

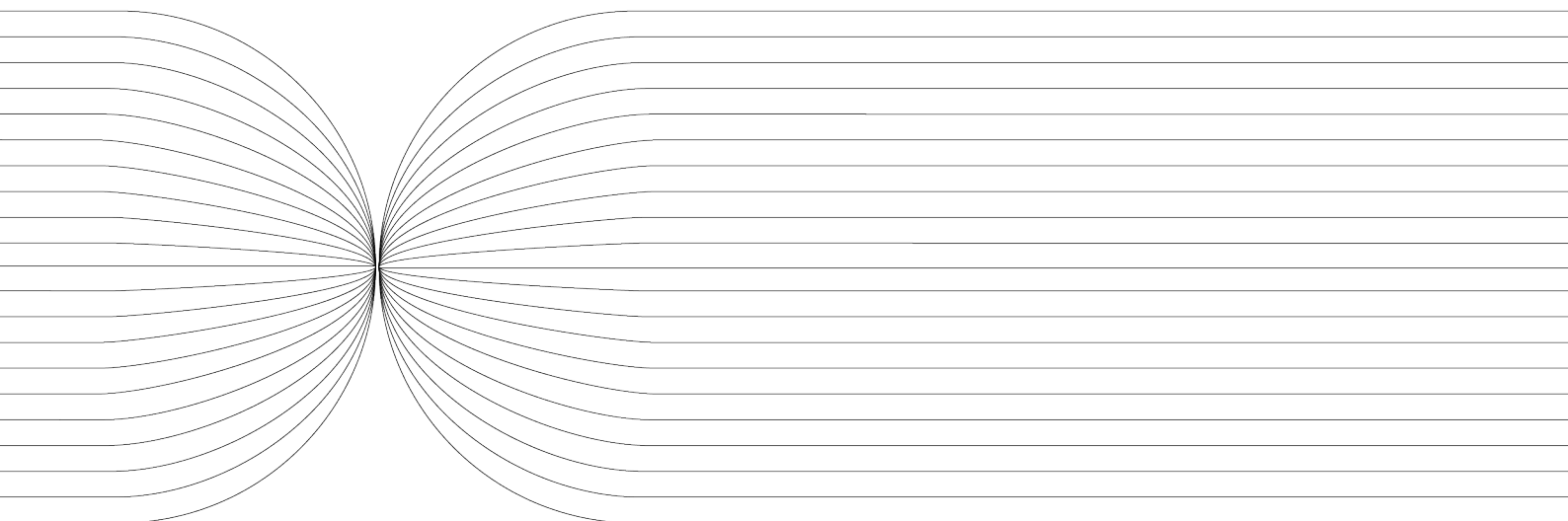
A decorative graphic consisting of numerous thin, curved lines that originate from the left edge and fan out towards the right, creating a sense of movement and depth. The lines are white and set against a dark background.

civitta

Analüüs vanemakande süsteemi parendamiseks

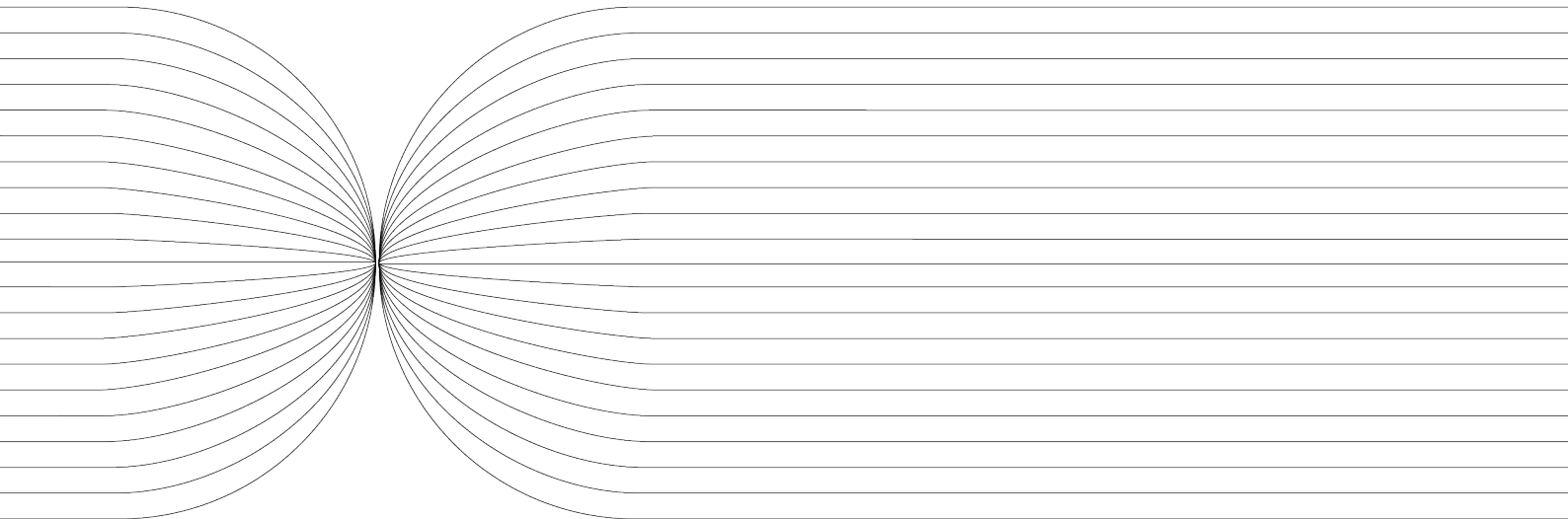
Lõpparuanne

Civitta Eesti AS
November 2024

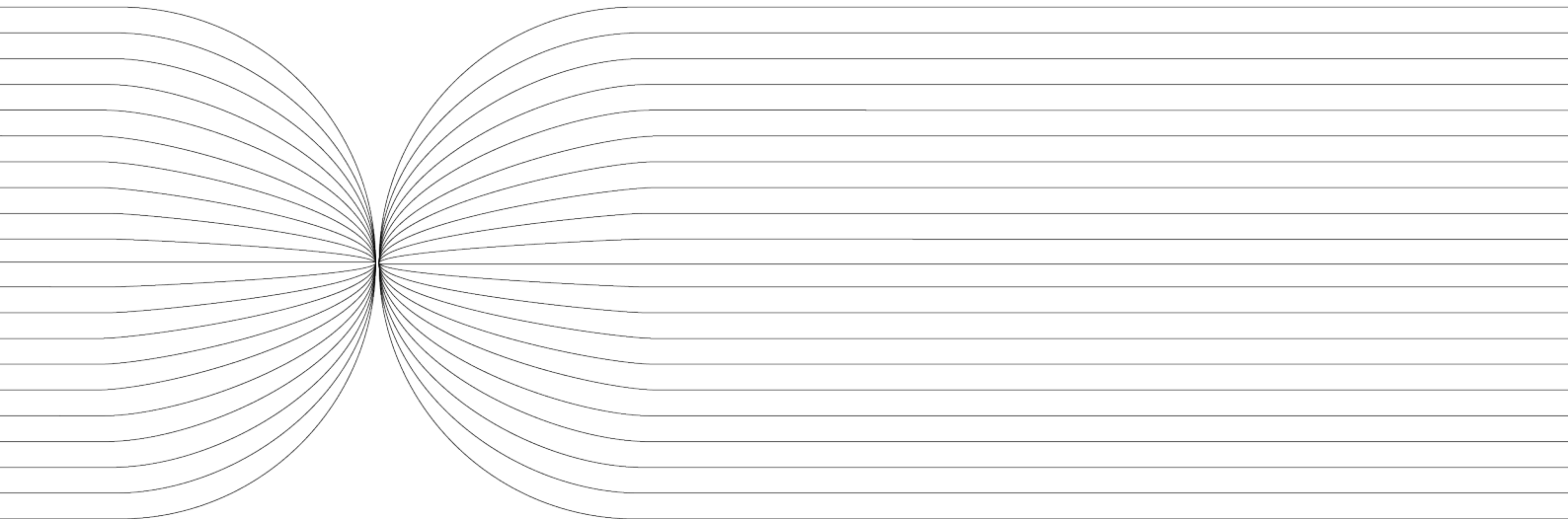

Sisukord

Lühikokkuvõte	4
Executive Summary	8
Sissejuhatus	12
1. Isakande tegemise muutumine ajas 2013-2022	14
2. Isakande ja vanemlusega seotud uuringud Eestis	16
2.1. Innovatsiooniprogrammi projekt üksikvanemate toetamiseks	16
2.2. Lastega perede leibkonnapildi uuring	17
2.3. Lapse ülalpidamiskohustuse täitmise uuring	18
2.4. Lapse õiguste ja vanemluse uuring	19
2.5. Perekülastuste mõju laste vaesusele	20
2.6. Tervisekommunikatsioon meeste toetamiseks sünnieelsel ja -järgsel perioodil	21
2.7. Uuringud isaks olemisest	21
2.8. Kokkuvõte	22
3. Isakandega seotud õiguslik raamistik ja kohtupraktika Eestis	24
3.1. Isakande regulatsioon Eesti õigussüsteemis	24
3.1.1. Abielu põlvnemise eeldusena	24
3.1.2. Isaduse omaksvõtt	25

3.1.3.	Isaduse vaidlustamine ja kohtulik tuvastamine	25
3.2.	Isakande õigusliku raamistiku seos seonduvate õigusvaldkondadega.....	26
3.2.1.	Põlvnemisest tulenev ülalpidamiskohustus	26
3.2.2.	Hooldusõigus.....	27
3.2.3.	Suhtlusõigus	28
3.2.4.	Pärimisõigus	29
3.2.5.	Isikuandmete kaitse.....	29
3.3.	Sekkumistega seotud piirangud Eesti regulatsioonides	31
3.4.	Isakandega seotud kohtulahendite ülevaade	32
3.4.1.	Isaduse tuvastamine	33
3.4.2.	Isaduse vaidlustamine.....	35
3.5.	Intervjuud kohtunikega.....	38
4.	Isakande süsteem Soomes, Norras ja Islandil	40
4.1.	Soome	40
4.1.1.	Isaduse tuvastamine ja kinnitamine Soomes	41
4.1.2.	Isaduse varajase tuvastamise protsess Soomes	43
4.1.3.	Vanemluse tuvastamise seadusandluse tulevik Soomes	45
4.2.	Norra.....	46
4.3.	Island	48
4.4.	Välisriikide praktikate kokkuvõtte ja õppetunnid	49
5.	Intervjuud isadega.....	50

5.1.	Isade lood	50
5.2.	Isaduse tähendus	51
5.3.	Isakande tähendus	51
5.4.	Isade toetamine	53
5.5.	Kokkuvõtteks	53
6.	Ekspertide intervjuu-uuring	54
6.1.	Meditsiinisüsteem: lapseootuse jälgimisega seotud ämmaemandad ja naistearstid 54	
6.1.1.	Meditsiinitöötajate kogemused ja hoiakud.....	54
6.1.2.	Eesti isakande süsteemi tugevused ja muutmisvõimalused	55
6.2.	Sotsiaalsüsteem: laste heaolu spetsialistid (KOV ja SKA tase).....	57
6.2.1.	Sotsiaalvaldkonna spetsialistide kogemused ja hoiakud.....	57
6.2.2.	Eesti isakande süsteemi tugevused ja muutmisvõimalused	59
6.3.	Riigi tasand: poliitikakujundajad ja järelevalve.....	61
6.3.1.	Eesti isakande süsteemi tugevused ja muutmisvõimalused	62
6.4.	Kodanikuühiskond: laste õiguste eest seisvad huvikaitseorganisatsioonid	63
6.4.1.	Eesti isakande süsteemi tugevused ja muutmisvõimalused	64
6.5.	Ekspertintervjuude kokkuvõte.....	65
7.	Soovitused	68
LISA 1:	Projekti muudatused võrreldes algse kavaga	71

Lühikokkuvõte

Igal aastal sünnib Eestis ligi 400 last, kelle sünnitõendile¹ ei märgita isa^{2,3}. Keskmiselt jääb ametlikult isata 3,5% kõigist sündivatest lastest. Umbes kolmandikul juhtudel lisatakse lapse sünnitõendile isakanne hiljem, seejuures 75% juhtudel on tegu isaduse omaksvõtuga, veerandil juhtudel tuvastatakse lapse põlvnemine kohtus. Teise vanema kandeta lapsi kasvab sagedamini üksikvanemate peres ja venekeelsetes leibkondades. Isakandeta laste osakaal on langemas, seejuures väheneb vanemate ühisel otsusel isakande tegemata jätmine.

Eestis on isakandega seotud uuringud läbi viidud vähe, kuid neist selgub, et isakande tegemata jätmise peamised põhjused on seotud keeruliste inimsuhetega ja madala teadlikkusega isakandest ja selle olemusest. Samuti võib isaduse tuvastamise protseduur kohtumenetluses olla liigselt keerukas ja bürokraatlik – seda eriti juhul, kui isa viibib välismaal – või liiga kallis.

Isakande tegemata jätmine on seotud ka mitmete laiemate küsimustega – olgu selleks arusaam isa rollist ühiskonnas või vanemate (ja eelkõige isade) toetamine ja informeerimine. Näiteks ei ole sünni registreerimisel, mis sageli toimub otsekontaktita inimeste vahel e-teenuse kaudu, võimalust tunda huvi isakande tegemata jätmise otsuse tagamaade vastu. Kuigi isade osalus on laste kasvatamisel suurenenud, tunnevad nad end sageli kõrvalejäetuna ning tunnevad puudust isadele suunatud vanemakande, vanemate ja lapse õiguste alase toe ja teabe süsteemist.

Eestis on regulatsioon võrdlemisi selge, isakande tegemise protsess lihtne ja digitaliseeritud. Erinevalt Norrast ja Soomest ei ole isaduse omaksvõtt Eestis enne lapse sündi tavapärane lahendus⁴ ning erinevalt Norrast ja Islandist ei ole teise vanema kande tegemine muudetud kohustuslikuks. Kõigist vaadeldud välisriikidest erinevalt on kohaliku omavalitsuse või riigi roll isakande tagamisel tagasihoidlik ning pere otsusesse see teha või tegemata jätta ei sekkuta.

Teise vanema kande hilisema lisamise võimalus on Eestis tagatud ning juhul, kui vanematel on selles osas saavutatud kokkulepe, on seda võimalik teha perekonnaseisuametniku abil. Sellegi poolest jõuab ka kohtute menetlusse isakande lisamise või eemaldamise kaasuseid. Kuigi kohtutesse jõuab neid pigem vähe, on viimastel aastatel probleemina esile kerkinud õigusselguse puudumine ning kohtute erinevad praktikad isakande ja hooldusõiguse koos või eraldi käsitlemise osas. Selleks, et tagada kõigi vanemate võrdne kohtlemine, laste ja perede kaitse ning selge,

¹ Sageli (eriti kõnekeeles) kasutatakse paralleelselt endiselt ka terminit „sünnitunnitus“.

² Väike osa neist lastest on sündinud anonüümse spermadoonori abil emale, kes ei ole registreeritud kooselus. Sellisel juhul isakannet ei teha.

³ Alates 01.01.2024 asendati lapse sünnikandes isakanne teise vanema kandega. Käesolevas projektis keskendutakse eelkõige isakandele, kuna projekt lähtehetkel oli võimalik teise vanemana märkida lapse sünnikandes vaid isa. Projekti probleemistik on välja koorunud pikema perioodi jooksul isakande kohta kogutud statistikast ning ka projekti lähteülesanne oli vastavalt püstitatud.

⁴ Juhul, kui lapse isa teab ette, et tal pole võimalik sünni registreerimise või isaduse omaksvõtu avaldust ühe kuu jooksul peale lapse sündi esitada, võib ta vastava tahteavalduse esitada enne lapse sündi. Sel juhul peab ta andma nõusoleku ka lapsele antava nime osas (Siseministeerium, Sünni üksleht, sünni registreerimine <https://www.siseministeerium.ee/sunni-registreerimine>). Siiski on tegu erandjuhusetega ning see võimalus ei ole võrreldav Soome sünnieelse isaduse omaksvõtu korraldusega.

arusaadav protsess on oluline riigi tasandil kokku leppida vanemakande ja hooldusõiguse omavahelise seose käsitlemine.

Isakandega ja isakandeta isade intervjuudest joonistub välja, et kuigi isakande tegemata jätmise võib teatud juhtudel olla vanemate sügavalt läbimõeldud ja kaalutletud otsus, jääb see vahel ka keerukate inimsuhete, madala teadlikkuse ja puuduliku info liikumise taha. Teadlikkus on puudulik nii sellest, mida isakande tähendab nii lapse, ema kui isa vaatest, millised õigused ja kohustused sellega kõigile osapooltele kaasnevad kui ka teise vanema kande hilisema muutmise võimalustest. Olulisena tõstetakse esile sotsiaalse isaduse tähtsust ja eemal elava bioloogilise vanema osalemise keerukust lapse igapäevaelu puudutavate otsuste tegemisel.

Tervishoiu- ja sotsiaalvaldkonna eksperdid, poliitikakujundajad, riikliku järelevalve teostajad ning huvikaitse organisatsioonide esindajad on isakandega seonduvates küsimustes üsna üksmeelsed ning vajaduste, ootuste ja hoiakute konflikti ei kerkinud. Leitakse, et Eesti vanemakande süsteem on üldjoontes hea ja paindlik ning selle suurel määral muutmist ei peeta vajalikuks. Kuigi isakande tegemata jätmise on murekoht, peetakse peamiseks probleemiks madalat teadlikkust ja oskamatus vanemate vahel kerkinud erimeelsusi ja suhteprobleeme lahendada. Samuti nähakse kitsaskohana vähest valmisolekut vastutuse võtmiseks ning ühiskondlikke hoiakuid, mis ei väärtusta piisavalt isa rolli.

Selleks, et laste ja vanemate õigused oleksid Eestis paremini tagatud, peetakse eelkõige vajalikuks teadlikkuse tõstmist, ühiskondlike hoiakute kujundamist, tugiteenuste kättesaadavuse ja kvaliteedi parandamist ning valdkondadevahelise koostöö ja infovahetuse tõhustamist. Peremudelite mitmekesisuse kasvu arvestades peetakse oluliseks avada Eestis diskussioon sotsiaalse vanemluse kontseptsiooni rakendamise ja reguleerimise võimalustest. Samuti peeti oluliseks määratleda, millisel hetkel tuleb millise osapoole (ema, isa, laps, sotsiaalne, bioloogiline või sperma/munarakudoonor jne) vajadustest lähtuda ja kelle õiguste kaitset prioriteediks seada.

Rõhutati seda, et süsteemi võimalikul muutmisel tuleb hoolikat tähelepanu pöörata kõikide osapoolte kaasamisele, kommunikatsioonile ja selgete sõnumite edastamisele. Vanemate ja laste heaolu ja õiguste eest seismine on väga mitme valdkonna ülene kohustus, mis eeldab koostööd ning eri valdkondade koostöö tagamiseks on just kaasamisel, kommunikatsioonil ja selgete põhistatud eesmärkide seadmisel suur tähtsus.

Teise vanema kande süsteemi parendamiseks ning vanemate ja laste õiguste kaitse tõhustamiseks Eestis koostati uuringu põhjal kaheksa peasoovitust koos alamsoovitusega. Need on:

- I. **Elanike teadlikkuse suurendamine vanemakandega seotud õigustest ja kohustustest ning tõhusam ennetustegevus.**
 - A. Koostada lihtsalt mõistetav ja kasutatav nn otsustuspuu, mis visualiseerib teise vanema kande tegemisel või tegemata jätmisel kaasuvaid tagajärgi. Materjal peab olema kergelt kasutatav ja sobiv erinevatele elanikkonnarühmadele, piisavalt ülevaatlik ja kompaktne.

Üheks võimalikuks lahenduseks on luua nii paberil esitav kui ka veebis kuvatav interaktiivne infomaterjal⁵.

- B. Pakkuda vanematele, kes esitavad lapse sünni registreerimise avalduse üksikvanemana, nõustamist, mis selgitab tehtava otsuse mõjud vanematele ja lapsele. Nõustamisel on oluline vältida üksikvanema taasohvristamist, st otsuse taga võivad olla traumaatilised sündmused ja suhted ning tuleb tagada, et nõustamisprotsess ei traumeeri vanemat uuesti ning vajadusel pakutakse (psühholoogilist) lisatuge.
- C. Tõhustada vanemaharidust ja selle kättesaadavust pakkudes vanemlusprogrammis osalemise võimalust kõigile lapseootel vanematele juba lapseootuse ajal.
- D. Tõhustada üldhariduskoolis pakutavat vanemaharidust tõstes selle mahtu ja sisu kvaliteeti ning pakkuda täiendavaid haridusprogramme üldhariduskoolide õpilastele.

II. Isa rolli ja vastutuse väärtustamine ühiskondlikus diskussioonis ja hoiakutes.

- A. Ergutada avalikku arutelu isa rollist ja vastutusest pere loomisel ja laste kasvatamisel, sh vanemate lahkumineku järel või olukorras, kus laps ei sünni koosellu.
- B. Jälgida, et üldhariduskooli perekonnaõpetuse sisus ning täiendavates haridusprogrammides väärtustatakse isa rolli ja vastutust.

III. Vanematele suunatud tugiteenuste kvaliteedi ja kättesaadavuse suurendamine.

- A. Tagada ühtlustatud kvaliteediga tugiteenuste õigeaegne kättesaadavus Eesti eri piirkondades, sh suurendada vaimse tervise spetsialistide teenuse ja raseduskriisi nõustamise kättesaadavust lapseootel või äsja sünnitanud naistele ja nende partneritele.
- B. Tagada klienditeekonnal tugiteenuste õige ajastus ning sujuvus ja katkematus erinevate teenuste vahel.
- C. Tagada tugiteenuste järjepidev rahastus ja üleriigiline katvus. Tugiteenuste pakkumine ei tohi sõltuda juhuslikust projektirahastusest, mis on ajutine, millel puudub järjepidevus ning mis soodustab teenuste ebaühtlast kättesaadavust ja erinevat fookust piirkonniti.

IV. Õigusselguse ja ligipääsetava katkematu klienditeekonna tagamine.

- A. Tagada vanemate võrdne kohtlemine vanemakande ja hooldusõiguse menetlemisel kohtus. Selleks on vaja kokku leppida ühtne arusaam ja ühesugune rakendamine, samuti on vajalik vanemate teavitamine vanemakande ja hooldusõiguse seostest kohtumenetluse alguses.
- B. Vanemakande ja/või hooldusõiguse muutmise protsessis tuleb tagada selged sisenemispunktid klienditeekonnale ning selle selgus, lihtsus, ühetaolisus ja kättesaadavus. Klienditeekond peab olema katkematu ja algama ennetusest, so lapseootusele eelneval ajal haridussüsteemis ning lapseootuse algusest vajaliku nõustamise, suunamise ja toetamisega.

V. Mõlema vanema võrdse kohtlemise tagamine.

- A. Tagada mõlema vanema õiguste kaitse korrastades vanemakande tegemise ja muutmise süsteem selliselt, et see ei annaks ühele vanemale võtmerolli teise vanema kande

⁵ Otsustuspuu kontseptsiooni mustand on esitatud lisas 4. Tegu on ideekavandiga, so visandatud on otsustuspuu idee, kuid tagatud ei ole informatsiooni täielikkus.

tegemise takistamiseks ega asetaks kogu vastutust teise vanema kande saamisel ühele vanemale. Kehtiv regulatsioon annab nii otsustusõiguse kui paneb vastu tuse teise vanema kande tekkimisel ebaoproportsionaalselt suures osas ema õlule.

VI. Tõhustada andmevahetust erinevate valdkondade ja andmekogude vahel.

- A. Selleks, et perekondi ja vanemaid teise vanema kandega seonduvate otsuste tegemisel ja asjaajamisel toetada ning tagada laste õigustest lähtumine, on oluline luua võimalus info liikumiseks meditsiini- ja sotsiaalsüsteemi vahel.
- B. Analüüsida hooldusõiguse muudatusi puudutava informatsiooni kohtute infosüsteemi ja rahvastikuregistri vahelise liikumise kiirendamise ja tõhustamise võimalusi.
- C. Leida võimalusi riikliku statistika kogumiseks rasedakaardile kantud info vähendamiseks ja sidumiseks teiste registrite andmetega. See tähendab, et lapseootel naiselt tuleks küsida vaid minimaalset infot lapse isa kohta ning kõik muu statistikaks vajalik informatsioon tuleb siduda isikukoodi alusel teistest registritest.

VII. Kaaluda isaduse varajase (sünnieelse) omaksvõtu rakendamist Eestis.

- A. Viia läbi õigusanalüüs isaduse varajase, so rasedusaegse, omaksvõtu rakendamisest Eestis ning sellega seonduvast õigusnormide muutmise vajadusest.
- B. Teostada analüüs isaduse varajase omaksvõtu võimalikest positiivsetest ja negatiivsetest mõjudest Eestis, sh anda hinnang isaduse varase omaksvõtu mõjust vanemakandeta laste ja kohtus menetletavate hooldusõiguse kaasuste vähendamise potentsiaalile.
- C. Kaaluda rasedakaardile talletatud informatsiooni kasutamist isaduse varajase omaksvõtu protsessis.

VIII. Kaaluda sotsiaalse vanemluse kontseptsiooni rakendamise võimalusi ja potentsiaalset mõju Eestis.

- A. Viia läbi õigusanalüüs sotsiaalse vanemluse kontseptsiooni rakendamise võimalustest Eestis ning sellega seonduvast õigusnormide muutmise vajadusest.
- B. Teostada analüüs sotsiaalse vanemluse kontseptsiooni rakendamise võimalikest positiivsetest ja negatiivsetest mõjudest Eestis, sh anda hinnang sotsiaalse vanemluse kontseptsiooni rakendamise mõjule lapse õiguste paremale tagamisel.

Executive Summary

Over 300 children are born annually in Estonia without their father's name on the birth certificate. This accounts for 3.5% of all births on average. In about one-third of these cases, the father's information is added to the birth certificate later, 75% of the time through voluntary acknowledgment of paternity, and in 25% of cases, paternity is established through court proceedings. Children without a recorded father are more frequently raised in single-parent families and Russian-speaking households. The proportion of children without a registered father is decreasing, with fewer cases resulting from parents jointly deciding not to include the father's name.

Although studies on paternal registration in Estonia are limited, existing research highlights that the primary reasons for not registering the father are complex interpersonal relationships and low awareness of the purpose and implications of recording paternal information. Additionally, the process for establishing paternity can be overly complicated and bureaucratic—particularly if the father resides abroad—or prohibitively expensive.

The lack of a father's name on birth certificates ties into broader societal issues, such as perceptions of the father's role, as well as the level of support and information available to parents, particularly fathers. For example, registry officials often fail to inquire why a father's name will not be included during birth registration. Although fathers' participation in child-rearing has increased, many still feel marginalized. Estonia lacks a targeted support system to meet the informational needs of men and fathers.

Estonia's regulations on paternal registration are relatively clear, and the process is simple and digitalized. Unlike Norway and Finland, paternity acknowledgment is not possible before the child is born, and unlike Norway and Iceland, registering the second parent/paternity is not mandatory. In contrast to other reviewed countries, Estonia's local and national authorities play a minimal role in ensuring paternal registration and do not intervene in parents' decisions on this matter.

In Estonia, there is a guaranteed opportunity to add the father's information later, which can be done through an automated procedure with a registrar. However, some cases still reach the courts, either to add or remove the father's information. Although such cases are relatively few, recent years have highlighted issues of legal clarity and inconsistent court practices regarding the simultaneous or separate handling of paternal registration and custody rights. To ensure equal treatment of all parents, protect children and families, and provide a clear, comprehensible process, it is vital to establish a national consensus on how parental registration and custody rights should be handled.

Interviews with fathers who have or lack paternal registration reveal key insights. While omitting the father's name may sometimes result from a carefully considered decision by the parents, it is often tied to complex interpersonal relationships, low awareness, and poor communication. People lack understanding of what registering a father means for the child, mother, and father, including the associated rights and responsibilities for all parties and the possibilities for modifying

the registration later. Social fatherhood is highlighted as significant, while the involvement of a distant biological parent in daily decisions concerning the child presents challenges.

Health and social sector experts, policymakers, supervisors, and advocacy organizations show considerable agreement on issues related to paternal registration. They perceive Estonia's paternal registration system as generally good and flexible, with no significant need for major changes. The main concern is not the absence of paternal registration but the lack of awareness and inability to resolve parental disagreements and relationship issues. There is also insufficient readiness to take responsibility and societal attitudes that undervalue the father's role.

To better safeguard the rights of children and parents in Estonia, the following measures are considered necessary: raising awareness, shaping societal attitudes, improving the accessibility and quality of support services, and enhancing intersectoral collaboration and information sharing. Considering the growing diversity of family types, initiating a discussion in Estonia about the application and regulation of the social parenthood concept is deemed important. Additionally, it is essential to define which party's (mother, father, child, social, biological, or donor parent) needs should be prioritized at different stages and whose rights should be safeguarded.

Attention was drawn to the fact that potential changes to the system should involve all stakeholders, ensure effective communication, and deliver clear messages. Advocating for the welfare and rights of parents and children is a cross-sectoral responsibility that requires collaboration. In this regard, stakeholder involvement, communication, and the setting of well-founded objectives play a significant role.

Based on the study, eight primary recommendations with sub-recommendations have been proposed to improve the system for recording the second parent and strengthen the protection of parents' and children's rights in Estonia:

- I. Increasing public awareness about the rights and responsibilities associated with parental registration and improving preventive measures.**
 - A. Develop an easily understandable decision tree to visualize the implications of registering or not registering the second parent. This resource should be accessible to various demographic groups, concise yet comprehensive, and available both in print and as an interactive online tool.
 - B. Offer additional counselling for parents registering as single parents, discussing the decision's implications for both parents and the child. Care must be taken to avoid re-traumatizing single parents, especially if their decision stems from traumatic events or relationships, and psychological support should be offered if needed.
 - C. Enhance access to parenting education by providing parenting programs to all expectant parents during pregnancy.
 - D. Increase the volume and quality of parenting education in schools and offer additional educational programs for general education students.
- II. Valuing the father's role and responsibilities in societal discussions and attitudes.**
 - A. Encourage public discourse on the father's role and responsibilities in family life and child-rearing.

- B. Ensure that school curricula and additional education programs emphasize the value of fathers' roles and responsibilities.
- III. Improving the quality and accessibility of support services for parents.**
 - A. Ensure timely and standardized support services across Estonia, including greater access to mental health specialists and crisis counselling for pregnant or newly postpartum women and their partners.
 - B. Provide continuity and smooth transitions between support services during the client journey. The customer journey must be seamless, starting with prevention — in the period prior to pregnancy within the education system — and from the beginning of pregnancy with necessary counseling, guidance, and support.
 - C. Secure consistent funding for support services nationwide, avoiding reliance on temporary project funding that results in uneven availability and focus across regions.
- IV. Ensuring legal clarity and a seamless client journey.**
 - A. Guarantee equal treatment of parents in court proceedings related to parental registration and custody rights by establishing uniform understanding and application of the law and informing parents at the start of the process.
 - B. Simplify and standardize the process for modifying parental registration and/or custody rights to ensure clarity and accessibility.
- V. Ensuring equal treatment of both parents.**
 - A. Revise the parental registration and modification system to prevent one parent from holding disproportionate control over the process or bearing sole responsibility for registering the second parent.
- VI. Enhancing data exchange across sectors and databases.**
 - A. Facilitate the exchange of information between healthcare and social systems to support families and parents in decisions related to second-parent registration while prioritizing children's rights.
 - B. To analyze the possibilities for accelerating and improving the transfer of information related to custody amendments between the court information system and the population register.
 - C. Explore possibilities for reducing the information collected on pregnancy cards and linking it with other registries, ensuring minimal data collection from expectant mothers about the father.
- VII. Considering the implementation of early paternity acknowledgment in Estonia.**
 - A. Conduct a legal analysis on implementing early paternity acknowledgment during pregnancy and the need for legislative changes.
 - B. Assess the potential positive and negative impacts of early paternity acknowledgment, including its effect on reducing cases of children without registered fathers and custody disputes in court.
 - C. Consider using the information stored on the pregnancy card in the process of early paternity acknowledgment.
- VIII. Considering the implementation of social parenthood concept in Estonia.**
 - A. Carry out a legal analysis on the applicability of social parenthood in Estonia and related legislative changes.

B. Evaluate the potential benefits and drawbacks of implementing social parenthood, particularly its impact on improving children's rights protection.

Sissejuhatus

ÜRO Lapse Õiguste Konventsiooni järgi on lapsel õigus võimaluste piires teada oma bioloogilisi vanemaid. Mõlema vanema teadmine toetab lapse identiteeti ja võib pakkuda tugivõrgustikku ning turvatunnet, sh majanduslikku turvatunnet. Ometi on Eestis umbes 8500 last, kellel puudub sünnitõendil⁶ isakanne⁷. **Uuringu eesmärk on edendada Eesti laste õigust teada oma isa, päritolu ja põlvnemist, toetades isakannete tegemiseks soodsa keskkonna loomist.**

Sotsiaalministeeriumi tellimusel algatatud projekti algne fookus oli täiendada ja testida Riigikantselei avaliku sektori innovatsiooniprogrammis kavandatud kahte sekkumist, uurides esmalt nende rakendatavust, sekkumiste täiendamise vajadust ja võimalikku mõju. Sekkumiste eesmärk oli teavitada emasid isakande tegemise olulisusest ja seeläbi suunata vanemaid lapse sünnitõendile isa nime märkima. Sekkumiste eesmärk oli tagada, et isakande tegemise või mittetegemise otsus oleks informeeritud ja kaalutletud, st see ei jääks tegemata teadmatusest või hirmust. Selleks oli plaanitud nn sünnieelne ja sünnijärgne sekkumine:

- Sünnieelse sekkumise raames kavandati raseduse jälgimisega seotud ämmaemandate koolitamist ja toetamist selliselt, et nad märkaksid sünnieelse jälgimise vältel võimalikke murekohti vanemate omavahelistes suhetes ning nõustaksid lapseootel naist ja tema partnerit või suunaksid nad teiste spetsialistide juurde nõustamisele.
- Sünnijärgne sekkumine koosneuks plaani kohaselt nii ämmaemandate pakutud toest sünnitusjärgse koduviisi raames, kohalike omavalitsuste (KOV) laste heaoluspetsialistide poolt oma klientidele vajaduspõhiselt pakutud nõustamisest ja toest ning proaktiivselt KOV poolt ilma teise vanema kandeta registreeritud laste emadele saadetud nõustamispakkumisest.

Projekti elluviimise käigus ilmnid aga mitmed takistused, sh ei saadud Andmekaitse inspeksioonilt luba sünnijärgse sekkumise ühe osa – KOV proaktiivse nõustamispakkumise – testimiseks, ning selgus, et enne sekkumiste testimist on oluline põhjalikumalt kaardistada kõigi seotud osapoolte vajadused, võimalused ja piirangud⁸. Seetõttu otsustati projekti viimane etapp, so sekkumiste testimine ja nende rakendatavuse uuring, asendada ekspertintervjuudega kõigi asjassepuutuvate osapooltega.

Lõplik projekt koosneb kuuest komponendist, mis annavad ülevaate Eesti teise vanema kande süsteemist:

1. Analüüsiti isakande dünaamikat Eestis 10-aastase perioodi (2013-2022) vältel
2. Kaardistati isakandega seotud uuringud Eestis

⁶ Sageli (eriti kõnekeeles) kasutatakse paralleelselt endiselt ka terminit „sünnitunnitus“.

⁷ Alates 01.01.2024 asendati isakanne seoses sooneutraalse abielu seadustamisega teise vanema kandega. Käesolevas projektis keskendume eelkõige isa märkimisele teise vanemana, so vanas terminoloogias isakandele, See, kas ja milliseid murekohti ilmneb teise vanema kande tegemisel samasoolistes abieludes, vajab seiramist ning murede ilmnemisel tuleb neid adresseerida.

⁸ Täpsema ülevaate IKSU projekti algsest plaanist, tehtud muudatustest ja nende põhjustest annab LISA 1: Projekti muudatused võrreldes algse kavaga.

3. Teostati isakande õigusliku raamistiku analüüs, sh kohtupraktika ülevaade ning intervjuud kohtunikega (Harju, Tartu ja Viru Maakohtu esindajad)
4. Kaardistati isakande tegemise praktikad Soomes, Norras ja Islandil
5. Viidi läbi intervjuud isadega (sh nii need, kellel on oma bioloogiliste laste osas isakanne kui ka need, kellel ei ole)
6. Viidi läbi ekspertintervjuud peamiste isakande süsteemi parendamisega seotud sihtrühmadega:
 - Ämmaemandad (sh Eesti Ämmaemandate Ühingu liikmed ja ühingusse mittekuuluvad ämmaemandad)
 - Naistearstid (Eesti Naistearstide Seltsi liikmed)
 - Poliitikakujundajad (sh Sotsiaalministeerium, Siseministeerium, Justiitsministeerium, Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium)
 - Andmekaitse Inspeksioon
 - Õiguskantsleri büroo
 - Sotsiaalkindlustusamet
 - Kohalike omavalitsuste laste heaolu spetsialistid
 - Eesti Lastekaitse Liit
 - SA Lapse Heaolu Arengukeskus

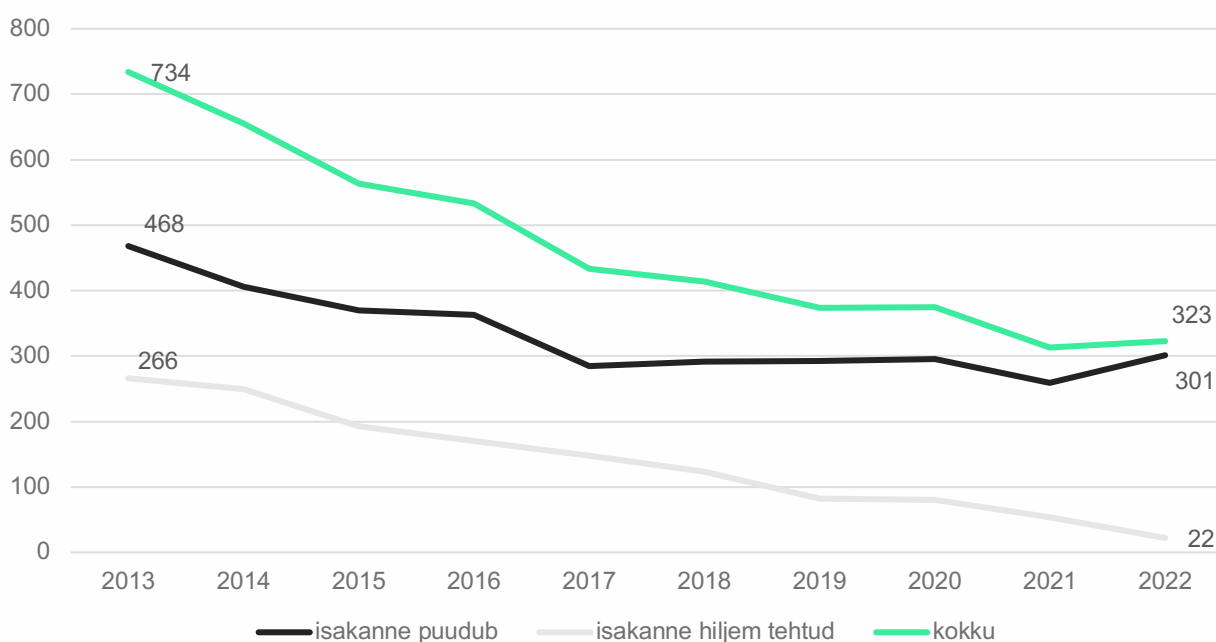
Kuigi projekti esialgset kava tuli muuta, on muudatuste tulemusena valminud seni **kõige põhjalikum ülevaade isakande (teise vanema kande) süsteemi ülesehitusest, õiguslikest tagamaadest, trendidest ja erinevate sidusrühmade olukorrast, vajadustest ning piirangutest**. Põhjalik ülevaade võimaldab poliitikakujundajatel teha teise vanema kande toetamiseks ja süsteemi võimalikuks muutmiseks teadmistel põhinevaid otsuseid, mis võtavad arvesse erinevate osapoolte vajadusi ja võimalusi.

Lisaks vormistati uuringu põhjal **kaheksa soovitus koos alamsoovitustega teise vanema kande süsteemi parendamiseks ning laste ja vanemate kaitse tõhustamiseks Eestis**.

1. Isakande tegemise muutumine ajas 2013-2022

Statistiline ülevaade tugineb Siseministeeriumi rahvastikuregistri ja Statistikaameti andmetele ning annab põgusa sissevaate isakandega seotud suundumustest kümneaastase perioodi (2013–2022) vältel.

Viimastel aastatel on Eestis sündinud ligi 300 last, kelle sünnitõendile ei märgita isa. **Keskmiselt jääb ametlikult isata 3,5% kõigist sündivatest lastest.** Umbes kolmandikul juhtudel lisatakse lapse sünnitõendile isakanne hiljem, seejuures 75% juhtudel tegu isaduse omaksvõtuga, veerandil juhtudel tuvastatakse lapse põlvnemine kohtus (Joonis 1).

Joonis 1. laste arv, kelle sünnikandes puudub isa nimi 2013–2022 (kokku, Siseministeeriumi Rahvastikuregistri andmed)

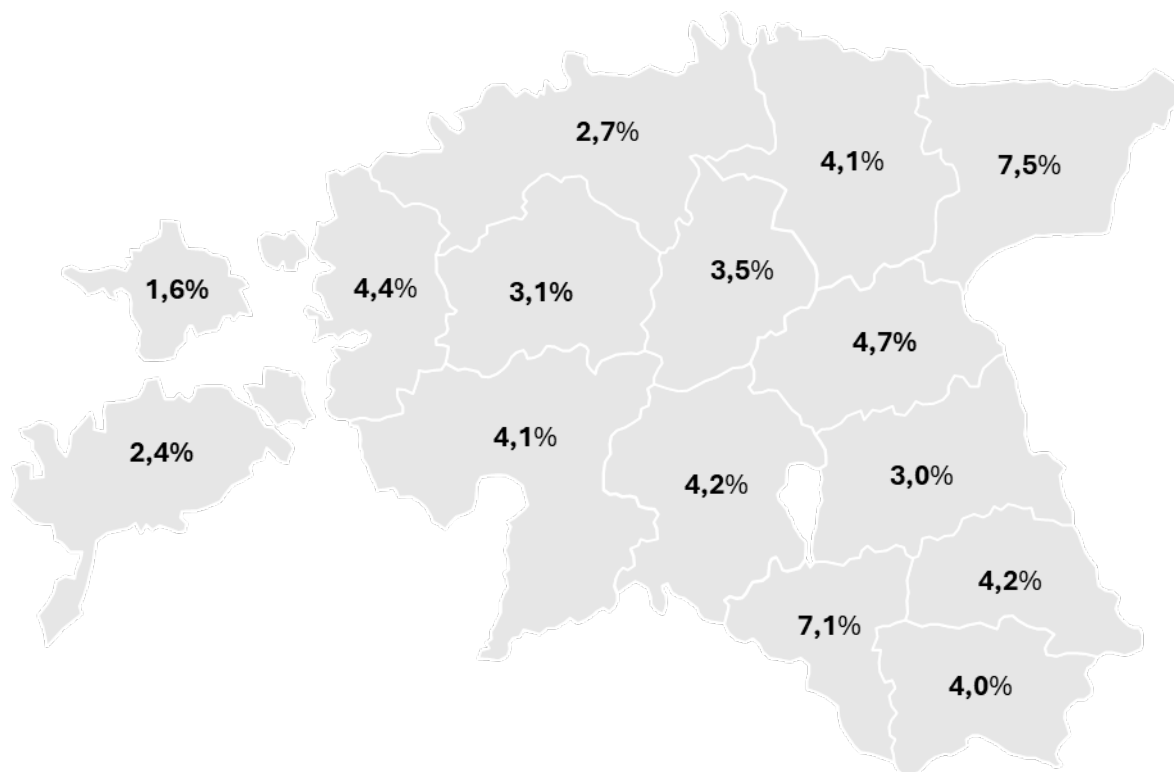
Kui isakanne lisatakse lapse sünnikandele hiljem, tehakse seda veidi sagedamini kuni kuue kuu jooksul sünnist (383 juhtu viimase 10 aasta jooksul). Orienteeruvalt pooleteise aasta möödudes on isakanne lisatud 323 lapse sünnitõendile ning kuni kolme aasta möödudes on isakanne lisatud 337 lapse sünnitõendile. Paljudel juhtudel märgitakse lapse sünnitõendile isa rohkem kui kolme aasta möödudes (344 juhtu viimasel 10 aasta jooksul).

Kümne aasta jooksul on isakande tegemata jätmise vähenenud. Kui 2013. aastal sündis Eestis kokku 13 831 last, kellest 734 (5,3%) sünnitõendile ei märgitud isa, siis 2022. aastal sündinud 13 138 lapsest jäi isakandeta 323 (2,8%). See tähendab, et **viimase 10 aastaga on isakandeta registreeritud laste arv vähenenud ligi 56% võrra.** Ka isakande hilisem lisamine lapse sünnitõendile on kümne aasta jooksul jõudsalt, s.o kümnekordselt, vähenenud 266 juhust 2013. aastal 22 juhuni 2022. aastal.

Enim isakandeta sündide registreeritakse iga-aastaselt Harjumaal – näiteks 2022. aastal sündis maakonnas 140 last, kellel puudub isakanne. Kõikidest Harjumaa sündidest moodustas see 2,5%.

Nendest 140 lapsest 115 sündis Tallinnas, kus isakandeta laste osakaal on 3% kõikidest pealinna sündidest.

Kuigi Harjumaal sünnib arvuliselt enim isakandeta lapsi, on kõige suurem isakandeta sündide osakaal Ida-Virumaal (10 aasta keskmine 7,5%) ja Valgamaal (7,1%) (Joonis 2). Samaaegselt on nii Ida-Virumaal kui ka Valgamaal kümnendi vältel isakandeta jäävate laste osakaal kõige jõudsamalt langenud. Kui 2013. aastal jäi Valgamaal ametlikult isata 11,7% kõigist sel aastal sündinud lastest, siis 2022. aastal vaid 3,1%. Ida-Virumaal jäi 2013. aastal ametlikult isata 10,4% lastest, 2022. aastal 4,2%.

Joonis 2. Kümne aasta (2013–2022) keskmine isakandeta registreeritud sündide osakaal maakonniti.

Läänemaal ja Viljandimaal on laste osakaal, kes sünni registreerimisel jäävad isakandeta, tõusuteel. Kui 10 aastat tagasi sündis Lääne maakonnas ametlikult isata 3,5% lastest, siis 2022. aastal 5,6%. Viljandimaal hakkas isakandeta laste osakaal tõusma 2019. aastast (2,6%) jõudes 2022. aastaks 5,4%-ni.

Hiiumaa on ainus Eesti maakond, kus pole viimasel kahel aastal sündinud mitte ühtegi isakandeta last. Viimase kümne aasta jooksul on saarel registreeritud üksnes 10 isakandeta sündi. Kokku on Hiiumaal aastatel 2013–2022 sündinud 638 last, mis tähendab, et maakonnas on kümne aasta jooksul keskmiselt 1,6% kõikidest sündinud lastest jäänud ametlikult isata.

2. Isakande ja vanemlusega seotud uuringud Eestis

Selles peatükis anname ülevaate Eestis aastatel 2013–2022 läbi viidud teoreetilistest ja empiirilistest käsitlustest, mille fookuses on isakanne. Uuringute leidmiseks kasutasime Google'i otsingumootorit, teaduskirjanduse andmebaase EBSCO ja Google Scholar ning Eesti ülikoolide teadustööde andmebaase – DSpace (Tartu Ülikool), ETERA (Tallinna Ülikool) ja Digikogu (TalTech).

Isakande teemat on Eestis vähe uuritud, kuid mõnevõrra rohkem leidub uuringuid, ülevaateid ja analüüse üksikvanemate, isa rolli jmt haakuvate teemade osas, mistõttu anname käesoleva uuringu konteksti loomiseks ülevaate ka nendest. Ülevaatesse on hõlmatud järgmised uuringud ja analüüsid:

- Innovatsiooniprogrammi projekt üksikvanemate toetamiseks (2022)
- Lastega perede leibkonnapildi uuring (2023)
- Lapse ülalpidamiskohustuse täitmise uuring (2016)
- Lapse õiguste ja vanemluse uuring (2018)
- Analüüs Eesti perehüvitiste mõjust laste vaesusele (2021)
- Meeste toetamine sünnieelsel ja –järgsel ajal (2023)
- Isade tõlgendused oma rollist laste kasvatamisel (2018)
- Isaduse konstrueerimine pereteemadel kirjutavate tuntud isade põhjal (2018)
- European Dilemmas of the Biological versus Social Father: The Case of Estonia (2016)

Uuringutulemuste tõlgendamisel tuleb meeles pidada, et vaadeldavad uuringud on kuni kaheksa aastat vanad ning ei pruugi peegeldada kõige uuemaid trende.

2.1. Innovatsiooniprogrammi projekt üksikvanemate toetamiseks

2022. aastal viidi Riigikantselei avaliku sektori innovatsiooniprogrammis läbi projekt, mille eesmärk oli toetada üksikvanemaid ja nende lapsi⁹. Projektitiimi moodustasid Sotsiaalministeeriumi, Siseministeeriumi, Justiitsministeeriumi, Sotsiaalkindlustusameti ja kohalike omavalitsuste (KOV) esindajad. Meeskond intervjueris projektis ligi 30 üksikvanemat, sh **ühetsat ema, kelle lapse sünnitõendil puudus isakanne**, ja kelle laps ei sündinud spermadoonori abil. **Intervjuu tehti ka ühe isaga**, kes ei olnud algselt lapse sünnitõendile kantud (isadus tuvastati hiljem kohtus).

Intervjuudel toodi isakande puudumise põhjustena välja mitmeid asjaolusid. Sageli on tegemist **keeruliste inimsuhetega** – näiteks ühel juhul ei soovinud mees enam isaks saada ja vaatamata lapse ema püüdlustele meest kaasata, jäi isa lapse sünnitõendile märkimata. Mitmel juhul otsustasid emad isakande tegemata jätta, et kaitsta last tulevikus isa hooldamise kohustuse eest.

Isakanne võib tegemata jääda ka **bürokraatia** tõttu. Näiteks sõnasid mitmed emad intervjuudel, et nad ei saanud isakande tegemisel tuge. Sealjuures olid neil puudulikud teadmised nii isakande

⁹ Innovatsiooniprogrammi materjalid.

tähtsusest kui ka selle tegemata jätmise tagajärjedest. Intervjuudel toodi ka välja, et lapse sünni registreerides ei tundnud keegi huvi isa nime puudumise vastu.

Projekti käigus töötati välja lahendusideed lapsevanemate toetamiseks nii enne kui ka pärast lapse sünni¹⁰. Näiteks tegeletakse **vanemate teadlikkuse tõstmisega** (info täiendamine e-rahvastikuregistris ja eesti.ee-s; uuendatud infovoldikute pakkumine naistenõuandlates ja sünnituskliinikutes). Samaaegselt töötab Sotsiaalministeerium koostöös spetsialistidega (nt ämmaemandad, sotsiaaltöötajad) välja **suunamis- ja nõustamismudelit**, et toetada lapseootel vanemaid ja aidata kaasa isakande lisamisele lapse sünnitõendile. Ka selle uuringu uurimis- ja arendusülesannete aluseks on innovatsiooniprogrammist saadud teadmus. Uuringu eesmärgid toetavad ühtlasi ühtse mudeli väljatöötamist.

2.2. Lastega perede leibkonnapildi uuring

2023. aasta mais valmis Sotsiaalministeeriumi tellimusel ja Eesti Rakendusuuringute Keskuse Centar teostusel „**Lastega perede leibkonnapildi ja elukorralduse uuringu**“ raport¹¹. Uuring annab ülevaate Eesti lastega perede leibkonnapildist, keskendudes nende struktuurile ja elukorraldusele. Uuringu käigus viidi muuhulgas läbi küsitlus, mille üldkogumi moodustasid kõik Eesti lapsevanemad, kes saavad lapsetoetust ning lapsed, kelle eest lapsetoetust maksti (2022. aasta sügisel). Lõplikke vastusankete oli kokku 12 133.

Leibkonnapildi uuringus oli üheks teemaks **isa märges sünnikandes**. Sünnikandes on küsitluse tulemuste järgi mõlema vanema nimi 95,6%-l lastest ning **isakanne puudub 3,8%-l lastest**. Kui pea kõigil (98,8%) tuumikperede¹² lastel on sünnikandes nii ema kui ka isa nimi, siis üksikvanema¹³ leibkonda kuuluvatel lastel on seda oluliselt harvem (84,6%). 93,4% kärgperede¹⁴ lastel on sünnikandes nii ema kui ka isa nimi. See tähendab, et **suurem osa nendest lastest, kel puudub sünnitõendil isa nimi, elavad üksikvanema peres**.

9,2% nende laste vanematest, kellel puudub ametlikult isa, ei soovinud täpsustada, mis põhjustel isa nimi sünnikandest puudub. **Peamise isakande puudumise põhjusena tõid küsitlusele vastanud välja, et lapse bioloogiline isa ei soovinud isadust omaks võtta** (53,6%). Veerandil juhtudest ei soovinud lapse ema isakannet. Umbes kümnendik vastajatest sõnas, et ema ja bioloogiline isa otsustasid ühiselt sünnitõendile isa nime mitte märkida. Muu vaba vastusega sisustatud põhjuste (9,5%) all mainiti kõige enam kontaktide puudumist isaga ning seda, et tegemist on lapsendatud lapsega. Välja toodi ka asjaolud, et laps on sündinud kunstliku viljastamise tulemusel (7,4%), isakanne jäi tegemata asjaajamise keerukuse tõttu (nt lapse isa viibis välismaal; 5,3%), lapse isa pole teada (3,0%) ja saada üksikvanema lapse toetust (1,2%).

¹⁰ Lapsel on õigus kahele vanemale. Sotsiaalministeerium, <https://sm.ee/lapsel-oigus-kahele-vanemale>

¹¹ Kallaste, E., Lang, A., Rentel, A., Kadarik, K. ja Sömer, M. (2023). Lastega perede leibkonnapilt. Küsitlusuuringu raport. Eesti Rakendusuuringute Keskus Centar, https://raportid.centar.ee/2023_lastega_pered/

¹² Tuumikpere – kaks partnerlussuhtes olevat elukaaslast ning nende laps või lapsed, kes on omavahel kõik õed ja vennad.

¹³ Üksikvanemaga pere – leibkonnas elab üks lapse või laste bioloogiline vanem või kasuvanem.

¹⁴ Kärgpere – peres on kaks partnerlussuhtes olevat täiskasvanut ja lapsed, kellest mõnel on erinevad vanemad (st kõik lapsed pole õed-vennad).

Uuringu tulemused näitavad, et **isakande puudumine sünnitõendil on aja jooksul vähenenud**. See tähendab, et kõige vanemas laste vanusegrupis (16–19-aastased) on teiste vanusegruppidega võrreldes rohkem lapsi (6,9%), kelle sünnikandes pole isa nime. Näiteks 8–11-aastaste laste vanusegrupis on see näitaja 3,6% ning kuni kolmeaastaste laste seas 2,6%.

Laste vanusegruppide võrdluses vaadeldi uuringus lähemalt kolme isakande tegemata jätmise põhjust:

- ühe või mõlema vanema otsus,
- laps on sündinud kunstliku viljastamise tulemusel,
- üksikvanema toetuse saamiseks.

Tulemused näitavad, et nooremate kui 12-aastaste laste seas **on vähenenud ema-isa ühisel otsusel isakande tegemata jätmise**. Uuringu läbiviijad toovad välja, et ühiskonnas on tõenäoliselt toimunud hoiakute ja väärtusnormide muutumine, mistõttu on nooremates vanuserühmades väiksem osakaal lapsi, kelle isakande puudumine on ema/isa või ema ja isa ühine otsus. Samaaegselt on **nooremate kui 8-aastaste laste seas on saagenud isakande puudumise põhjusena kunstliku viljastamise kasutamine. Vähenenud on ka üksikvanema toetuse saamiseks isakande tegemata jätmise**. Kui vanemate vanuserühmade (üle 8-aastaste laste seas) laste vanematest on mõni väitnud, et isakande puudumise põhjuseks oli üksikvanema toetuse saamine, siis kahes kõige nooremas vanuserühmas ei vastanud selliselt mitte keegi.

Koduse keele järgi on isakande puudumine sagedasem vene koduse keelega peredes (6,2%) võrreldes eestikeelsete peredega (3,3%). Isakande puudumise põhjustes aga ei ole koduse keele järgi võimalik küsitluse andmetest statistiliselt olulisi erinevusi tuvastada.

Lastega perede leibkonnauuringu autorid järelavad, et **kokkuvõttes on isakande puudumine sünnitõendil harva esinev ja aja jooksul vähenenud nähtus**, mille peamiseks põhjuseks on isa soovimatus bioloogilist isadust omaks võtta.

2.3. Lapse ülalpidamiskohustuse täitmise uuring

Isakande teemat käsitleti 2016. aastal Sotsiaalministeeriumi tellimisel ja Balti Uuringute Instituudi poolt läbi viidud uuringus „**Lapse ülalpidamiskohustuse täitmine üksikvanemaga perekonnas**“¹⁵. Uuringu eesmärk oli koguda infot üksikvanemate olukorra ja laste ülalpidamisega seotud probleemide kohta. Valimi moodustasid 676 üksikvanemat, kellest 614 olid naised. Eraldi rühmana käsitleti **üksikvanemaid, kelle lapsel puudub sünnitõendil isakanne, või kelle lapsele on isa nimi antud ema ütluse alusel**. Sellised vanemad moodustasid küsitletud üksikvanematest 19%.

Selle uuringu tulemused sarnanevad lastega perede leibkonnauuringu tulemusele (vt ptk 2.2). Ka üksikvanemate küsitluse tulemused näitasid, et **isakande puudumise peamine põhjus on isa soovimatus isadust omaks võtta** (56%). Neljandik küsitletutest vastas, et isakande puudumise

¹⁵ Kaldur, K., Vollmer, M., Sillak, S. ja Pertsjonok, N. (2016). Lapse ülalpidamiskohustuse täitmine üksikvanemaga perekonnas. Balti Uuringute Instituut, <https://www.ibs.ee/wp-content/uploads/2022/01/Lapse-ülalpidamiskohustuse-taitmine-üksikvanemaga-perekonnas-uuringuaruanne.pdf>

taga on ema soovimatus oma elu ja lapse kasvatamist lapse isaga jagada. Uuringus osalejatel oli võimalus oma vastuseid ka põhjendada – nii toodi selgitustena välja näiteks isa soov lapse elus mitte osaleda ja ema soov hoida laps eemal kohustustest, mis võivad tekkida isa eest hoolitsemisega.

15% juhtudest oli isakande tegemata jätmine ema ja bioloogilise isa ühine otsus. Selgitustena toodi välja soov vältida isaduse ilmsikstulekut. Näiteks oli ühel juhul sõlmitud teises riigis fiktiivne kooselu, et saada elamisluba, ja isaduse omaksvõtt oleks võinud vastaja sõnul elamisloa ohtu seada. Vahel võib lapse bioloogilisel isal olla soov ka isadust oma „päris“ pere eest varjata. Vähesel määral esines ka juhtumeid, kus isa polnud huvitatud lapse kasvatamisest (7%), isa oli lapse sünni ajal Eestist eemal (6%) või sooviti saada täiendavat riiklikku üksikvanema toetust (3%). Kümnendik vastajatest ei täpsustanud isakande puudumise põhjuseid.

Valdav osa (77%) üksikvanematest isakande (puudumise) muutmist ei soovi. Samas soovivad 22% vastanutest tagantjärei isa lapse sünnitustestele kanda. Vastajate sõnul kahetsevad nad esialgset otsust isakandest loobuda (42%) ning soovivad, et lapsel oleks kaks vanemat, milleks teine lapsevanem (isa) peaks tegema isaduse tuvastamise testi (58%).

Uuringus osalejad pidid hindama ka kolme väidet:

1. isakande tegemine on keeruline,
2. isaduse tuvastamise protseduur on liiga keerukas, ning
3. isaduse tuvastamise protseduur on liiga kallis.

Kolm neljandikku vastajatest leidis, et isaduse tuvastamise protseduur on liiga kallis. Väitega, et isaduse tuvastamise protseduur on keerukas, nõustus 38%. Isakande tegemist hindas keerukaks 30% vastajatest.

2.4. Lapse õiguste ja vanemluse uuring

Eestis on kahel korral läbi viidud ka lapse õiguste ja vanemluse uuringut^{16,17}, viimati aastal 2018. Uuringu eesmärk oli anda ülevaade Eesti elanikkonna, sh täiskasvanute ja laste, teadlikkusest, hoiakutest ja kogemustest seoses lapse õiguste ja vanemlusega. Värskeimas uuringus viidi läbi ankeetküsitlus 18–74-aastaste täiskasvanute (n=1248, 657 naist ning 591 meest) ja 4.–11. klassi laste (n=1110, 578 tüdrukut ning 532 poissi) seas. **Uuringus ei ole käsitletud isakandega seonduvat, kuid uuringus käsitletu aitab mõista laste ja lahus elavate vanemate suhtlust.**

Suurem osa Eesti lastest elab koos oma mõlema vanemaga (66%) või oma emaga (24%) ning kümnendikul lastest on mõni teistsugune elukorraldus (nt kord ühe, siis teise vanema juures jne). Lapse õiguste ja vanemluse uuringus vaadeldi, **kui sageli lapsed oma lahus elava vanemaga suhtlevad ja kohtuvad** (küsimusele vastasid üksnes need lapsed, kes ei ela koos oma isaga, kuid kes teavad oma isa või kelle isa ei ole surnud; n=235). Vähemalt korra nädalas kohtub oma

¹⁶ Karu, M. Turk, P. Biin, H., Suvi, H. (2012) Lapse õiguste ja vanemluse monitooring. Poliitikauuringute Keskus Praxis. <https://www.praxis.ee/tood/lapse-õiguste-ja-vanemluse-monitooring/>

¹⁷ Anniste, K., Biin, H., Osila, L., Koppel, K. ja Aaben, L. (2018). Lapse õiguste ja vanemluse uuring 2018. Uuringu aruanne. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis, <https://www.praxis.ee/tood/lapse-õigused-ja-vanemlus-2018/>

isaga ligi 30% lastest, vähemalt korra kuus 52% lastest. **Kümnendik lastest, kelle isa elab mujal, ei kohtu oma isaga kunagi.**

Lapse õiguste hulka kuulub õigus säilitada suhted mõlema vanemaga – seda ka siis, kui vanemad ei ela koos. Suurem osa (93%) täiskasvanutest on sellest õigusest teadlik. 61% kõigist täiskasvanutest leidis, et juhul, kui vanemad elavad lahus, on ühel vanemal õigus takistada lapse ja teise vanema vahelist suhet vaid siis, kui kohus on piiranud vanema õigust lapsega suhelda. 19% täiskasvanutest leidis, et vanemal pole mingit õigust piirata lapse suhtlust teise vanemaga. **Iga viies vastanu arvas, et vanemal on õigus lapse suhtlust eemal elava vanemaga piirata igal juhul või kui ta otsustab, et suhtlus teise vanemaga on lapsele kahjulik.** Naised leidsid sagedamini, et üks vanem võib piirata lapse suhtlust teise vanemaga, kui ta leiab, et see kahjustaks last (24% naistest vs. 13% meestest).

Uuringu autorid on ühe soovitusena toonud muuhulgas välja, et varasemast veelgi enam tuleks rõhutada ja suurendada isade rolli laste kasvatamisel, mis leevendaks emade koormust. Ühtlasi soovitatakse pakkuda eelkõige värsketele emadele, aga ka isadele nõustamisteenust ning teavitamist ja koolitusi vanemluse teemadel.

2.5. Perehüvitiste mõju laste vaesusele

Suurem osa nendest lastest, kel puudub sünnitõendil isa nimi, elavad üksikvanema peres¹⁸. Samaaegselt on üksikvanemate lapsed vaesusest ühed enim ohustatud¹⁹. Hede Sinisaar vaatles 2021. aastal avaldatud artiklis²⁰, kas erinevad laste ja lastega perede rahalised toetused on aidanud vähendada laste püsivaesust nii suhtelises²¹ kui absoluutses²² mõttes. Uuring tugineb Eesti Statistikaameti Eesti sotsiaaluuringu 2013.–2020. aasta andmetele.

Artiklis käsitletakse peretoetuste all nii ühekordselt kui perioodiliselt makstavaid toetusi ning kõigile või teatud sihtgruppi kuuluvatele peredele suunatud toetusi (nt üksikvanema lapse toetus). Uurimusest nähtub, et **perehüvitiste suurenemine on täitnud oma eesmärgi** – laste vaesus on vähenenud ning seda just nendes lastega peredes, kes on olnud vaesusest enam ohustatud. Samaaegselt on oluline tähele panna, et perehüvitiste mõju on oluliselt suurem suhtelise vaesuse vähendamisel – mõju absoluutse vaesuse vähendamisele on pigem vähenenud.

¹⁸ Kallaste, E., Lang, A., Rentel, A., Kadarik, K. ja Sõmer, M. (2023). Lastega perede leibkonnapilt. Küsitlusuuringu raport. Eesti Rakendusuuringu Keskus Centar, https://raportid.centar.ee/2023_lastega_pered/

¹⁹ Sinisaar, H. (2021). Eesti perehüvitiste mõju laste vaesusele. *Acta Politica Estica*, 12, 30–62, <http://publications.tlu.ee/index.php/actapoliticaestica/article/view/1074>

²⁰ Ibid.

²¹ Suhteline vaesus tähendab, et inimese tulu jääb allapoole suhtelise vaesuse piiri. Suhteline vaesus tähendab, et inimene elab alla ühiskonna keskmist elatustaset või üldiselt aktsepteeritud taset. 2021. aasta andmetele tuginedes on suhtelise vaesuse määr Eestis 22,8% ja aasta suhtelise vaesuse piir 8 896 eurot. Allikas: Statistikaamet.

²² Absoluutne vaesus tähendab, et inimese tulu jääb allapoole absoluutse vaesuse piiri. Absoluutne vaesus tähendab, et rahuldamata on esmatähtsad vajadused nagu toit ja peavari. 2021. aasta andmetele tuginedes on absoluutse vaesuse määr Eestis 1,4% ja kuu absoluutse vaesuse piir 233,6 eurot. Allikas: Statistikaamet.

Autor rõhutab, et laste vaesust ja perepoliitika efektiivsust on tarvis hinnata järjepidevalt ning vajadusel luua uusi või täiendavaid meetmeid vaesuse ennetamiseks või leevendamiseks.

2.6. Tervisekommunikatsioon meeste toetamiseks sünnieelsel ja -järgsel perioodil

Käesoleva uuringu üks eesmärke on välja töötada isakande tegemist toetavad sekkumised ning selle juures on oluline pöörata tähelepanu isadele suunatud kommunikatsioonile²³. Tervisekommunikatsiooni valdkonnas ilmus 2023. aastal Trei jt artikkel, mille eesmärk oli tuvastada, milliseid teabeallikaid kasutavad Eesti mehed lapse sünnile eelneval ja järgneval perioodil²⁴. **Uurimusega sooviti mõista nii tervisekommunikatsiooni võimalikke parenduskohti kui ka selle vahendite rakendamise potentsiaali meeste toetamisel.**

Artikli autorid leidsid, et nii meeste kui ka ühiskonna silmis on välja kujunenud ootus meeste kaasumisele lapse sünnile eelneval ja sellele järgneval perioodil. Vaatamata muutunud ootusele tunnevad mehed end sageli kõrvalejätuna. See tähendab, et kui lapseootel naisi toetatakse nii meditsiiniliselt kui ka emotsionaalselt (ämmaemandate ja naistearstide vastuvõttud, nõustamised, jne), siis mehed vajalikku tuge nii raseduse eelsel kui ka sellele järgneval perioodil enda hinnangul ei saa.

Uuringu autorid leidsid, et **Eestis puudub hetkel suunitletud tugisüsteem, mis toetaks meeste infovajadusi**. Informatsiooni saamiseks kasutavad paljud mehed internetti, kuid sealse info kasutamise eelduseks on (kõrgelt) arenenud digipädevused, sh tervisealane kirjaoskus, allikakriitilisus ning võõrkeelte oskus. Artikli autorite sõnul peaks meeste jaoks pakutama rohkem tuge, mis on loodud nende enda vaatenurgast spetsiifilistele muredele lahendamiseks. Uurimuses rõhutatakse, et lihtsalt naistele mõeldud teabe jagamine ei ole lahendus. **Teadmine sellest, mida mehed ise peavad kasulikuks ja vajalikuks, aitab muuta lapse sünniga seonduvat Eestis rohkem inimese- ja perekonnakeskseks.**

2.7. Uuringud isaks olemisest

Käesoleva uuringus on olulisel kohal isade vaade, sh nende nägemus enda rollist. Inga Haabma uuris 2020. aastal Tartu Ülikoolis kaitstud magistritöös kahe lapsevanemaga perede isade tõlgendusi vanemaks olemisest²⁵. Uuringus tulemustest nähtub, et **isade osalus laste kasvatamise protsessis on aja jooksul suurenenud**. Seetõttu on isadus omandanud uue tähenduse – isad ei vastuta enam üksnes pereelu rahalise poole eest, vaid võtavad üha aktiivsema rolli laste eest hoolitsemisel, pakkudes neile rohkem lähedust, kohalolu ja tuge. Isad püüavad oma lastele anda seda, mida nad ise oma isadelt ei saanud.

²³ Lapsel on õigus kahele vanemale. Sotsiaalministeerium, <https://sm.ee/lapsel-oigus-kahele-vanemale>

²⁴ Trei, H. M., Lubi, K., & Haage, B. (2023). Men's perceptions of the supportive use of health communication tools during the ante- and postnatal period. *Proceedings of the Estonian Academy of Sciences*, 72(3).

²⁵ Haabma, I. (2020). „Lapsega tegelemine ei tee mind vähem mehelikuks“ – isade tõlgendused oma rollist laste kasvatamisel. *Magistr töö*. Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut, <https://dSPACE.ut.ee/handle/10062/68016>

Neid tulemusi toetab ka töö, milles uuriti isaduse konstrueerimist meediatekstide põhjal²⁶. Töö tulemustest selgus, et isad julgevad avameelselt pehmetel teemadel rääkida, nad tahavad osaleda laste kasvatamises ning pakkuda neile täisväärtuslikku elu. Isade kodudes on jätkuvalt rollid jaotatud soopõhiselt. Töö tõttu kodust eemal viibides kardavad nad, et suhe lastega nõrgeneb. Isad arvavad, et lapse vanemad võiksid olla abielus. Nad osalevad sünnitamisel ega karda avameelselt rääkida neist tunnetest, mida sünnitus neis tekitab. Samal ajal tunnevad isad puudust füüsilisest lähedusest oma partneriga. Nad tahavad olla oma lastele eeskujuks mitte läbi oma sõnade, vaid läbi tegude. Nad tunnistavad, et kartsid isaks saada, kuid isadus on muutnud nende elu ning nad ei vahetaks seda millegi vastu.

Lisaks on arutletud selle üle, kas isadust defineerides tuleks lähtuda bioloogilisest või sotsiaalsest vaatest²⁷. Seoses peresuhete keerukamaks muutumisega kerkib küsimus, milline isa määratlemise mudel sobib kaasaegsele ühiskonnale paremini: bioloogilise või sotsiaalse isa mudel ning kumb neist peaks olema seaduslik isa, kellel kaasnevad lapsevanemaks olemisega seotud õigused ja kohustused. Autorid jõuavad järeldusele, et sotsiaalse isa kontseptsioon kaitseb lapse huve tõhusamalt ja sobib praeguse ühiskondliku kliimaga paremini. Seetõttu peavad autorid oluliseks kaaluda võimalust vastavate muudatuste tegemist õiguslikesse regulatsioonidesse ning rõhutavad, et keskseks põhimõtteks peab olema lapse parimatest huvidest lähtumine.

2.8. Kokkuvõte

Isakandega seotud teoreetiliste ja empiiriliste käsitluste läbitöötamisel selgus, et **teemakohaseid uuringuid on vähe läbi viidud**. Kaasasime ülevaatesse 10 erinevat uuringut, analüüsi ja teadustööd, mis käsitlesid nii isakannet ja isa rolli, üksikvanemaid, leibkondi ja nende toetamist kui ka perehüvitisi.

Uuringutest selgus, et **isakande tegemata jätmise peamised põhjused on seotud keeruliste inimsuhetega**. Tihti esineb olukordi, kus isa ei soovi isadust omaks võtta, või kus ema ei soovi oma elu ja lapse kasvatamist isaga jagada. Lapse emal võib ka puududa kontakt lapse isaga. Vahel võib ema soovida kaitsta last tulevikus isa hooldamise kohustuse eest. Mõnikord võib ka juhtuda, et tegemist on ema ja isa ühise otsustega (nt soovitakse vältida isaduse ilmsiks tulekut). Isakande puudumise üheks põhjuseks on ka **vähene teadlikkus isakandest ja selle olulisusest**. Seni läbi viidud uuringutest nähtus, et isaduse tuvastamise protseduur võib olla liigselt keerukas ja bürokraatlik – seda eriti juhul, kui isa viibib välismaal. Leiti ka, et isaduse tuvastamise protseduur on liiga kallis. Samuti võib esineda olukordi, kus isakanne puudub seetõttu, et **laps on lapsendatud või eostatud anonüümse spermadoonori abil**.

Uuringutele tuginedes saame välja tuua, **isakandeta lapsi kasvab sagedamini üksivanemate peres**. Samuti on isakandeta lapsi veidi rohkem venekeelsetes leibkondades. Samaaegselt näitab aastatel 2013–2022 kogutud statistika, et **isakandeta jäävate laste osakaal on vähenemas** – sealhulgas väheneb vanemate ühisel otsusel isakande tegemata jätmine. Ligi veerand neist

²⁶ Virkus, I. (2018). Isaduse konstrueerimine pereteemadel kirjutavate tuntud isade põhjal. *Magistritöö*. Tallinna Ülikool, Balti Filmi, Meedia, Kunstide ja Kommunikatsiooni Instituut, <https://www.etera.ee/s/WPcuNFqA30>

²⁷ Joamets, K. ja Kerikmae, T. (2016). European Dilemmas of the Biological versus Social Father: The Case of Estonia. *Baltic Journal of Law & Politics* 9(2), 23–42, <https://doi.org/10.1515/bjlp-2016-0010>

emadest, kelle lapsel pole isakannet, sooviksid seda hiljem lisada. Näiteks viimastel aastatel (kuni 2022) pole isakande tegemata jätmise põhjusena kordagi välja toodud üksikvanema lapse toetuse²⁸ saamist.

Isakande tegemata jätmine on seotud mitmete laiemate küsimustega – olgu selleks arusaam isa rollist ühiskonnas või vanemate (ja eelkõige isade) toetamine ja informeerimine. Näiteks selgus uuringutest, et **lapse sünni registreerimisel ei tunne ametnikud sageli huvi isakande tegemata jätmise vastu**. Kuigi isade osalus on laste kasvatamisel suurenenud, tunnevad nad end sageli kõrvalejäetuna. Näeme, et Eestis **puudub suunitletud tugisüsteem nii meeste kui ka isade infovajaduse toetamiseks**.

Uuringutele toetudes rõhutame **isade kaasamise, isakandega seotud teadlikkuse tõstmise ja protsessi lihtsustamise vajalikkust**. Sealjuures on oluline meeles pidada, et osad lapsed (nt anonüümse spermadoonorluse abil sündinud) jäävad alati isakandeta.

²⁸ Üksikvanema lapse toetust makstakse lapsetoetuse maksmise perioodil, kui lapse sünniaktis puuduvad andmed lapse isa kohta või lapse teine vanem on tunnistanud ametlikult tagaotsitavaks. Alates 2023. aasta jaanuarist on üksikvanema lapse toetuse suuruseks 80 eurot kuus (varem 19,18 eurot kuus). Täpsem info Sotsiaalkindlustusameti lehel: <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/perehuvitised-ja-muud-toetused/peretoetused/üksikvanema-lapse-toetus>

3. Isakandega seotud õiguslik raamistik ja kohtupraktika Eestis

Selleks, et toetada vanemaid isakande tegemisel ning vajadusel sisse viia muudatusi teise vanema kande süsteemis, on oluline analüüsida teise vanema kandega seonduvaid õiguslikke piiranguid ja võimalusi Eestis²⁹. Selleks, et saada ülevaade milliste probleemidega seoses isaduse tuvastamise või vaidlustamisega pöörduakse kohtutesse, on oluline vaadata üle ka kohtupraktika.

Isakande õigusliku regulatsiooni analüüsimiseks seati järgmised uurimisküsimused:

- Milline on isakande tegemise õiguslik raamistik Eestis?
- Millised on seadusandluse kitsaskohad isakande soodustamisel?
- Kuidas seostub isakande õiguslik raamistik laste õiguste, hooldusõiguse ning andmekaitse regulatsioonidega?
- Kas innovatsiooniprogrammis välja töötatud sekkumisi on võimalik rakendada Eesti õiguslikus raamistikus?
- Kas ja milliseid muudatusi tuleks sekkumiste rakendamiseks Eesti regulatsioonides ja seadusandluses teha?

Analüüsi käigus konsulteeriti Andmekaitse Inspektsiooni, Siseministeriumi ning Harju Maakohtu tsiviilosakonna kohtunikega.

3.1. Isakande regulatsioon Eesti õigussüsteemis

Perekonnaseisutoimingute seaduse (edaspidi PKTS) § 22 lg 1 kohaselt kantakse lapse sünni registreerimisel registrisse muuhulgas ka isa isikukood. Isakande tegemise aluseks on lapse põlvnemise tuvastamine perekonnaseadusest (edaspidi PKS) tulenevalt. See on oluline, sest tulenevalt PKS §-st 82, on just lapse põlvnemine aluseks vanemate ja laste vastastikustele õigustele ja kohustustele. Juhul, kui põlvnemist ei ole kindlaks tehtud, jäetakse vanema andmed registrisse kandmata (PKTS § 25 lg 5).

3.1.1. Abielu põlvnemise eeldusena

Põlvnemist reguleerib Eesti õigusruumis peamiselt perekonnaseadus. PKS §-i 84 kohaselt on lapse isa mees, kes on lapse eostanud. Eelduslikult peetakse lapse eostajaks lapse sünni ajal emaga abielus olnud meest (PKS § 84 lg 1 p 1). Juhul, kui abielu on lapse sünni hetkeks lõppenud, loetakse PKS §-i 86 kohaselt mees siiski lapse eostanuks, kui laps sünnib kolmesaja päeva jooksul abielu lõppemisest. Juhul, kui naine on lapse sünni ajaks sõlminud uue abielu, loetakse PKS § 86 lg-e 2 kohaselt laps põlvnenuks uuest abielumehest.

Seega Eesti õigusruumis loetakse eelduslikult laps põlvnenuks ema abikaasast. Erandina ei kanta abielu korral ema abikaasat lapse isana rahvastikuregistrisse perekonnaseaduse §-s 85 toodud aluste esinemisel – kui abikaasad teevad selle kohta ühise avalduse perekonnaseisuasutusele

²⁹ Õigusliku raamistiku ja kohtupraktika analüüs teostati 2023. aastal.

või teine mees on isaduse omaks võtnud. Avalduse saab esitada sarnaselt abikaasale ka endise abikaasaga, kellest lahutati vähem kui 300 päeva enne lapse sündi.

3.1.2. Isaduse omaksvõtt

Juhul, kui ema ei ole abielus või abikaasa ei ole last eostanud, on lapse põlvnemine võimalik kindlaks teha isaduse omaksvõtu abil (PKS § 84 lg 1 p 2). Isaduse omaksvõtt on reguleeritud PKS §-des 87–90. Isadust ei saa omaks võtta, kui isadus on juba seaduse alusel teisiti tuvastatud.

Selleks, et isaduse omaksvõtt oleks kehtiv, on PKS § 89 lg-e 1 kohaselt vajalik ka ema nõusolek. Juhul, kui lapse ema on enne isaduse omaksvõttu surnud, aga jõudis anda nõusoleku, on vajalik ka lapse nõusolek. Kui laps on vahepeal saanud täisealiseks, saab ta nõusoleku anda iseseisvalt. Kui ta on aga vähemalt 14-aastane, saab ta anda nõusoleku isiklikult seadusliku esindaja nõusolekul. Noorema lapse osas annab nõusoleku tema eest seaduslik esindaja (PKS § 89 lg 2). Vastavalt sama paragrahvi lõikele 4 ei ole võimalik isadust omaks võtta, kui emalt on hooldusõigus täielikult ära võetud või ema on surnud nõusolekut andmata. Kuigi tegemist on seadusest tuleneva piiranguga, ei välista see siiski isakande tegemist kuni lapse 14-aastaseks saamiseni. Sellisel juhul on võimalik isadus tuvastada kohtus ning seda on ka praktikas tehtud. Vajadus minna isaduse tuvastamiseks kohtusse võib siiski lükata isakande tegemist edasi, sest kohtusse minek on tülikas ning nõuab ressursse. Seega võib eeldada, et nii mõnelgi korral jäetakse isakanne sellisel juhul enne lapse 14-aastaseks saamist tegemata. Siiski ei saa seda piirangut pidada põhjendamatuks, sest oluline on ema nõusoleku korral veenduda isa isikus enne juriidiliselt siduva isakande tegemist, mistõttu on kohtul protsessis nõusoleku asendajana oluline roll.

Nii isaduse omaksvõtu kui sellega nõusoleku tahteavaldused tuleb esitada isiklikult ning need ei tohi olla tingimuslikud. Avaldusi võib esitada isiklikult perekonnaseisuasutusse kohale tulles, digitaalsel registreerimisel digiallkirjaga kinnitatult veebikeskkonnas või notariaalselt tõestatud vormis (PKTS § 26 lg 1).³⁰ Juhul, kui isadus võetakse omaks peale sünni registreerimist, tuleb selleks minna isiklikult kohale või esitada avaldus notariaalselt kinnitatud vormis. Juhul, kui ema või isaduse omaksvõtja on piiratud teovõimega, on võimalik tulenevalt PKS §-st 88 tahteavaldus esitada vaid seadusliku esindaja nõusolekul. PKTS § 26 lg 3 kohaselt on perekonnaseisu- või konsulaarametnikul isaduse omaksvõtu ja sellega nõusoleku avaldusi vastu võttes kohustus selgitada osapooltele ka tahteavalduse õiguslikke tagajärgi ehk sellega kaasnevaid õigusi ja kohustusi.

Juhul, kui tahteavaldus on tehtud avaldusele kehtivaid nõudeid või PKS §-e 87-89 rikkudes, on tahteavaldus kehtetu. Kui isakanne on rahvastikuregistrisse nõudeid eirates siiski tehtud, on kanne kehtiv, isegi kui avaldustele kehtivaid nõudeid või piiranguid rikuti (PKS § 90).

3.1.3. Isaduse vaidlustamine ja kohtulik tuvastamine

Juhul, kui on alust kahtlustada lapse põlvnemist kellestki teisest, kui rahvastikuregistrisse kantud mehest, on PKS § 91 lg-s 1 toodud isikutel õigus isadus vaidlustada. Isadust võib vaidlustada mees, kelle isadus on tuvastatud tulenevalt abielust lapse emaga või kes on isaduse omaks võtnud, samuti lapse ema ja laps ise. Lapse esimese eluaasta jooksul on lubatud isadus

³⁰ Juhul, kui isa elab välisriigis, võib avalduse esitada kirjalikult ning Eesti konsulaarametnik kinnitab selle õigsuse notariaalselt.

vaidlustada ka mehel, kes taotleb enda isaduse tuvastamist registrisse kantud mehe asemel, hiljem on seda võimalik teha vaid registrijärgsete vanemate nõusolekul. Juhul, kui nõusoleku puudub, on kohtul õigus lapse huvisid arvestades anda mõjuval põhjusel luba vaidlustada isadus ka ilma nõusolekuta. Lisaks võib isaduse omaksvõtu korral lapse kaalukaid huvisid arvestades isaduse vaidlustada ka valdkonna eest vastutav minister, kui on põhjendatud kahtlus, et laps ei põlvne mehest, kes isaduse on omaks võtnud (PKS § 92 lg 2).

Tulenevalt PKS §-st 92 võib isadust vaidlustada vaid isiklikult või alaealise lapse puhul seadusliku esindaja kaudu. Piiratud teovõime korral on võimalik hagi esitada siiski isiklikult. Isaduse vaidlustamise tähtaeg on 1 aasta alates õigustatud isikule vaidlustamise alusaks olevate asjaolude teatavaks saamisest, aga minimaalselt 1 aasta arvates lapse sünnist või isaduse omaksvõtu jõustumisest (PKS § 93 lg 1-2). Lapse puhul on lubatud isadust vaidlustada täisealisena ka 1 aasta jooksul alates vaidlustamise aluseks olevate asjaolude teatavaks saamisest või juhul, kui asjaolud on teada juba varem, siis alates täiealiseks saamisest. Lisaks on PKS § 83 lg-e 4 alusel lubatud isadus vaidlustada enne vaidlustustähtaja möödumist surnud mehe isaduse puhul tema pärijal, kelle suhtes hakkab aga tähtaeg kulgema alates mehe surmast.

Juhul, kui isadus on PKS §-i 91 kohaselt vaidlustatud või ühtki meest ei ole sama seaduse §-de 84 ja 86 kohaselt isana kindlaks tehtud, tuvastab sama seaduse §-i 94 kohaselt isaduse kohus. Kohus tugineb asjaoludele, mis võimaldavad eeldada, et laps põlvneb just sellest mehest. Eostamisajaks peetakse PKS § 94 lg-e 3 kohaselt seejuures ajavahemikku 300-180 päevani enne lapse sündi, v.a juhul, kui kindlaks on tehtud muu eostamisajavahemik. Seejuures on oluline silmas pidada, et isana ei ole võimalik kohtulikult tuvastada doonorit, kelle seemnerakke on kasutatud kunstliku viljastamise jaoks (PKS § 84 lg 2). Vastavalt PKS §-le 95 otsustab kohus isaduse tuvastamise või vaidlustamise üle hagi põhjal, välja arvatud juhul, kui isik, kelle vastu oleks pidanud hagi esitama, on surnud. Sellisel juhul otsustatakse asi hagita menetluses õigustatud isiku avalduse põhjal. Seega juhul, kui isadust soovitakse tuvastada peale isa surma, tuleb esitada õigustatud isiku ehk lapse poolt avaldus ning kohus lahendab asja hagita menetluses.

3.2. Isakande õigusliku raamistiku seos seonduvate õigusvaldkondadega

3.2.1. Põlvnemisest tulenev ülalpidamiskohustus

Isakande ehk põlvnemise tuvastamine toob endaga kaasa ka õiguseid ja kohustusi. Üks neid on perekonnaseaduse 8. peatükis reguleeritud ülalpidamiskohustus. Kuna ülalpidamist on õigustatud PKS § 97 kohaselt saama nii alaealised lapsed, täisealised haridust omandavad lapsed 21-eluaastani kui ka muud abivajavad alanejad ja ülenejad sugulased, kes ei ole võimelised ennast ise ülal pidama, võib isakanne tuua ülalpidamiskohustuse kaasa nii isale kui lapsele.

Ülalpidamiskohustus ei ole seotud hooldusõigusega ning hooldusõiguse äravõtmisel või selle mitteandmisel kehtib ülalpidamiskohustus edasi (PKS § 96 lg 1). Seega on põlvnemise asjaolust tulenevalt ja sõltumata sellest, kas isal on õigust last hooldada, siiski lapsel õigus nõuda rahalist abi ülalpidamiseks. Alaealise lapse eest saab tema nimel nõude esitada hooldusõigust teostav isik, kellel on PKS § 120 lg-e 1 kohaselt lapse seaduslikuks esindajaks. Juhul, kui lapse hooldusõigus on antud kellelegi teisele, saab hagi esitada hooldusõigust teostav isik, kes vastutab

ka lapse vara eest (PKS § 127). Ülalpidamise ulatus sõltub PKS §-i 99 kohaselt õigustatud isiku vajadustest ja tavalisest elulaadist, arvestades alaealise ülalpeetava puhul ka tema kasvatamise kulutusi. Ülalpidamise andmise viis on reguleeritud PKS §-s 100 ning võimaldab osapooltel teha ka omavahelisi kokkuleppeid nii perioodi kui ülalpidamise andmise viisi osas.

Kuigi põlvnemisega võib kaasneda lapsele täisealiseks saades kohustus anda ülalpidamist ka isale, on seaduses sätestatud piirangud selle kohustuse realiseerimiseks juhul, kui selle nõudmine oleks ebaõiglane. Nimelt võib kohus PKS § 103 lg 1 alusel piirata või vabastada isiku ülalpidamiskohustuse täitmisest, kui vajadus on tekitatud isiku enda ebamõistlikust käitumisest, õigustatud isik on ise jämedalt rikkunud oma ülalpidamiskohustust kohustatud isiku või tema lähikondse (ema) suhtes või süüdi tahtlikus kuriteos lapse või tema lähikondse suhtes. Seega isakandest tulenev põlvnemine ei anna automaatselt isale õigust nõuda lapselt hilisemat ülalpidamist. Juhul, kui isa on abivajaduse oma ebamõistliku käitumisega põhjustanud või pole ise lapse elus osalenud ja oma ülalpidamiskohustust lapse suhtes täitnud, võib lapse ülalpidamiskohustust isa ees piirata või ta sellest täielikult vabastada.

Lisaks lapse ülalpidamisele on isa kohustatud vahetult enne ja peale sünnitust ülal pidama ka lapse ema. Ülalpidamiskohustus kestab PKS § 111 lg 1 kohaselt 8 nädalat enne ja 12 nädalat peale lapse sünni ning juhul, kui emal ei ole raseduse või sünnituse põhjustatud tervisehäire tagajärjel ise võimeline ennast ülal pidama, siis kuni ema tervises seisundi paranemiseni. Samuti on isal ülalpidamiskohustus juhul, kui emal ei ole lapse eest hoolitsemise tõttu võimalik sissetulekut teenida (PKS § 111 lg 3).

3.2.2. Hooldusõigus

Vanema hooldusõigus on vanema kohustus ja õigus hoolitseda oma alaealise lapse eest ja otsustada lapsega seotud asju (PKS § 116 lg 2). Tulenevalt PKS § 120 lg-st 1 on hooldusõiguslik vanem lapse seaduslikuks esindajaks, mh on tal kohustus ja õigus teostada lapse isiku- ja varahooldust. Isikuhooldus ehk õigus ja kohustus lapse kui isiku eest hoolitseda on määratud PKS §-des 124 jj. See hõlmab nii lapsega suhtlemist kui tema viibimiskoha määramist, samuti kohustust teda kasvatada ning anda talle haridust. Varahooldus on reguleeritud PKS §-des 127 jj. Varahooldus on õigus ja kohustus valitseda lapse vara ja olla tema esindaja.

Eelduslikult on vanematel oma laste suhtes võrdsed õigused ja kohustused ning nad teostavad hooldusõigust ühiselt, pidades silmas lapse heaolu (PKS § 118 lg 1). Sarnaselt isakande tegemisele eeldatakse, et omavahel abielus olevad vanemad teostavad oma lapse suhtes hooldusõigust ühiselt. Juhul, kui vanemad sünni hetkel abielus ei ole, on võimalik isaduse omaksvõtu tahteavalduses eraldi märkida, et hooldusõigus jääb vaid ühele vanematest (PKS § 117). Perekonnaseisumetnikul on kohustus vanematele avalduste esitamisel selgitada hooldusõigusest tulenevaid õigusi ja kohustusi ning võimalust jätta hooldusõigus vaid ühele vanemale (PKS § 29 lg 2)³¹. Seega ei too isakanne automaatselt kaasa ühist hooldusõigust ning tegemist on küll kandega ühel ajal, kuid eraldi tehtud otsusega. Kuna isadust ei ole võimalik ilma ema nõusolekuta omaks võtta, ei ole emal kohustust isaduse omaksvõtuga nõustuda, kui

³¹ 80% sünni registreerimise avaldusi esitatakse e-teenuses ning PKTS § 23 lg 6 kohaselt täidetakse perekonnaseisumetniku selgituskohustused sellisel juhul e-teenuses kirjalike tekstidega.

hooldusõiguse küsimuses ei saada kokkuleppele. See võib tuua kaasa olukorra, kus ema ei lase ebaõiglaselt isakannet sünnitõendile teha, et saada oma tahtmine hooldusõiguse küsimuses. Säte on siiski vajalik, et kaitsta ema ja lapse huvisid isa poolt nende ellu sekkumisel ja otsuste tegemisel, kui selleks peaks vajadus olema. Sellisel juhul on võimalik isaduse ja hooldusõiguse küsimus lahendada kohtu kaudu.

Uuringu raames vaadeldud isaduse tuvastamise kohtuasjades ei käsitleta hooldusõiguse küsimust ning lahendid kohustavad muutma või tegema vaid isakannet. Perekonnaseisutoimingute seadus ei reguleeri täpsemalt hooldusõiguse küsimust kohtu poolt isaduse tuvastamise korral kande muutmise puhul. Intervjuus Siseministeeriumi perekonnaseisutoimingute talitluse ametnikuga selgus, et varem anti koos isadusega automaatselt ka ühine hooldusõigus, sest tulenevalt PKS § 116 lg-st 1 on eelduslikult vanematel laste suhtes võrdsed õigused ja kohustused. Peale Justiitsministeeriumi antud seisukohta, mille kohaselt on põlvnemine ja hooldusõigus eraldiseisvad ning isakanne ei tohiks automaatselt hooldusõigust kaasa tuua, muudeti perekonnaseisuametnike poolt isakande tegemise praktikat. Praeguse praktika kohaselt ei muudeta isaduse kohtuliku tuvastamise korral hooldusõiguse kuuluvust, kui kohus selles osas otsust ei tee. Kohtunike sõnul aga hooldusõiguse küsimust isaduse tuvastamise ja vaidlustamise hagides ei käsitleta, mistõttu isakande muutustest tulenevalt hooldusõigust ei anta ning selle jaoks tuleb hooldusõigust eraldi kohtust taotleta.

Isegi kui hooldusõiguse küsimust isakande tegemisel eraldi ei käsitleta, on võimalik hooldusõigust hiljem muuta kohtu kaudu (vt PKS § 137 jj). Seejuures lähtutakse PKS § 137 lg-e 2 kohaselt otsuse tegemisel alati lapse huvidest, arvestades nii vanemate vaimset ja majanduslikku seisut kui senist pühendumist ja hingelist seotust lapsega. Lisaks on võimalik kohtult taotleda otsustusõiguse saamist ka ühes lapsele olulises asjas, kui vanemad ei suuda jõuda kokkuleppele (PKS § 119). See ei mõjuta üleüldist hooldusõiguse teostamist, kuid annab otsustusõiguse saanud vanemale õiguse erimeelsuse tekitanud küsimuse osas iseseisvalt otsustada, jätkates muus osas ühist hooldusõiguse teostamist. Nagu eelnevalt selgitatud, ei tehta isaduse tuvastamise hagi tulemusel registrisse muudatusi hooldusõiguse osas ning vanem peab selleks pöörduma eraldi kohtusse. Praktikas on sellest tulenevalt tekkinud probleem hooldusõiguse vaidlustes. Nimelt toodi intervjuus välja, et osade kohtunike arvates peaks siiski isakanne tagama automaatselt ühise hooldusõiguse, mistõttu ei võeta hooldusõigust puuduvat hagi eraldiseisvalt menetlusse. Samas puudub ka perekonnaseisuametil isaduse tuvastamise otsuse põhjal õigus hooldusõigust muuta, sest otsus ei puuduta hooldusõigust. Teistes kohtutes seevastu menetletakse hooldusõiguse asju eraldi ning hooldusõiguse muudatused tehakse eraldiseisva otsuse alusel ilma probleemideta. Seega on praktika kohtute vahel erinev ning tagatud ei ole õigusselgus ja -kindlus, mida vanemate ja laste õiguste ja kohustuste teostamiseks vaja on.

Seega on isakanne küll hooldusõiguse saamise eelduseks, kuid automaatselt hooldusõigust ei taga. Õigus lapse isiku ja vara üle otsustada ning temaga suhelda tuleneb eraldiseisvast hooldusõigusest, mille määramisel arvestatakse alati eelkõige lapse huvidega.

3.2.3. Suhtlusõigus

Lapsega suhtlemise õigus on reguleeritud peamiselt PKS §-s 143. Lapsel on õigus isiklikult suhelda mõlema vanemaga ja mõlemal vanemal on õigus ja kohustus lapsega isiklikult suhelda

(PKS § 143 lg 1). Muuhulgas on PKS § 143 lg-st 2 tulenevalt kohustus hoiduda tegevustest, mis kahjustavad lapse suhet teise vanemaga või raskendavad lapse kasvatamist. Kui vanemad ei ela koos, lepivad vanemad suhtluskorra lahuselava vanemaga omavahel kokku või vajadusel määrab korra vanema nõudel kohus (PKS § 143 lg 3). Seega ei sõltu vanema õigus ja kohustus lapsega suhelda vaid hooldusõigusest. Siiski arvestatakse ka suhtlusõiguse tagamisel lapse parimate huvidega, mistõttu saab seda vajadusel reguleerida kohus.

3.2.4. Pärimisõigus

Põlvnemisega on seotud seadusjärgne pärimisõigus. Pärimisseaduse (edaspidi PärS) § 10 lg-e 1 kohaselt toimub pärimine seaduse järgi, kui pärandajal ei ole kehtivat testamenti ega pärimislepingut. Sellisel juhul pärivad abikaasa kõrval esimeses järjekorras just pärandaja alanejad sugulased ehk järeltulijad (PärS § 13 lg 1). Juhul, kui laps on isa surma ajal alaealine ning testamendi või pärimislepingu alusel ei ole talle pärandit ette nähtud, on tal PKS § 104 kohaselt õigus sundosale. Vastavalt PKS § 104 lg-le 1 on õigus nõuda sundosa juhul, kui pärandaja on testamendi või lepinguga jätnud seaduse järgi pärima õigustatud alaneja sugulase, kelle suhtes tal on ülalpidamiskohustus, pärandist ilma või määranud talle seadusjärgsest pärandiosas väiksema pärandiosa. Sundosa on pool sellest pärandiosa väärtusest, mis pärija oleks seadusjärgse pärimise korral saanud, kui kõik pärijad oleksid pärandi vastu võtnud (PKS § 105 lg 1). Seega mängib just kehtiv isakanne rolli selles, kas laps on isa surma korral isa pärijaks või mitte, mistõttu tõusetub põlvnemise küsimus ka pärimisasjades.

3.2.5. Isikuandmete kaitse

Isikuandmete kaitse üldmääruse (edaspidi IKÜM) artikkel 4 punkt 1 kohaselt on isikuandmeteks igasugune teave tuvastatud või tuvastatava füüsilise isiku kohta. Seega on isakande tegemisega seotud andmete näol tegemist isikuandmetega. Isikuandmete töötlemise seaduslikkus on reguleeritud IKÜM artiklis 6. Artikli kohaselt on isikuandmete töötlemine lubatud, kui:

- 1) Andmesubjekt on andnud sellel eesmärgil töötlemiseks nõusoleku;
- 2) Töötlemine on vajalik tema poolt sõlmitud lepingu täitmiseks;
- 3) Töötlemine on vajalik vastutava töötleja juriidilise kohustuse täitmiseks;
- 4) Töötlemine on vajalik andmesubjekti või mõne muu füüsilise isiku eluliste huvide kaitseks;
- 5) Töötlemine on vajalik avalikes huvides oleva ülesande täitmiseks või avaliku võimu teostamiseks;
- 6) Töötlemine on vajalik vastutava töötleja või kolmanda isiku õigustatud huvi korral, v.a kui sellise huvi kaaluvad üles andmesubjekti huvid või põhiõigused ja -vabadused, mille nimel tuleb kaitsta isikuandmeid, eriti kui andmesubjektiks on laps.

Sünni registreerimisel kantakse PKTS § 22 lg 1 p 3 kohaselt registrisse isa isikukood. Isikukoodi puhul on tegemist tavaliste isikuandmetega, mis ei oma eriliiki või kõrgendatud kaitsetaset.³²

³² Eriliiki isikuandmed on IKÜM artiklist 9 tulenevalt isikuandmed, millest ilmneb rassiline või etniline päritolu, poliitilised vaated, usulised või filosoofilised veendumused või ametiühingusse kuulumine, geneetilisi andmeid, füüsilise isiku kordumatuks

PKTS § 25 lg-e 2 kohaselt kantakse isa andmed registrisse dokumendi alusel, mis tõendab tema abielu lapse emaga või isaduse omaksvõtu avalduse ja selle juurde kuuluva ema nõusoleku või põlvnemise tuvastamise kohtulahendi alusel.

Perekonnaseisuatmetniku poolt isikuandmete töötlemise ehk isakande tegemise aluseks on IKÜM art 6 punkti 3 kohane juriidilise kohustuse täitmine. Nimelt PKTS § 4 lg-e 1 kohaselt on perekonnaseisuatmetniku teenistusülesandeks perekonnaseisutoimingute tegemine. Kande aluseks on kande tegemiseks esitatud avaldus ehk antud juhul isaduse omaksvõtu avaldus või seaduses sätestatud juhtudel dokument, mis tõendab registrisse kantavat asjaolu ehk antud juhul, nt kohtulahend (PKTS § 6 lg 1). Kui üldiselt teeb perekonnaseisuatmetnik kande PKTS § 7 lg-e 3 kohaselt avalduse alusel, siis seaduses sätestatud juhtudel teeb ta kande omal algatusel ametiülesande korras. PKTS § 25 lg-e 2 kohaselt kantakse lapse isa andmed rahvastikuregistrisse dokumendi alusel, mis tõendab tema abielu lapse emaga ning lg-e 3 kohaselt ei tehta seda vaid juhul, kui selleks on esitatud eraldi avaldus. Seega tehakse abielust tulenevalt isakanne seaduse alusel perekonnaseisuatmetniku omal algatusel, kuid siiski on tegemist juriidilise kohustuse täitmisega.

Kohus on rahvastikuregistri andmeandjaks. Rahvastikuregistri seaduse § 29 kohaselt on andmeandjateks asutused ja isikud, kes annavad välja või koostavad sama seaduse § 22 lg-s 1 loetletud dokumente. PKTS § 22 lg-s 1 loetletud dokumentide hulgas on ka kohtulahendid. Andmeandja on kohustatud edastama rahvastikuregistrisse PKTS §-s 22 toodud dokumentide (sh kohtulahendite) väljaandmise, jõustumise, muutmise ja kehtetuks tunnistamise andmed, mis seonduvad rahvastikuregistri andmetega. Seega on ka kohtu poolt isikuandmete edastamise ja töötlemise aluseks seadusest tulenev kohustus, mis on kooskõlas andmekaitse reeglitega.

Võib vaielda, et isakannet puudutavate andmete puhul on võimalik neid pidada eriliiki isikuandmeteks. Isaduse kinnitamiseks on vajalik määrata kindlaks eostamisvahemik ja seksuaalsuhted selle perioodi jooksul, mistõttu võib isakande tegemise eelinfo olla seotud andmesubjekti seksuaaleluga, mida liigitatakse eriliiki isikuandmete alla. Koos lisainformatsiooniga võib isa kohta käiv informatsioon olla selline, millest ilmneb rassiline või etniline päritolu või geneetilised andmed. Siiski jääme hetkel tõlgenduse juurde, et eraldiseisvalt ei ole info isakande olemasolu või puudumise kohta eriliiki isikuandmed. Samuti ei ole isakandega seonduv informatsioon ehk nimi ja isikukood eriliiki isikuandmed. Seega ei käsitleta uuringu keskmes olevaid isikuandmeid eriliiki isikuandmetena.

Lisaks võidakse isa puudutav info kanda lisaks rahvastikuregistrile ka raseduse infosüsteemi.³³ Raseduse infosüsteemi põhimääruse § 8 kohaselt edastatakse tervishoiuteenuse osutaja poolt infosüsteemi lapse bioloogilise ema üldised isikuandmed käesoleva määruse § 6 lg-s 2 toodud koosseisus ning isa isikuandmed § 6 lg-e 2 punktides 1-7 toodud koosseisus. Määruse § 6 lg-s 2

tuvastamiseks kasutatavaid biomeetrilisi andmeid, terviseandmeid või andmeid füüsilise isiku seksuaalelu ja seksuaalse sättumuse kohta.

³³ Rahvatervise seaduse § 14³ lg-e 1 kohaselt peetakse raseduse infosüsteemi raseduse kulgemise, katkemise ja katkestamise ning ema ja vastsündinu haigestumuse ja suremuse analüüsimiseks, tervishoiuteenuste korraldamiseks, tervisepoliitika väljatöötamiseks, diagnostika ja ravi käsitlemise hindamiseks ning statistika ja teadusliku uurimistöö, sealhulgas epidemioloogiliste uuringute tegemiseks.

toodud andmeteks on isikukood, sünniaeg, nimi, elukoht, rahvus, tegevusala, haridus, perekonnaseis, abielu sõlmimise või vabaabielu alguse aeg. Seega võivad andmed siiski sisaldada ka eriliiki isikuandmeid. Eriliiki isikuandmeid võib töödelda ainult IKÜM artiklis 9 toodud alustel. Määrus ei reguleeri, mille alusel tervishoiuteenuse osutaja andmed registrisse kannab, kuid eelduslikult on seda võimalik teha rasedakaardi või ema ütluste alusel. Seda kinnitab ka asjaolu, et raseduse infosüsteemi põhimääruse § 6 lg-e 7 kohaselt esitatakse info ema elukoha, rahvuse, tegevusala, hariduse, perekonnaseisu, abielu sõlmimise või vabaabielu alguse aja kohta ainult juhul, kui ta on selle vabatahtlikult avaldanud. Kui isa nime ei ole rasedakaardil avaldatud, jääb seega isa puudutav info registrisse kandmata. Juhul, kui isa nimi on kaardile kantud, esitatakse registrile määruse § 6 lg 1 punktides 1-3 esitatud info. See info pärineb määruse § 15 kohaselt rahvastikuregistrist. Eelduslikult lisatakse punktides 4-7 toodud andmed vaid isa poolt vabatahtliku avaldamise teel analoogia korras määruse § 6 lõikega 7 ning juhul, kui töödeldakse eriliiki isikuandmeid, tehakse seda nõusoleku alusel (IKÜM art 9(2)(a)).

3.3. Sekkumistega seotud piirangud Eesti regulatsioonides

Põhiseaduse § 26 kohaselt on igaühel õigus perekonna- ja eraelu puutumatusetele ning riigiasutused ja kohalikud omavalitsused ei tohi kellegi perekonna- ega eraellu sekkuda muidu, kui seaduses sätestatud juhtudel ja korras tervise, kõlbluse, avaliku korra või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks või kurjategija tabamiseks. Samas on põhiseaduse §-i 27 kohaselt perekond rahva püsimise ja kasvamise ning ühiskonna alusena riigi kaitse all ja vanematel on õigus ja kohustus kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest. Seega on oluline leida sekkumiste rakendamisel tasakaal nende kahe põhimõtte vahel.

Sekkumiste keskmes on õigus jagada isakande puudumise kohta infot seonduvate valdkondade töötajatega (juristid, lastekaitsetöötajad, psühholoogid). Informatsioon lapse isa isiku kohta võib protsessi jooksul läbi käia eri keskkondadest ilma, et seda edastataks osapoolte vahel. Hetkel puudub Eesti digitaalne rasedakaart ning info pannakse ämmaemanda poolt kirja paber kandjal blanketile. Seega ei jõua informatsioon, mida on antud ämmaemanda visiitide ajal ja pole kantud paberblanketile, edasi tervishoiuteenuse osutajateni lapse sünni ajal ega perekonnaseisutoimingutega tegelevate ametnikeni, rääkimata kohalikest omavalitsusest. Peale lapse sündi sisestatakse olemasolul info isa kohta tervishoiuteenuse osutaja poolt raseduse infosüsteemi rasedakaardi põhjal, kuhu võetakse lisaandmed raseduse infosüsteemi põhimääruse §-i 15 kohaselt rahvastikuregistrist koos lapse isikukoodi ja muu vajaliku informatsiooniga. Seega on keskseks kohaks isakande kohta käiva informatsiooni osas rahvastikuregister, kuhu tehakse isakande sünni registreerimise avalduse alusel. Isa andmed kantakse PKTS § 25 lg-e 2 kohaselt registrisse dokumendi alusel, mis tõendab tema abielu lapse emaga, isaduse omaksvõtu avalduse ja ema nõusoleku alusel või põlvnemise tuvastamise kohtulahendi alusel nagu kirjeldatud peatükis 1.1. Seega on antud registripidajale õigus käesolevale informatsioonile ligi pääseda. Õigust või kohustust teavitada ämmaemanda poolt KOV ametnikke hetkel seaduse sätestatud ei ole. Seetõttu saab isakande puudumise kohta teistele spetsialistile infot jagada vaid IKÜM art 6 lg 1 p-i a kohase nõusolekuga. Nõusolek töötlemise alusena ei ole aga eelistatud variant, sest seda on alati võimalik tagasi võtta, misjärel tuleb isikuandmete töötlemine lõpetada. Kuna tegemist on tundliku teemaga, võib ema tunda survet ning keelduda edasisest info jagamisest, kui kaasatakse täiendavaid spetsialiste.

Selleks, et kaasata juba raseduse ajal ämmaemanda poolt või hiljem sünni registreerides perekonnaseisuametniku poolt täiendavaid spetsialiste ja nõustada ema, on vajalik õiguslik alus informatsiooni jagamiseks isakande puudumise kohta. Kuigi perekond on riigi kaitse all, ei ole tegemist kellegi eluliste huvide kaitsmisega, mille alusel oleks võimalik infot otse jagada. Samuti ei ole kehtiva seadusandlusega pandud kellelegi juriidilist kohustust tagada isikuandmete olemasolu ning on kaheldav, et isakande tegemist saab pidada avalikes huvides olevaks ülesandeks. Seejuures on vajalik ära märkida, et kuna tegemist on lapse isikuandmetega ning eksisteerib ka kokkupuude eraelu ja perekonna puutumatusena, tuleb isikuandmete töötlemise lubamisega olla eriti ettevaatlik. Peale sünni registreerimist oleks võimalik infot edastada lastekaitsetöötajatele nt juhul, kui neile on antud õigusaktis luba pääseda rahvastikuregistris sellistele andmetele ligi. Rahvastikuregistri seaduse § 44 kohaselt on õigus anda juurdepääs rahvastikuregistri andmetele kohaliku omavalitsuse asutusele avaliku ülesande täitmiseks. Lastekaitse seaduse § 17 kohaste kohaliku omavalitsuse üksuse ülesanded ei hõlma aga üldise tõlgenduse kohaselt isakandeta lastega tegelemist, kui ei ole lisanduvaid probleeme, mis teevad lapsest nt abivajava lapse. Abivajav laps on lastekaitse seaduse § 26 kohaselt laps, kelle heaolu on ohustatud või kelle puhul on tekkinud kahtlus tema väärkohtlemises, hooletusse jätmise või muu lapse õigusi rikkuva olukorra suhtes. Puhtalt isakande puudumise põhjal ei saa seega liigitada last abivajavaks ning seega ei ole alust isakande puudumise tõttu lapse registriandmete jagamiseks seaduses sätestatud. Selleks, et seda teha, oleks vajalik muuta see KOV ametnike ametiülesandeks nt lastekaitse seaduses. Selleks on vajalik ka defineerida, miks puudutab isakande lapse kaitset, mida lastekaitse seaduses hetkel reguleeritud ei ole.

Lisaks aitaks osapoolte vahelisele infovahetusele kaasa see, kui isadusega seotud informatsioon oleks seotud isikutele üheselt kättesaadav ning samas infosüsteemis. Digitaalne rasedakaart, kuhu märgitakse ka ema antud isa andmed, võiks olla kättesaadav nii tervishoiuteenuse osutajatele, kes tegelevad lapse sünni ja sellega seotud andmete sisestamisega. Samuti juhul, kui liikuda Soome ja Norra eeskujul isaduse varajase omaksvõtu mudeli poole, on võimalik rasedakaardile märgitud infot kasutada eeltäidetud infona lapse sünni registreerimise avaldusel. See võimaldaks tuvastada vastuolud eri hetkedel antud info osas ning nõustada vajadusel naist juba täpsemalt.

3.4. Isakandega seotud kohtulahendite ülevaade

Igal aastal pöörduvad mitmed emad ja isad Eesti maakohtute poole palvega lapse sünnitõendile isakande lisada või see sealt eemaldada. Selleks, et paremini aimu saada isakandega seotud kohtuvaidlustest, vaadati läbi isaduse tuvastamise või vaidlustamisega seotud kohtulahendid Harju, Tartu ja Viru Maakohtus, samuti ühe isakandega seotava Riigikohtu menetluse info. Ülevaatesse on hõlmatud vaid avalikult kättesaadavate kohtulahendid, st valimist jäid välja lahendid, mis on laste privaatsuse tagamise eesmärgil kuulutatud kinniseks.

3.4.1. Isaduse tuvastamine

Perioodil 01.01.2018-31.12.2022 tehti Harju, Tartu ja Viru maakohtus isaduse tuvastamise nõudes 52 lahendit.³⁴ Tihti nõutakse isaduse tuvastamist koos elatise nõudega, mis juhul on hagi esitajateks laps või laps koos emaga. Siiski on mõnel juhul isaduse tuvastamist nõutud ka isa poolt, kes ei ole varem olnud teadlik lapsest või sellest, et isakanne puudub. Esineb ka juhte, kus isa teab, et isakannet pole ning ei pidanud seda varem vajalikuks, kuid asjaolude muutudes leiab, et isakanne tuleks lapse üle õiguste ja kohustuste teostamise jaoks teha. Isakande puudumist enamasti ei põhjendata. Kui isakande puudumise põhjused on välja toodud, on need enamasti seotud abielu puudumise või poolte omavaheliste keeruliste suhetega (nt ei elata enam sünni hetkel koos). Üksikvanema toetust ja vanemlike õiguste potentsiaalset ära kasutamist isakande tegemata jätmise põhjusena tuuakse välja üksikutel juhtudel. Lahendid tehakse peamiselt hagi õigeksvõtu ehk nõustumise või DNA ekspertiisi tulemuste põhjal. Ükski vaadeldud isaduse tuvastamise kohtuasjadest ei käsitle isadusega seotud hooldusõiguse küsimust. Praktikast hooldusõiguse ja isaduse tuvastamise omavahelise seose osas käsitleti pikemalt hooldusõiguse juures.

Järgnevalt antakse ülevaade klassikalisest isaduse tuvastamise nõudest, kus ema nõuab isaduse tuvastamist ja elatise maksmist ning see tõendatakse DNA-ekspertiisi põhjal ning haruldasematest juhtudest, kus on välja toodud isakande tegemata jätmise põhjused ja isade poolt isakande tegemise soovid peale sünni.

Riigikohus ei ole vaatlusalusel perioodil teinud ühtegi sõnaselgelt isaduse tuvastamist puudutavat otsust. Siiski on põlvnemist ja selle tuvastamist käsitletud seadusjärgse pärimisõiguse tuvastamise raames üldisemalt. Ülejäänud põlvnemise kindlakstegemise alla liigitatud Riigikohtu lahendid ei käsitle tegelikkuses isakannet ja põlvnemist kui sellist käsitlevat infot, vaid pigem lapsendamist, mistõttu ei ole neid täpsemalt avatud.

Harju Maakohtu otsus nr 2-19-14185

Hagiavalduses nõuab ema isaduse tuvastamist ja elatise maksmist. Hagiavalduse kohaselt elasid pooled koos kuni kostja sai teada, et naine on rase. **Ta tunnistas küll lapse enda pojaks, kuid keeldus isaduse vabatahtlikust tuvastamisest, sest kooselu oli lapse sünni ajaks lõppenud.** Hiljem on kostja lapsega pisteliselt suhelnud ja teda toetanud (nt maksnud lasteaia kohatasu), kuid nüüdseks lapse elust kadunud.

Kuna vanemate kohtumised olid juhuslikku laadi ja lühiajalised, ei ole kostja veendunud, et laps temast põlvneb. Ta kuulis lapse sünnist mitu kuud peale lapse sündimist ning läks last vaatama, kuid lahkus naise ja lapse juurest peale paari nädalat. Sellest, et ta ennast isana vormistaks, ei ole pooltel kunagi juttu olnud. **Kostja ei ole elatise maksmise vastu, kui DNA-ekspertiis tõendab, et laps põlvneb temast.**

³⁴ Statistika leidmiseks koostati Riigi Teatajas kohtulahendite otsing perioodile 01.01.2018-31.12.2022 ja otsiti lahendist teksti „PKS § 94“, mis reguleerib isaduse kohtulikku tuvastamist ning eraldati Tartu, Harju ja Viru Maakohutute lahendid.

DNA-ekspertiis tõendas, et laps põlvneb kostjast. Seega kuulub hageja nõue põlvnemise osas rahuldamisele ja kostja tuleb lugeda lapse isaks alates sünnist. Kuna kostja võttis hagi peale DNA-ekspertiisi omaks, rahuldati hagi õigeksvõtu alusel.

Tartu Maakohtu otsus nr 2-20-9164

Mees esitas hagi lapse vastu nõudega tuvastada lapse põlvnemine temast. Hagiavalduse kohaselt elasid hageja ja kostja ema koos ning nende kooselust sündis ühine laps ehk kostja. **Kuna pooled polnud abielus, ei tehtud isa kohta sünni kannet.** Seejärel elati koos ühise perena, kuid kooselu lõppes. Mõnda aega elas laps emaga, kuid elab nüüd hageja juures ja on täielikult tema ülalpidamisel. Hageja on pöördunud kostja ema poole, et vormistada hageja isana, kuid ema pole selleks nõusolekut andnud. Hageja soovib põlvnemist ja kooselu lapse eostamise ajal tõendada tunnistajate abil.

Kohalik omavalitus teavitas menetluse ajal kohut, et toimuvad läbirääkimised reguleerimaks hageja ja lapse vahelist suhtlust. KOV on teadlik, et isakanne puudub, aga isa on osalenud lapse kasvatamises sünnist saati ning suhtluskord on kokku lepitud lapse arvamust ja huvisid arvestades.

Kohtuistungil selgitas hageja, et oli lapse emaga suhtes ning naine jäi rasedaks. Hageja soovitas teha aborti, sest oli ka teisi lapsi ja elati hageja palgast. Hageja käis naisel ja lapsel sünnitusmajas järel. **Sünni registreerides ei tehtud isakannet, sest üksikvanemana sai rohkem toetust.** Ema tunnistas istungil, et hageja on lapse isa ning laps elab isaga, kuid keeldus isakandega nõustumisest, viidates lapse enda võimalusele anda 14-aastasena nõusolek. Ta selgitas, sünnitõendile **isakande tegemata jätmine arutati omavahel läbi.** DNA testi pooled teha ei soovinud, sest põlvnemine on selge ja selle üle ei vaielda.

Kohus leidis, et saab teha õigeksvõtul põhineva otsuse, sest ema, kostja seadusliku esindaja on õigeks võtnud, et hageja on lapse isa. **Kohus ei nõustunud ema seisukohaga, et laps peaks ise 14-aastaseks saades otsustama, sest vanem ei saa panna vastutust lapsele.** Kohus lisas, et lisaks sellele, et **pooled on kinnitanud lapse põlvnemist hagejast, viitab sellele lisaks selgesõnalistele avaldustele ka käitumine isana.** Kohus võttis õigeksvõtu vastu ja rahuldab hagi.

Viru Maakohtu otsus nr 2-22-3064

Isa esitas lapse vastu hagi isaduse tuvastamise nõudes. Hagi asjaolude kohaselt olid hageja ja kostja ema vahel 2007-2012 suhted ning 2010. aastal sündis neil ühine poeg ehk kostja. Pooled ei olnud abielus. Hageja andmetel võeti emalt 2012. aastal ära vanemlikud õigused ning laps viidi varjupaika. Samal ajal viibis hageja vanglas, mistõttu on tal puudulik informatsioon. Peale seda kontakt puudub ning hagejal puuduvad andmed, kas lapse ema on elus. **Hageja soovib suhteid lapsega taastada ning tegi päringu KOV lastekaitsetöötajatele, kes ütlesid, et kuna lapse sünnitõendil puudub isakanne, ei saa nad täiendavat informatsiooni lapse hagejale kui kolmandale isikule avaldada.** Hageja palub tuvastada, et kostja põlvneb temast.

Kohus tegi päringu KOV-ile, et selgitada, kas hagiavalduses toodud kostja võib olla esitatud väidetava ema andmete põhjal selle ema 2009. aastal sündinud poeg. KOV ei ole teadlik, kes on lapse isa, sest andmed selle kohta puuduvad ning lapsele on kohtuotsusega peale ema

hooldusõiguse äravõtmist määratud eeskoste. KOV leidis, et kuna **ema pole enne surma andnud nõusolekut isadust omaks võtta ning laps elab juba alates 2011 turvalises elu- ja kasvukeskkonnas, milleks on perekond, tuleks jätta hagi lapse huvides rahuldamata.**

Kostja lepinguline esindaja märkis hagi vastuses, et hagi tuleks jätta rahuldamata, sest on esitatud vale isiku kohta. Kostja sünniaasta on märgitud valesti ning **pole tõenäoline, et inimene eksiks oma lapse sünniaja osas.** Lisaks, arvestades, et laps eemaldati emast aastal 2011, ei saa vastata tõe, et lapse emaga kehtsid suhted aastani 2012 ning tegemist on kohtu teadliku eksitamisega. Kõik esitatud väited on tõendamata.

Kohus määras DNA-ekspertiisi, et tuvastada kostja põlvnemine. Ekspertiis tuvastas, et kostja põlvneb hagejast. Kohus leiab, et hagi on põhjendatud ja kuulub rahuldamisele. Asjaolu, et sünniaastaga eksiti, ei puutu asjasse, sest DNA-ekspertiis on põlvnemist tõendanud. **See, et ema pole andnud nõusolekut, ei ole takistuseks, sest sellisel juhul saab põlvnemise tuvastada kohus.**

Riigikohtu otsus nr 2-19-1719

Hagiavalduse kohaselt palus hageja tuvastada, et põlvneb E-st ning täpsustas hiljem oma nõuet ning esitas teiste seadusjärgsete pärijate vastu nõude, milles palus tuvastada, et on pärandaja G seadusjärgne pärija. Tulenevalt tema isa registrikannetes olevatest vigadest, kus teda on kasuperes viibimise tõttu registris n-ö dubleeritud, on tekkinud segadus, mis ei kajasta teda pärijana.

Riigikohus leidis, et **põlvnemine on perekonnaõiguslik suhe, mille tekkimine ega lõppemine ei ole seotud rahvastikuregistri kandega.** Rõhutati, et **kanne pole konstitutiivne ehk ei loo ega lõpeta ühtegi suhet, sellel on vaid tõenduslik tähendus.** Vaidlustada ei tule mitte kannet või seal esinevaid andmeid, vaid põlvnemist kui perekonnaõigusi ja – kohustusi loovat suhet ennast. **Suguluse aluseks olev põlvnemine on seega õiguslik termin perekonnaõigusliku õigussuhte kohta, mis tekib põlvnemise kindlakstegemisega mõnel seaduses lubatud viisil.**

Põlvnemise tuvastamine kohtus on võimalik perekonnaseaduses toodud materiaalõiguslikel alustel ning tsiviilkohtumenetluse seadustikus sätestatud menetluslikus korras. **Kohtus saab põlvnemise kindlaks teha põlvnemise kohtuliku tuvastamise või põlvnemise vaidlustamise ja seejärel põlvnemise tuvastamise kaudu.** Põlvnemissuhe on suhe, mis kehtib kõigi suhtes, mitte ainult ühe menetluse raames.

Riigikohus saatis asja uuele lahendamisele ringkonnakohtusse, et hinnataks tõendeid ja tehtaks kindlaks hagi perspektiivsus ja hageja isa põlvnemise tõendamine tema eluajal.

3.4.2. Isaduse vaidlustamine

Perioodil 01.01.2018-31.12.2022 tehti Harju, Tartu ja Viru maakohtus isaduse vaidlustamise nõudes 23 lahendit.³⁵ Mehed, kes on vaidlustanud isakande, on saanud kas hiljem teada, et ei ole

³⁵ Statistika leidmiseks koostati Riigi Teatajas kohtulahendite otsing perioodile 01.01.2018-31.12.2022, otsides lahendist teksti „PKS § 91“, mis reguleerib isaduse vaidlustamist ning eraldati Tartu, Harju ja Viru Maakohtute lahendid.

lapse bioloogiline isa või on esialgu lapse emaga koos elades nõustunud isakande tegemisega, kuid lahku minnes soovinud isakande tühistamist. Isaduse vaidlustamise lahendites tõusetub tihti ka tähtaegse nõude esitamise küsimus, mistõttu võivad isaduse vaidlustamise hagid jääda rahuldamata ka juhul, kui on teada, et tegemist ei ole lapse bioloogilise isaga. Sellisel juhul on isadust võimalik täisealiseks saades vaidlustada lapsel. Isaduse vaidlustamise kohtulahendid ei käsitle bioloogilise isa protsessis osalemise korral seda, kas pärast tehakse uus isakanne. Kohtuotsused annavad vaid aluse ebaõige kande eemaldamiseks. Eelduslikult jääb uue kande tegemine isaduse omaksvõtu abil vanemate teha ning vajadusel tuleb isaduse kohtu kaudu tuvastamiseks isa vastuoleku korral pöörduda eraldi kohtusse.

Riigikohus ei teinud vaatlusalusel perioodil isaduse vaidlustamise osas ühtegi lahendit.

Viru Maakohtu otsus nr 2-19-10843

Lapse sünnitõendile kantud mees esitas hagi lapse ja tema seadusliku esindaja vastu isaduse vaidlustamiseks. Nimelt **ei tehtud lapsele 2004. aastal sündides sünnitõendile isakannet**. 2011. aastal **peale abiellumist tunnistas hageja oma isadust kostja suhtes**, sest oli olnud eostamisajal kostja emaga lähedastes suhetes, mis **lõppesid enne lapse sündi**. 2018. aastal lahutades tunnistas ema, et hageja ei ole lapse isa, mistõttu leiab hageja, et tal on tekkinud uutest asjaoludest tulenevalt põhjendatud kahtlus oma isaduse osas. Kostja vastas, et hagi oleks põhjendatud, kui tegemist oleks uute kahtlustega, kuid **hageja on alati teadnud, et ei ole lapse bioloogiline isa** – kuna nende intiimsuhted leidsid aset vaid mõnel korral, pidi algusest peale esinema hagejal põhjendatud kahtlus. Lapse bioloogiline isa on surnud.

Kohtuistungil selgitasid pooled oma seisukohti ning hageja jäi nõude juurde, leides, et vastusega on kostja hagi õigeks võtnud. Ta ütles, et sai teada, et laps ei põlvne temast, kui peale abieliu tehti DNA ekspertiis, mis seda tõendas (2018 oktoober). Kostja vastas, et **laps põlvneb teisest mehest, kellega ta sel ajal vabaabielus elas ning kes lapsest keeldus, mistõttu registreeris ta lapse isakandeta**. Hageja ise avaldas soovi lapsendamiseks, kui kostja esindaja ootas nende ühist last ning võttis isaduse omaks. Kostja sõnul on hageja algusest peale teadnud, et pole lapse isa ning sellest hoolimata võtnud lapse omaks ning nüüd, **peale lapsega tülliminekut, soovib oma kohustusest loobuda**. Lisaks on elektrooniliste kirjadega tõendatud, et hageja oli juba varem teadlik, et ta ei ole lapse isa, mistõttu ei ole hagi esitatud tähtaegselt.

Kohus selgitas, et **puudub vaidlus selle osas, et kostja ei põlvne hagejast**. Vaidlus seisneb selles, millal sai hageja tegelikult teada, et ei ole kostja isa. Kohus leidis, et **pole eluliselt usutav, et isegi kui poolte vahel olid suhted, siis 7 aastat hiljem uskus hageja tõenditeta, et tegemist on tema lapsega. Pigem on eluliselt usutav, et perekonnasuhte tugevdamiseks võttis ta peale abieliu isaduse omaks, teades, et pole tegelikult isa**. Lisaks on kostja esitatud e-kirjades näha, et isegi kui hageja tõesti varem ei teadnud, pidi tal tekkima põhjendatud kahtlus juba 2017. aasta juulis vahetatud e-kirjade põhjal. Seega ei ole hagi esitatud PKS § 93 lg-s 1 toodud tähtaja jooksul ning jäeti rahuldamata.

Lisaks märkis kohus, et **lapse huvides on see, et tal oleks isa ning lubatav ja lapse huvides ei saa olla selline olukord, kus peale tülliminekut isadusest loobutakse**. Lapsel on õigus

peale 18-aastaseks saamist iseseisvalt PKS § 93 lg-st 3 tulenevalt hageja isadus vaidlustada, kui tal selleks soovi on.

Tartu Maakohtu otsus nr 2-20-1744

Lapse ema esitas hagiavalduse isaduse vaidlustamiseks lapse sünnitõendile kantud mehe vastu. **Hageja ja kostja olid keerulistes suhetes, mille jooksul käidi kokku-lahku.** Sellel perioodil oli hagejal üheöösuhete teise mehega. Seejärel leppisid hageja ja kostja ära ning hagejal sündis tütar. Raseduse ajal ja lapse sünni ajal oli ka hageja veendunud, et tegemist on kostja lapsega. Kostja võttis isaduse omaks. Umbes aasta peale lapse sünni tekkis hagejal kahtlus, et kostja pole lapse bioloogiline isa. **DNA-ekspertiis kinnitas, et lapse bioloogiliseks isaks on teine mees, misjärel läksid hageja ja kostja lahku.** Hageja ja teine mees soovivad, et lapse sünnitõendile kantaks tema bioloogiline isa, kuid selleks tuleb eelnevalt kostja isadus vaidlustada.

Kohtus selgitasid pooled täiendavalt oma seisukohti. **Kostja sõnas, et pidas ennast lapse isaks ning seetõttu vormistati ka isakanne. Nende kooselu sai läbi, kui kostja nägi DNA testi tulemust.** Hetkel kostja enam lapsega ei kohtu ja tema kasvatamises ei osale.

Kohus leidis, et hagi on põhjendatud ja tuleb rahuldada. Puudub alus arvamaks, et hageja sai vaidlustamise aluseks olevatest asjaoludest teada varem ning hagi on esitatud tähtaegselt. Esitatud DNA testi tulemused tõendavad, et kostja ei ole lapse isa. Kostja ei ole tulemusi vaidlustanud. Lapse sünniakti tehtud kanne tunnistati ebaõigeks.

Harju maakohu otsus nr 2-20-1819

Hagiavalduse kohaselt sündis hageja ja kostja seadusliku esindaja kooselu ajal poeg (kostja). **Lapse sünniakti on isana kantud hageja, kes on siiani ka lapse elus osalenud.** Poolteist aastat peale lapse sünni esinesid poolte vahel probleemid, mille jooksul ema kadus lapsega rohkem kui nädalaks ning seejärel ilmus välja sooviga leppida ning tagasi kolida, millega hageja lõpuks nõustus. Kuu hiljem viis ema lapse hageja ema juurde ning keelas lapsega kohtuda, samas soovis ise koju tagasi kolida. **Seejärel teatas lapse ema, et hageja ei olegi lapse isa ning soovis hiljem SMS-i teel, et hageja oma isakande kustutaks.** Peale ema sõnu hakkas hageja käitumist analüüsima, misjärel **süvendas see kahtlust, et laps ei pruugi temast põlvneda, sest ema hoidis teda lapsest eemal.** Ema ei lubanud enam lapsel hagejaga suhelda ning hoidis teda eraldi magamistoas, hirmutades sellega last. Hageja soovib, et kohus tuvastaks, et laps ei põlvne temast ning kustutaks isakande.

Kostja esitas hagiavalduses tõendina varem tehtud DNA analüüsi tulemused, mille põhjal oleks pidanud hageja juba varem teadma, et ta pole lapse isa, mistõttu pole hagi tähtaegne. Hageja väidab, et tema pole proovi andnud, samuti pole teda kunagi testi tulemustest teavitatud.

Kostja pakkus kompromissina välja, et nõustub vabatahtlikult sünnikandelt hageja isakande eemaldama. Hageja nõustus sellega tingimusel, et laps tõesti temast ei põlvne. Kostja võttis hagi õigeks ning kohus leidis, et on tõendatud, et laps ei põlvne hagejast, mistõttu kuulub hagi rahuldamisele.

3.5. Intervjuud kohtunikega

Selleks, et mõista isakandega seotud kohtupraktikat, viisime läbi ka intervjuud **kolme eri piirkonna kohtunikega** – Viru Maakohtu, Tartu Maakohtu ja Harju Maakohtu esindajatega.

Intervjueeritud kohtunike sõnul **esineb isakandega seotud juhtumeid võrdlemisi vähe**. Enamjaolt on tegemist olukordadega, kus täiskasvanud laps soovib põlvnemist tuvastada pärast eeldatava isa surma. Näiteks Tartu Maakohtu kohtunikul on olnud kolm sellist juhtumist aastatepikkuse karjääri jooksul. Põlvnemise tuvastamine pärast eeldatava isa surma toob kaasa mitmeid probleeme. Keerukust suurendab võrdlusmaterjali puudumine. Juhul kui isa on surnud nii, et temast on jäänud järgi koeproovid (nt lahkamisel), siis on teoreetiline võimalus neid koeproove kasutada ja saada kinnitus isaduse kohta.

Väljakutseid esineb ka siis, kui osapooled on elus – siis tulevad mängu emotsionaalsed argumendid. Näiteks kui menetluse initsiaator on ema, siis tekib küsimus, kas teine pool (isa) soovib üldse olla menetluses osaline. Olukorras, kus mees ei soovi isakande menetluses osaleda, saab teoreetiliselt meest selleks sundida (sh proove andma). Samas on oluline pöörata tähelepanu ka sellele, kuidas selline **olukord lapsele mõjub**. Kohtunik leiab, et kui isakande tegemine võetakse ette ainult elatise nõudmise eesmärgiga, ei pruugi laps kunagi isaga päriselt tuttavaks saada. Kui aga isa soovib ise enda isadust tuvastada, soovib ta üldjuhul lapsega sidet luua ning isakannet ei sooviks teha mees, kel puudub tegelikult soov olla isa.

Harju Maakohtu kohtuniku praktikas on olnud üks juhtum, kus isa tuli avaldusega kohtusse, paludes märkida end laste isaks ning anda talle ka hooldusõigus. Ema oli nõus, et tegemist on laste isaga ning selgitas, et omal ajal jäi kanne lihtsalt tegemata. Kohtunik kuulas mõlemad pooled ära, vaidlust ei tekkinud. Kohtu määrusega kinnitati, et lapsed põlvnevad kohtusse pöördunud mehest ning tehti ka vastav kanne ja anti talle hooldusõigus.

Intervjuudes vaatlesime ka **isakande ja hooldusõiguse** vahelisi seoseid. Viimasel ajal esinenud juhtumeid, kus isakanne tehakse küll ära, aga hooldusõiguse osas määratlust ei tehta. Näiteks on Viru Maakohtus olnud üks juhtum, kus kohus oli lahendanud põlvnemise küsimuse, aga kohalik omavalitsus keeldus kandmast sisse hooldusõigust, leides, et kohus peaks hakkama hooldusõiguse küsimust arutama. Viru Maakohus keeldus aga asja menetlusse võtmast ja neil puudub täna info, mis kaasusest saanud on.

Praegu **puudub läbiv arusaam (nt kohtunike vahel, Justiitsministeeriumil) selle kohta, kuidas isakande ja hooldusõiguse seotuse küsimust lahendada**. Kohtunike hinnangul peaks hooldusõigus käima koos isakandega. Oluline on mõista, et seadus ei tee vahet nendel isadel, kes saavad isaks sünni registreerimisel ja nendel isadel, kes saavad isaks kohtumäärusega põlvnemise tuvastamisel, mistõttu ei ole põhjendatud ka hooldusõiguse ja isakande eraldi käsitlemine. Kohtunike hinnangul on küsimus **võrdses kohtlemises**: kui ühel juhul peab isa hooldusõigust taotlema läbi kohtu, siis miks ei pea seda tegema sünnitusjärgsete kannete puhul? Inimlikult tähendab see, et kahe asja eraldi käsitlemine lisaks niigi keerulisele olukorrale keerukust. Hetkel on seaduses lünk ning kui isa ei ole sellisest lüngast teadlik ja kohus seda meelde ei tuleta, võib tekkida olukord, kus hooldusõiguse märke ei tehta, ja isast saab lapsevanem ilma õigusteta oma lapse suhtes.

Kohtunikud tunnistasid, et **teatud juhtudel võib isakande ja hooldusõiguse eraldi käsitlemine olla vajalik**. Näiteks olukorras, kus ema pöördub elatise saamiseks kohtusse, peab ta hakkama lapsega seonduva korraldamist (nt elukohavahetus, välisriiki sõitmine) kooskõlastama inimesega, kes pole ehk kunagi lapse elus osalenudki. Ühise menetlemise kahjuks räägib ka olukord, kus isa on näiteks vägivaldne. Läbi hooldusõiguse saab ta olla nii ema kui ka lapsega tihedalt seotud ning nende ellu ebamugavalt sekkuda.

Intervjueeritud kohtunikel puudub teadmine Eesti kaasustest, kus isakannet ja hooldusõigust käsitletakse koos. Kohus saab menetleda üksnes seda, mida temalt küsitakse, st **kohtute käest pole palutud isakande ja hooldusõiguse koos menetlemist**. Viru Maakohtu esindaja hinnangul saaksid kohtud siinkohal rohkem ära teha, st **panustada selgitustöösse**, mida üks või teine protseduur kaasa toob – inimestele ei tohi tulla üllatusena see, et nt isakanne ei too kaasa automaatselt hooldusõigust.

Intervjuude põhjal saame välja tuua järgmist:

- isakandega seotud juhtumeid esineb kohtutes väga vähe;
- isakande ja hooldusõiguse koos menetlemise küsimustes on Eesti kohtutes erinevad praktikad;
- hooldusõiguse ja isakande eraldi menetlemine toob kaasa isade ebavõrdse kohtlemise;
- vajalik on osapoolte parem teavitamine;
- kohtutele tuleb anda selged suunised, et tagada võrdne kohtlemine ning lapse ja pere huvide kaitse.

4. Isakande süsteem Soomes, Norras ja Islandil

Teiste riikide kogemustest ja headest praktikatest ülevaate saamiseks vaatleme lähemalt Soome, Norra ja Islandi isakandesse puutuvat regulatiivset raamistikku. Ühtlasi anname ülevaate neis riikides kasutatavatest sekkumistest, millega toetatakse isakande tegemist. Täpsemad uurimisküsimused on järgmised:

1. Kuidas on isakande tegemine reguleeritud?
2. Millised on isakandega seotud seadusandluse kitsaskohad?
3. Kas ja milliseid isakande tegemist soodustavaid sekkumisi on rakendatud, sh
 - a. Kas need sekkumised on olnud edukad?
 - b. Millised on olnud kitsaskohad sekkumiste rakendamisel?

Uurimisküsimusele vastamiseks kasutasime peamiselt dokumendianalüüsi valitsusasutuste ja ametkondade kodulehtedelt leitud materjalide põhjal. Lisaks kasutasime järgnevaid andmebaase: Google Scholar, finna.fi, trepo.tuni.fi, Theseus, Pubmed, julkari.fi ning duo.uio.no. Ühtlasi viisime läbi intervjuu Soome justiitsministeeriumi nõuniku Salla Silvolaga.³⁶

4.1. Soome

Vanemaseadus (*Vanhemmuuslaki*) moodustab keskse seadusandliku raamistiku isakande tegemiseks Soomes³⁷. Soomes koosneb lapse sünnitõendile isa märkimine kahest etapist: **isaduse tuvastamine** ja **isaduse kinnitamine**. Isaduse tuvastamine tähendab, et lapse isa teatab, et tema on sündiva lapse vanem, st võtab lapse omaks. **Isaduse tuvastamine on vajalik ainult juhul, kui lapse ema ja isa ei ole abielus** – see tähendab, et abielumees on automaatselt abiellu sündiva lapse isa. Sama põhimõtte kehtib juhul, kui laps sünnib abielus vanematele viljatusravi tulemusel³⁸. **Isaduse kinnitamine on protseduur, mille viib läbi digi- ja rahvastikuandmete amet (Digi- ja väestötietovirasto)**, ja mille eesmärk on veenduda isaduse tuvastamise (sh esitatud andmete) korrektsuses³⁹.

Soomes sündis 2022. aastal kokku 44 951 last. 51% nendest sündis abielus olevatele vanematele (st isaduse tuvastamist ei olnud tarvis). **Isadus tuvastati 20 614 lapsel**, mis moodustab 46% kõigist sündinud lastest – tegemist on lastega, kelle vanemad ei olnud sünnihetkel abielus. Enamasti tuvastati isadus enne lapse sündi, vaid 13% juhtudest tehti seda pärast lapse sündi.

³⁶ Soome ja Norra praktikate ülevaate koostasid Civitta Eesti konsultandid Marit Napp ja Helen Biin, Islandi isakande praktika ülevaate koosta Sotsiaalministeeriumi nõunik Age Viira.

³⁷ Finlex, 775/2022, Vanhemmuuslaki, <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2022/20220775>

³⁸ Digital and population data services agency, Confirming and annulling parenthood, <https://dvv.fi/en/confirming-parenthood>

³⁹ infoFinland.fi, When a child is born in Finland, <https://www.infofinland.fi/fi/family/children/when-a-child-is-born-in-finland>

Kohus kinnitas isaduse 2022. aastal 34 juhul. Kokku jäi isadus kinnitamata umbes 1200 lapse puhul (3% kõikidest sündidest)⁴⁰.

Soome statistika näitab, et **viimastel aastatel on vähenenud nende abieluväliselt sündinud laste osakaal, kelle isa on tuvastatud** – kui 2021. aastal oli neid lapsi 96,1%, siis 2022. aastal 94,3%. Soome justiitsministeeriumi nõunik Salla Silvola sõnas intervjuul, et sellest ei saa teha paraku lõplikke järeldusi. Justiitsministeeriumi esindaja arutas küsimust ka Soome Tervise- ja Heaoluinstituudiga (*Terveysten ja hyvinvoinnin laitos*), mille esindajad tõid välja, et näitaja on kõikunud ka eelmistel aastatel. Lisaks ei põhine see näitaja konkreetselt sel aastal sündinud lastel, vaid üksnes sel aastal tehtud kinnituste üldarvul.

4.1.1. Isaduse tuvastamine ja kinnitamine Soomes

Isaduse tuvastamine tähendab seda, et lapse isa teatab, et tema on sündiva lapse vanem. Kui isadust ei tuvastata, on laps ametlikult isata, ja ema vastutab üksinda lapse hoolitsemise eest – seda ka juhul, kui lapse vanemad elavad koos⁴¹. Mingeid sanktsioone sellisele korraldusele ei järgne.

Isadust saab tuvastada juba raseduse ajal emade nõuandlas/sünnituskliinikus (äitiysneuvola) või pärast lapse sündi laste järelevalveinspektori (lastenvalvoja) juures. Lapse ema peab samuti isaduse tuvastamise juures olema. **Isaduse kinnitab digi- ja rahvastikuandmete amet (Digi- ja väestötietovirasto)**⁴². Soome justiitsministeeriumi nõunik Salla Silvola selgitas intervjuul, et digi- ja rahvastikuandmete amet veendub, et isaduse tuvastamine on tehtud korrektselt. Näiteks kontrollitakse, kas isakandesse on märgitud õige isikut tõendav dokument – Silvola sõnul on tulnud ette juhtumeid, kus ämmaemanda juures on isikut tõendava dokumendina arvestatud raamatukogu lugejakaarti, mille näol ei ole tegemist aktsepteeritava isikut tõendava dokumendiga. Lisaks veendutakse, et lapse ema ei ole abielus mõne teise isikuga (st mitte sellega, kes soovib isadust omaks võtta). Nimetatud probleemid esinevad eelkõige teistest riikidest pärit vanematega, kel võivad puududa Soomes kehtivad isikut tõendavad dokumendid.

Kui varasemalt kinnitas digi- ja rahvastikuandmete amet isaduse tuvastamise alles siis, kui lapse sünnist oli möödunud 30 päeva, siis 2023. aasta alguses jõustunud seadusemuudatuse järgi saab isaduse kinnitada esimesel võimalusel. 30 päeva nõue tähendas, et isaduse tuvastamise sai selle aja jooksul tühistada, ja see pidi kaitsma isasid juhul, kui enne sündi tehtud isaduse tuvastamine osutus valeks (intervjuul tõi Silvola näiteks, kui laps sünnib teistsuguse nahavärviga). Viimaste aastate jooksul kogutud andmed näitasid Silvola sõnul siiski, et ametnike hirm osutus asjatuks: isaduse tuvastamise tühistamise juhtumeid esines väga vähe. Seetõttu otsustati 30 päeva nõudest loobuda, et kiirendada isaduse tuvastamise kinnitamist digi- ja rahvastikuandmete

⁴⁰ Tilastoraportti 17/2023 (5.5.2023), Perheoikeudelliset palvelut 2022. Perheoikeudellisten sopimusten määrä pienentynyt – syynä lakimuutokset ja lasten määrän väheneminen, [https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/146528/Tr17_23.pdf?sequence=1#:~:text=lakimuutokset%20ja%20lasten%20määrän%20väheneminen,vähentynyt%20neljänneksen%20\(-79%20%25\)](https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/146528/Tr17_23.pdf?sequence=1#:~:text=lakimuutokset%20ja%20lasten%20määrän%20väheneminen,vähentynyt%20neljänneksen%20(-79%20%25).).

⁴¹ infoFinland.fi, When a child is born in Finland, <https://www.infofinland.fi/fi/family/children/when-a-child-is-born-in-finland>

⁴² Ibid.

ametis. Seadusemuudatus aitas lahendada mitmeid varasemaid kitsaskohti. Näiteks ei saanud varasemalt 30 päeva jooksul anda lapsele isa perekonnanime ega kodakondsust, paljud pered ei saanud ka selle aja jooksul välismaale reisida.

Isaduse tuvastamise järgselt⁴³:

- võib lapsele anda isa perekonnanime;
- võib isa olla lapse hooldaja kas koos emaga või üksinda (hooldaja on isik, kes vastutab lapse hooldamise ja kasvatamise eest);
- on isa kohustatud osalema lapse ülalpidamises;
- on lapsel pärimisõigus isa- ja isapoolse suguvõsa liinis ja vastupidi;
- on isa surma korral lapsel õigus perepensionile.

Kui lapsel puudub enne sündi isakanne, saadab digi- ja rahvastikuandmete amet teate lapse sünnist ema kodukoha omavalitsuse laste heaolu osakonnale. Seejärel kutsutakse ema vestlusele, kus räägitakse isaduse omaksvõtmisest⁴⁴. Soome justiitsministeeriumi nõunik Salla Silvola rääkis intervjuul, et lapse ema poole pööratakse mitu korda, ent mingeid tagajärgi ei kaasne, kui ema otsustab nõustamisele mitte tulla. Sellega on Silvola sõnul seotud ka üks peamisi valdkonna kitsaskohti: vahel ei soovi naised lapse sünnitõendile isakannet. Ta selgitas, et põhjuseid on erinevaid, näiteks alkoholi- või narkootikumide sõltuvuses isad, naiste soov last üksi kasvatada jne. Silvola täheldas, et laste vanemaks saades muudavad emad tihti isakande osas meelt: kooliealistel lastel kasvab huvi oma päritolu vastu, mistõttu pöörduvad emad laste järelevalveinspektori poole, et algatada isaduse tuvastamise menetlus.

Kui ei ole selge, kes on lapse isa, siis aitab isaduse tuvastamisega samuti laste järelevalveinspektor. Selleks kasutatakse DNA-testi. Proovid annavad nii potentsiaalne isa, ema kui ka laps. Uuring on isaduse kindlakstegemise protsessiga seotud osapooltele tasuta⁴⁵.

Isaduse omaks võtmist on võimalik enne lapse sündi tühistada. Niisamuti saab sellest keelduda. Isaduse omaksvõtmisest saab loobuda, saates sellekohase kirja digi- ja rahvastikuandmete ametile. Kellegi teise isaduse omaksvõttu saab vaidlustada üksnes tulevane ema või isik, kes arvab, et hoopis tema on lapse vanem. Sellisel juhul asub digi- ja rahvastikuandmete amet tekkinud olukorda uurima, suheldes nii lapse ema kui ka teiste seotud osapooltega. Isakande otsus tehakse pärast lapse sündi⁴⁶.

Ka pärast lapse sündi on võimalik isadusest loobuda. Juhul, kui laps on sündinud abielust, saab isadust tühistada üksnes järgnevatel juhtudel⁴⁷:

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Varsinais-Suomen hyvinvointialue, Vanhemmuuden selvittäminen, <https://www.varha.fi/fi/palvelut/vanhemmuuden-selvittaminen>

⁴⁵ Varsinais-Suomen hyvinvointialue, Vanhemmuuden selvittäminen, <https://www.varha.fi/fi/palvelut/vanhemmuuden-selvittaminen>

⁴⁶ Digital and Population Data Services Agency, Confirming and annulling parenthood, <https://dvv.fi/en/confirming-parenthood>

⁴⁷ Ibid.

- teine isik (st mitte lapse ema abikaasa) võtab isaduse omaks;
- abielupaar palub laste järelevalveinspektoril isadus kindlaks teha. Seda tuleb teha enne lapse kuue kuu vanuseks saamist. Isaduse kindlaks tegemiseks kasutatakse DNA-testi. Kui abikaasa pole DNA-testi alusel lapse isa, võivad lapse sünnitanud ema ja abikaasa koos taotleda abikaasa isaduse tühistamist. Taotlus tuleb esitada enne lapse ühe aasta vanuseks saamist.
- Isadust ei tühistada, kui abielus ema on saanud viljatusravi, st viljatusravi saamine ei ole põhjus isaduse tühistamiseks.

Juhul, kui laps on sündinud abieluväliselt, saab isadust tühistada üksnes järgnevatel juhtudel⁴⁸:

- lapse võtab omaks teine isik kui see, kes raseduse ajal isaduse omaks võttis;
- lapse sünnitanud ema ja mees, kes võttis raseduse ajal isaduse omaks võttis, paluvad laste järelevalveinspektoril isadus kindlaks teha. Seda tuleb teha enne lapse kuue kuu vanuseks saamist. Isaduse kindlaks tegemiseks kasutatakse DNA-testi. Kui isaduse omaks võtnud mees pole DNA-testi alusel lapse isa, saavad lapse sünnitanud ema ja mees koos taotleda abikaasa isaduse tühistamist, vajadusel kohtu abiga. Taotlus tuleb esitada enne lapse ühe aasta vanuseks saamist.

4.1.2. Isaduse varajase tuvastamise protsess Soomes

2016. aasta alguses jõustus Soomes isadusseaduse (*Isyyslaki*, alates 2023 vanemaseadus) muudatus, millega viidi sisse võimalus isaduse tuvastamiseks enne lapse sünni. Seadusega pandi ämmaemandatele või lapseootel emade tervist jälgivatele tervishoiutöötajatele kohustus lapseootel naisi ja perekondi isakande teemal nõustada ning soovitatavalt jõuda olukorrani, kus isa võtab isaduse omaks enne lapse sünni. Paralleelselt töötati välja ka põhjalik juhendmaterjal⁴⁹ tulevastele vanematele, mis on Soome justiitsministeeriumi nõuniku Salla Silvola sõnul oluline ja hinnatud abivahend, ja annab vanematele infot ka isakandega seotud teemadel.

Isaduse omaksvõtt on võimalik alates 25. rasedusnädalast ämmaemanda, rasedust jälgiva tervishoiutöötaja⁵⁰ või lastekaitsetöötaja juures. Isaduse tuvastamine raseduse ajal võtab aega orienteeruvalt 30 minutit. Samal ajal isaduse omaksvõtuga on võimalik kokku leppida ka vanemate ühine hooldusõigus⁵¹. Kui isadus on enne lapse sünni tuvastatud, kinnitatakse see juhul, kui osapooled pole oma seisukohta muutnud või pole ilmnenud muid kahtlusi isaduse osas.

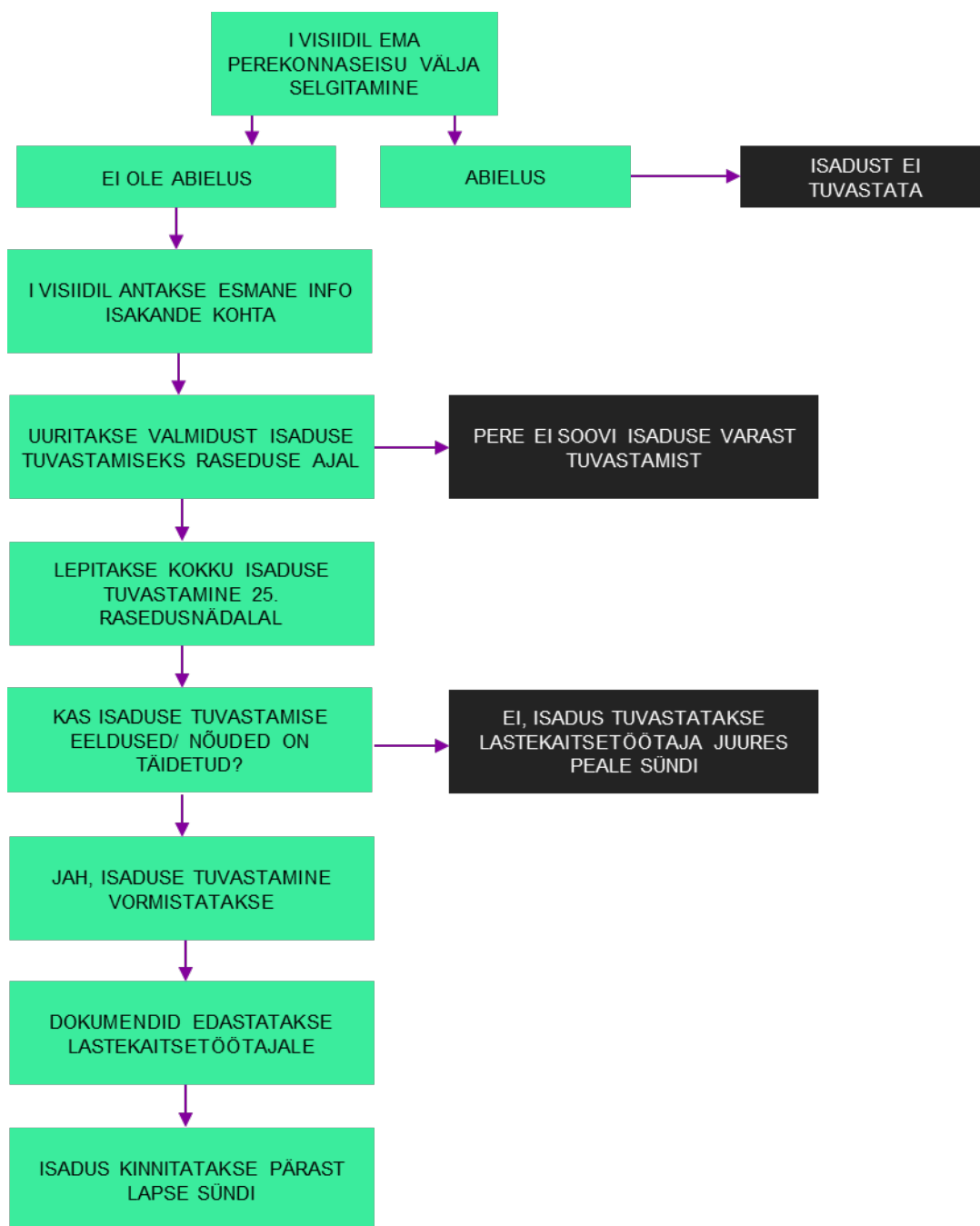
Isaduse tuvastamise protsessi raseduse jälgimise ajal on kujutatud Joonis 3.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Meille tulee vauva (2023), https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/145987/URN_ISBN_978-952-408-020-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y

⁵⁰ v.a. rasedust jälgiv arst

⁵¹ Kui vanemad ei ela koos, siis lapse elukoht, elatis ja külastuskord lepitakse kokku sünni järel lastekaitsetöötaja juures.

Joonis 3. Isaduse tuvastamise protsess rasedusaegse nõustamise käigus Soomes (Niinimäki ja Nyman, 2019, autorite täiendused).

Soome ämmaemandatele ja tervishoiutöötajatele koostatud juhendites rõhutatakse, et isakande tähendust ning sellega kaasnevaid õiguseid ja kohustusi tuleb käsitleda juba esimestel visiitidel raseduse varajases staadiumis, et anda perele võimalikult palju infot ja mõtlemisaega otsuse tegemiseks⁵². Samuti on ämmaemandal või tervishoiutöötajal keelatud isaduse omaksvõttu

⁵² Niinimäki, M., & Nyman, N. (2019). Isyyden tunnustaminen neuvolassa, terveydenhoitajien kokemuksia uudesta työtehtävästä. Häme University of Applied Sciences, <https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201905098834>

vormistada juhul, kui tal tekib kahtlus, et vanemad ei ole isaduse osas ausad, ühel meelel või ei saa isakandega kaasnevatest kohustustest ja õigustest aru⁵³.

2017. aastal läbi viidud analüüsis selgus, et peale varajase isaduse tuvastamise võimaluse sisseviimist tuvastati 78% isadustest raseduse ajal ning vaid 11% nendest tühistati või vaidlustati hiljem ning seatud eesmärk, et 70-80% isadustest tuvastataks enne lapse sündi, on täidetud⁵⁴. Seadusemuudatuse eesmärgiks oli lihtsustada isaduse tuvastamise protsessi, samuti sooviti suurendada soolist võrdsust, kaasates isasid lastega seonduvasse juba lapse sünni eel ning toetades sel viisil nende isaks kasvamist⁵⁵. Soome justiitsministeeriumi nõunik Salla Silvola selgitas intervjuul, et seadusemuudatuse üks ajendeid oli ka soov toetada koos elavaid (st mitte abielus olevaid) vanemaid ja tagada, et ka nende lapsed saaksid võimalikult kiiresti isa või teise vanema kande (meenutame siinkohal, et abielus olevate vanemate lastel tekib isakanne automaatselt). Silvola lisas, et võimalus tuvastada isadus enne sündi on väga hästi vastu võetud.

Soomes on uuritud **ämmaemandate ja õdede kogemusi seoses isakande tegemisega naiste nõuandlates/kliinikutes**. Niinimäki ja Nyman (2019) leidsid fookusgrupi intervjuude põhjal, et tervisetöötajad uskusid esiti, et isakande tegemine suurendab nende töökoormust. Samuti muretsesid nad ülesandega kaasneva vastutuse ja enda võimete pärast sellega toime tulla. Mõne aastaga⁵⁶ võtsid nad uued tööülesanded omaks ja nüüdseks on isakande tegemisest ja sellega seotud nõustamisest saanud igapäevatöö loomulik osa. Uurimuses osalenud kinnitasid, et ka pered on nende teenusega rahul. Samaaegselt soovisid tervishoiutöötajad koolitusi, et olla võimalike (seaduse)muudatustega hästi kursis. Lisaks tahaksid õed ja ämmaemandad oma tööle rohkem tagasisidet. Intervjueeritud rõhutasid ka vajadust senisest enam isasid juba enne lapse sündi vanemakohustustesse kaasata⁵⁷.

Sarnased järeldused tulenevad ka Miikkulaineni ja Remesi (2017) varasemast uuringust. Autorid viisid läbi ekspertintervjuud, millest selgus, et tervishoiutöötajad muretsesid isakandega seotud nõustamise keerukuse pärast. Leiti, et lisandunud ülesanded peaksid kajastuma ka suuremas töötasus. Isadusega seotud küsimuste lahendamiseks peavad ämmaemandad ja õed arvestama rohkem aega. Samas on nõustamisel käinud emade ja isade tagasiside olnud positiivne. Ka Miikkulainen ja Remes tõid välja, et tervishoiutöötajad vajavad rohkem täienduskoolitusi, et peresid veelgi paremini toetada⁵⁸.

4.1.3. Vanemluse tuvastamise seadusandluse tulevik Soomes

Intervjuul Soome justiitsministeeriumi nõuniku Salla Silvolaga käsitlesime ka lähiaastatel ees seisvaid seadusemuudatusi. Veel käesoleval aastal jõuab parlamenti arutlusele eelnõu, mille

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Soomes pakutakse võimalust teha isakanne naiste nõuandlas/kliinikus alates 2016. aastast.

⁵⁷ Niinimäki, M., & Nyman, N. (2019).

⁵⁸ Miikkulainen, N., & Remes, H. (2017). Isyyden tunnustaminen Hyvinkään neuvolassa. Laurea-ammattikorkeakoulu (AMK), <https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201704285788>

eesmärk on reguleerida emaduse tuvastamist. Muudatus ei puuduta Soome emasid, kelle puhul pole kahtlust, kas nad on oma laste emad või mitte. Küll aga on eelnõu oluline väljapoolt Soomet pärit emade puhul (nt riiki sisenenud pagulased), kes sisenevad riiki ilma dokumentideta. Selleks, et ema ja lapse saaks kanda Soome digi- ja rahvastikuandmete ameti registrisse, tuleb veenduda, et tegemist on ema ja lapsega.

Silvola sõnul tuleb peagi tegeleda ka võimalusega tuvastada isadus digitaalselt – mitmetes Skandinaavia riikides on see võimalus juba täna olemas, kuid Soomes veel mitte.

4.2. Norra

Norras reguleerib isakandega seonduvat laste seadus (*Barneloven*). Isaduse tuvastamiseks on võimalik kasutada kolme viisi. (1) **Kui vanemad on abielus, siis loetakse lapse isaks mees, kes on emaga abielus**, seda ka juhul, kui ema abiellus raseduse vältel⁵⁹. Kui lapse vanemad ei ole omavahel abielus, siis ei teki isakanne automaatselt, vaid see kinnitatakse (2) **vanemate deklaratsiooni** või (3) **kohtuotsuse alusel**⁶⁰.

Tavaliselt tunnistatakse mees, kes ei ole lapse emaga abielus, isaks vanemate deklaratsiooni alusel, st ema nimetab isa nime ja isa kinnitab selle⁶¹ või isa esitab deklaratsiooni ja ema kinnitab selle⁶². **Isadust saab omaks võtta kas digitaalselt või selleks ettenähtud asutustes nii enne kui ka pärast sündi**. Isakande tegemiseks digitaalselt peavad mõlemad vanemad selleks ettenähtud portaalis end tuvastama ja avalduse allkirjastama. Selleks peab mõlemal vanemal olema Norra sünni- ja identifitseerimisnumber (*fødsels- og personnummer*) ja nad peavad olema üle 18-aastased. Isadust saab digitaalselt omaks võtta alates 22. rasedusnädalast kuni lapse kuue kuu vanuseks saamiseni. Nii ema kui ka isa poolt allkirjastatud avaldus liigub seejärel rahvastikuregistrisse, kus see registreeritakse⁶³.

Juhul kui isa ei saa teha isakannet digitaalselt, on tal järgnevad võimalused⁶⁴:

- Isa saab oma isadust kinnitada ämmaemanda või arsti juuresolekul rasedusaegses kontrollis või sünnitusel.
- Isa saab pöörduda maksuametisse.
- Isa võib minna töö- ja heaolu ametisse (*Nye arbeids- og velferdsetaten* ehk NAV).
- Isa võib pöörduda kohtusse.

⁵⁹ NOU 2020:14. Ny barnelov - Til barnets beste. Norges offentlige utredninger, <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2020-14/id2788399/>

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Paternity, <https://www.regjeringen.no/en/topics/families-and-children/innsiktsartikler/foreldreskap/paternity-and-maternity/farskap/id749417/>

⁶² NOU 2020:14

⁶³ Declare paternity, NAV, <https://www.nav.no/erklaer-farskap/en>

⁶⁴ Paternity, <https://www.regjeringen.no/en/topics/families-and-children/innsiktsartikler/foreldreskap/paternity-and-maternity/farskap/id749417/>

Isadust saab kindlaks määrata ka kohtuotsusega. Sellistel juhtudel peab mees, keda ema on nimetanud isaks, üldjuhul tegema DNA-testi⁶⁵. Juhul, kui DNA testi tegemine pole võimalik või on alust arvata, et see on rikutud, on võimalik isadust kohtuotsusega tuvastada ka muude kaalukate tõendite aluse⁶⁶.

Isaduse omaksvõtt toob isale nii õiguseid kui ka kohustusi lapse suhtes⁶⁷:

- Lapsel on õigus isa pärandile.
- Isal on õigus ja kohustus teha last puudutavaid otsuseid, võttes arvesse lapse vajadusi ja huve.
- Alates 1. jaanuarist 2020 sündinud laste puhul jagavad ema ja isa ühist vanemlikku vastutust (*foreldreansvar*). See kehtib nii nende laste puhul, kelle vanemad on abielus või elavad koos, kui ka nende laste puhul, kelle vanemad on lahutatud või ei ela koos. Kui ema ei soovi jagada vanemlikku vastutust, peab ta sellest rahvastikuregistrile (*Folkeregisteret*) teada andma ühe aasta jooksul alates isaduse kindlaksmääramise kuupäevast. Sama põhimõtte kehtib juhul, kui isa ei soovi vanemlikku vastutust. Kui vanemate soovid vanemliku vastutuse osas lähevad lahku, lahendatakse küsimus kohtus.
- Mõlemal vanemal on kohustus lapse eest hoolitseda oma võimete ulatuses. Kui vanemad ei ela koos, peab see vanem, kes ei ela lapsega alaliselt, maksma lapse ülalpidamise eest. Vanemad võivad sõlmida kokkuleppe lapse ülalpidamise summa osas. Kui vanemad ei jõua kokkuleppele, võivad mõlemad nõuda, et NAV määraks summa kindlaks.
- Lapsel on õigus veeta aega mõlema vanemaga, isegi kui nad elavad eraldi. Vanemad peavad tagama, et see õigus oleks tagatud.
- Vanemad, kellel on vanemlik vastutus, saavad valida lapse nime, sh perekonnanime. Kui vanemad ei esita perekonnanime kuue kuu jooksul lapse sünnist, saab laps ema perekonnanime.

Vastavalt laste seadusele peab ema andma riigile info lapse isa kohta. Sisse on seatud ka avalik kohustus isaduse kindlakstegemiseks, mis käivitub siis, kui sotsiaalkindlustusametnikuni jõuab saab isakandeta sünniteatise, st ema on isa nime nimetanud, kuid isa pole seda kinnitanud. Sellistel juhtudel peab ametnik teatama ema poolt märgitud isikule menetluse alustamisest ning teavitama nii ema kui ka isa nende õigustest ja kohustustest lapse suhtes. Kui ema poolt märgitud isa võtab isaduse omaks, lõpetatakse juhtum ametniku poolt isaduse kandmisega rahvusregistrisse.

Juhul, kui ema poolt märgitud isa ei võta isadust omaks, peab ametnik võtma temalt isaduse küsimuses arvamuse ning edastama juhtumi Töö- ja heaoluametile. Juhul, kui isana märgitud mees ei ole isadust tunnistanud või ema pole seda tunnistust aktsepteerinud ning juhtumit pole vastavalt seaduses ette nähtud võimalustele tühistatud, edastab Töö- ja heaoluamet juhtumi kohtusse menetlemiseks. Siiski ei kaasne isaduse tuvastamata jätmisega, st olukorraga, kus ema

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ NOU 2020:14

⁶⁷ Declare paternity, NAV, <https://www.nav.no/erklaer-farskap/en>

ei nimeta ühtegi meest lapse isana, otseseid rahalisi (nt lapse sünni ja kasvatamisega seotud hüvitistest ilmajäämine) või juriidilisi sanktsioone^{68,69}.

4.3. Island

Islandi Lasteseaduse⁷⁰ kohaselt on emal kohustus oma lapse isadus teatavaks teha ning sarnaselt teistele riikidele on siin erinevad reeglid vastavalt sellele, kas ema on abielus või mitte. Kui **vanemad on abielus või registreeritud kooselus või laps sünnib kohe pärast lahutust**, tekib isakanne automaatselt. Automaatne kanne ei kehti aga juhul, kui abikaasad oli lapse eostamise ajal juba lahus või kui ema abiellus või registreeris kooselu riiklikus registris teise isikuga enne lapse sünni.

70% lastest Islandil sünnib väljaspool abielu⁷¹. Kui **ema ei ole abielus või registreeritud kooselus**, siis tuleb lapse isadus kindlaks teha hiljemalt kuue kuu jooksul pärast lapse sünni. Lapse sünni järgselt on võimalik isadust tuvastada neljal viisil:

1. Ema ja isa kirjutavad mõlemad isaduse tunnistamise avaldusele alla ja saadavad selle riiklikusse registrisse, kus isadus registreeritakse vastavalt.
2. Isaduse avalduse võib teha ka ringkonnavoliniku juures, kus elab kas ema või avaldusel kirjas olev isa. Ema esitab ringkonnavolinikule avalduse selle kohta, keda ta peab lapse isaks. Koos isaduse avaldusega saab ema nõuda isalt ka lapse ülalpidamist.
 - a) Kirjas olev lapse isa kutsutakse vestlusele ja palutakse tema seisukohta isaduse ja lapse ülalpidamise kohta. Kui isa sellega nõustub, saab ta ringkonnavoliniku juures isaduse avaldusele allkirja anda.
 - b) Lapse ema võib ka isa käest allkirjastatud isaduse avalduse võtta. Allkirja peab olema kohus, advokaat või kaks tunnistajat olema kinnitanud.
 - c) Kui lapse isa ei nõustu isaduse omaksvõtuga, keeldub intervjuust, või teda pole võimalik kätte saada, liigub juhtum ringkonnavoliniku laualt ära ning lapse ema juhendatakse, kuidas kohtusse minna. Kui on tehtud vereanalüüs ja isa teatab, et ei nõustu analüüsi järeldusega, antakse ka lapse emale korraldus kohtumenetlus algatada.
3. Kunstliku viljastamise korral peab kapse ema esitama vastava tõendi 6 kuu jooksul alates lapse sünnist.
4. Islandi riiklik register teavitab ringkonnavolinikku üle 6 kuu vanustest lastest, kelle isadust ei ole tuvastatud, mille peale ringkonnavolinik saadab emale vaide isaduse tuvastamiseks.⁷²

⁶⁸ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2020-14/id2788399/?ch=11>

⁶⁹ Isakande seadusandluse kitsaskohtade kirjelduse ning seotud sekkumised kirjeldame peale Norra ekspertide intervjuueerimist.

⁷⁰ https://www.government.is/library/Files/Barnalog_thyding_020513.pdf

⁷¹ Islandi Statistikaamet 2023

⁷² <https://island.is/en/paternity-of-a-child/how-is-a-childs-paternity-determined> ja <https://www.skra.is/english/people/parents-and-custody/>

4.4. Välisriikide praktikate kokkuvõte ja õppetunnid

Järgnevalt toome kokkuvõtlikult välja nii Soome, Norra kui Islandi kogemused ning võimalikud õppetunnid Eestile. Kolme riigi praktikad ning nende võrdlus Eesti süsteemiga on kokkuvõtlikult välja toodud joonisel Lisas 2.

Soomes lähtutakse põhimõttest, et kui vanemad on abielus, on lapse isaks mees, kes on emaga abielus. Juhul kui vanemad pole abielus, peab isa isaduse omaks võtma. Kui isa isadust ei kinnita, on ema automaatselt üksikvanem. **Isadust saab omaks võtta alates 25. rasedusnädalast ämmaemanda või tervishoiutöötaja juures.** Isaduse kinnitavad ametnikud esimesel võimalusel pärast lapse sündi. Kui lapsel puudub enne sündi isakanne, saadetakse info KOV-i laste heaolu osakonnale ning ema kutsutakse vestlusele. **Alates 2016. aastast on ämmaemandatel ja/või tervishoiutöötajatel kohustus isakande osas emasid ja peresid informeerida ning suunata.** Valdavalt võetakse isadus omaks enne lapse sündi, sünnijärgselt tehakse seda üksnes 13% laste puhul.

Norras lähtutakse samuti põhimõttest, et lapse isa on mees, kes on emaga abielus. Kui vanemad pole abielus, peab isa isaduse omaks võtma. **Isadust saab tuvastada/omaks võtta alates 22. rasedusnädalast kuni lapse kuue kuu vanuseks saamiseni.** Isadust saab omaks võtta digitaalselt (alates 2021. aastast), alternatiivina saab isaduse kinnitada ämmaemand/arst, maksuamet, töö- ja heaolu amet või kohus. Isaduse saab kindlaks määrata ka kohtuotsusega – mees, kelle ema on nimetanud lapse isaks, peab andma DNA testi. Isaduse kinnitavad ametnikud pärast lapse sündi. Juhul, kui isa isadust omaks ei võta või ema sellega ei nõustu, peab riik saatma kaasuse kohtusse otsustamiseks. **Seaduse kohaselt on emal kohustus anda teada, kes on lapse isa.** Seda on siiski võimalik jätta tegemata ning sanktsioone (karistus, hüvedest ilmajätmine vmt) sellega ei kaasne.

Ka Islandil lähtutakse põhimõttest, et **lapse isa on mees, kes on emaga registreeritud kooselus või oli emaga registreeritud kooselus lapse eostamise ajal**, välja arvatud juhul, kui lapse sünni hetkeks on ema hiljuti registreerinud uue kooselu. **Isadust saab omaks võtta alates lapse sünnist ning isakanne peab olema tehtud kuue kuu jooksul alates lapse sünnist. Isakanne on kohustuslik**, st kui isakanne ei teki automaatselt, on emal kohustus teada lapse isa teada anda.

Võimalikud õppimiskohad Eestile:

- Isaduse omaks võtmine lapseootuse ajal on nii emadele kui ka isadele mugav ja eelistatuim variant.
- Ämmaemandatel ja/või tervishoiutöötajatel kui naiste ja perede kontaktpunktidel on suur roll naiste/perede nõustamisel (sh isakande teemadel).
- Kõigis riikides on KOV ja/või riik võtnud proaktiivse rolli isakandeta jäänud laste puhul.
- Kõigis riikides pööratakse tähelepanu isaduse omaksvõtu protsessi lihtsusele (sh digitaalse kinnitamise võimalusele).
- Omaks võtmata/kinnitamata jäänud isaduse puhul on vajalikud DNA testid osapooltele tasuta.

5. Intervjuud isadega

Selleks, et paremini mõista isakande tegemata jätmise põhjuseid ning isade nägemust isa rollist, isakandest ja selle olulisusest, viisime läbi intervjuud nelja isaga – sh kaks isa, kel puudub (mõne) oma bioloogilise lapse osas isakanne ning kaks isa, kes ei olnud lapse sünni hetkel lapse emaga abielus, kuid kel on isakanne olemas.

Isade ning perede lood on delikaatsed. Sageli on need lood seotud ka keeruliste inimsuhetega, sh paralleelsuhetega ja tugevate valusate emotsioonidega, mistõttu mitmed mehed, kes oma laste sünnikandes isana märgitud ei ole, keeldusid oma kogemust ja nägemust ametliku intervjuu käigus jagama. Kuna teema on tundlik ning puudutab lapsi, avaldame meile usaldatud lood vaid sel määral, mis võimaldab avada isakande tegemise või tegemata jätmise tagamaid, kuid ei paljasta lugude taga olevate perekondade või inimeste tuvastamist võimaldavaid asjaolusid.

Intervjueeritud isad olid 40-50-aastased ja neil on 2-4 bioloogilist last, sh elab mõne intervjueeritu leibkonnas ka lapsi, kelle bioloogilised vanemad nad ei ole. Laste vanus varieerus koolieelikutest täiskasvanuteni⁷³.

5.1. Isade lood

Isakandega mehed ehk isad, kelle kõigi bioloogiliste laste sünnitõendile on kantud nende nimi, on kogenud laste sündi ja kasvatamist nii registreerimata kooselus kui abielus. Seejuures on ühel intervjueeritud isal ka kärgpere, sh elukaaslase eelnevast suhtest sündinud lapse kasvatamise kogemus. Mõlemad isad osalevad oma (alaealiste) laste elus igapäevaselt.

Isakandeta isade ehk nende meeste lood, kelle vähemalt ühe bioloogilise lapse sünnitõndil puudub nende nimi, on väga erinevad. Kui varasema Innovatsiooniprogrammi projekti käigus emadelt kogutud lood viitasid eelkõige probleemidele inimsuhetes, sh isade soovimatusele vanemavastutust võtta, siis intervjueeritavate värbamise ja intervjuude käigus kogutud isade lood paljastavad mitmekesisema pildi. Lisaks keerulistele inimsuhetele ja teadmatusetele võivad isakande tegemata jätmise taga olla ka väga selge ja läbimõeldud otsus ja vastastikune kokkulepe, teadmatusesest ja suhete keerukuse kombinatsioonis juhuslikult kujunenud ema otsusega leppimine, eri riikides elavate vanemate elukorralduslik otsus, mitteametlik spermadoonorlus või ema abieluvälisest kõrvalsuhtest sündinud ja ametlikult naise abikaasa lastena kasvavate laste lood. Sageli on isakande puudumine seotud tugeva ühiskondliku stigmaga, mistõttu isakandeta isade leidmine oli keeruline.

Üks intervjueeritud isadest aitas saada lapsed lesbil. Tänapäevaste teismeliste lastega on mees tuttav, kuid nende elus aktiivselt ja igapäevaselt ei osale. Laste ema pakkus võimalust laste elus suuremat rolli mängida, kuid otsus sellest loobuda oli mehel põhjalikult kaalutud. Lastele selgitati nende päritolu vanemate kokkuleppel teismeeas, kui selleks tekkis vajadus laste uudishimu ning kooliga seotud ülesannete tõttu. Isa ja laste suhet isaduse fakti avalikustamine mõjutanud ei ole.

⁷³ Täpsema ülevaate isade leidmise protsessist annab LISA 1: Projekti muudatused võrreldes algse kavaga

Asjaolust, et mehel on bioloogilised lapsed, on teadlikud vaid üksikud inimesed, sh mehe endised partnerid, kuid mitte tema praegune partner, päritolupere ja muud sugulased. Mees ise on oma otsusega tuttavat naist laste saamisel aidata üldjoontes rahul. Kuigi vahel on esinenud kahetsust, et ta ei ole veel saanud lapsi, kelle kasvatamises ta osaleb, tunneb ta samas, et on oma bioloogilise ja ühiskondliku kohustuse lapsi saada täitnud. Rahuldust pakub ka teadmine, et tema bioloogilised lapsed kasvavad toetavas peres ning neil on kõik hästi.

Teisel isakandeta isal on mitu bioloogilist last, kellest esimesel puudub isakanne. Noorpõlvesuhtes, mil mees polnud veel pereeluks valmis, jäi tema kaaslane ootamatult lapseootele. Planeerimata rasedusega kaasnenud pingete tõttu suhe lagunes ning lapseootel naine kolis teise riiki. Kuigi arutelu lapsele isa perenime andmisest toimus ning mees oli sellega nõus, jäi see seoses naise teise riiki kolimise ning uue partneri leidmisega tegemata. Mees ei ole oma esimese, tänaseks täiskasvanud bioloogilise lapsega kordagi kohtunud ega tema elus osalenud ning lapse emaga on ta suhelnud väga harva. Otsus laps üksinda üles kasvatada on olnud ema soov ning ema pole soovinud mehe pakutud toetust vastu võtta. Aastate jooksul on mees noorena tehtud otsust vahel kahetsenud ja tundnud soovi oma lapse elus osaleda ning on kaalunud ka täiskasvanud lapsega ühenduse võtmist, kuid on sellest mõttest siiski loobunud. Mehel on hilisemast abielust mitu bioloogilist last, kelle isa ta ka ametlikult on ning kelle elus igapäevaselt osaleb.

5.2. Isaduse tähendus

Hoolimata erinevatest elukäikudest ja peremudelitest, on kõik intervjueeritud mehed isaduse tähenduse osas üsna ühel meelel. **Isaks olemine tähendab nende silmis eelkõige vastutust ning lapsele eeskujuks, sõbraks ja toeks olemist, aga ka rõõmu.** Vastutus tähendab perele heaolu ja turvatunde loomist nii rahalises, emotsionaalses kui ka kõikides muudes aspektides. Isarolli kirjeldamisel nimetati igapäevaseid elulisi tegevusi nagu toidu valmistamist, laste sõidutamist, koolitöodes abistamist, lastega koos aja veetmist, laste kuulamist, mõistmist ja neile nõu andmist, aga ka võimaluste piires nende soovide täitmist.

Oluline on esile tõsta, et nõ argiisaks olemisel ei ole tunnetuslikku vahet enda bioloogiliste ja elukaaslase eelnevast suhtest pärit laste kasvatamisel, kuna igapäevane elu ja toimetamine nõuab laste puhul sarnaseid tegevusi ja pakub samu emotsioone. Erinevus ilmneb vaid kasvatuslikes või korralduslikes aspektides, kui lapse elus on ka tema teises leibkonnas elav bioloogiline vanem. Kogenumad isad leidsid, et **isaks olemise tähendus ja definitsioon muutub elu jooksul ehk isaks kasvatakse koos lastega.**

Intervjuudest joonistus välja ka see, et isade hinnangul tõstetakse **Eestis esile ja väärtustatakse eelkõige emade rolli lapsevanemana, kuid isa tähtsus ning tema olulisus lapse igapäevaelus osalemises ei ole piisavalt rõhutatud.** Isaduse suurem väärtustamine ühiskonnas, sh isa rolli ja vastutuse esile toomine lapse elus, tõstaks isade hinnangul ka isarolli olulisust ning muudaks isakandest loobumise meeste jaoks keerulisemaks.

5.3. Isakande tähendus

Isakandega isad on küll teadlikud, et isakandega kaasnevad õigused ja kohustused, kuid nad rõhutasid, et nad ei ole isakande tähendus, olulisusse ja sellega kaasnevasse kunagi

süvenenud. Isakande tegemine oli nende ning laste emade jaoks iseenesest mõistetav ja loogiline samm, mis ei nõudnud eraldi mõtlemist, arutelusid ega tekitanud küsimusi. Neil on keeruline meenutada, kuidas või millal täpselt isaduse omaksvõtmine toimus.

Isakandega mehed ei ole tundnud, et isakanne nende identiteeti ning suhet laste või laste emaga kuidagi mõjutaks. Isaks olemise määrab nende jaoks lastega koos aja veetmine ja laste kasvatamisel osalemine, mitte paber, kuhu on nende nimi märgitud. Praktilises elus nende hinnangul vanemate perspektiivist midagi ei muutuks, kui isakannet ei oleks.

Praktilises elus toob nende hinnangul isakanne kasu eelkõige lapsele. See annab lapsele teadmise, kes tema bioloogiline isa on ja seeläbi kindlustunde oma päritolu osas. Samuti lihtsustab see teadmine edasist elukorraldust, kui lapse emaga midagi juhtuma peaks. Asjaolu, et isakanne annab mehele üldjuhul ka ametliku õiguse teostada lapse hooldust, võtta vastu tema hariduse, tervise ja finantsseisuga seotud otsuseid ning seab ülalpidamiskohustuse nii vanemale lapse kui ka täiskasvanud lapsele vanema suhtes, isakandega isad välja ei toonud.

Kuigi igapäevaelulisel tasandil isakande olemasolu ei tähtsustatud, peavad isakandega mehed isakannet sümboliseerivalt ja emotsionaalselt väga oluliseks. Kirjeldati, et kui isakannet ei oleks, siis tuntaks viha, pettumust ja ebaõiglust, ning proovitaks saavutada olukord, kus isakanne oleks tehtud.

Isakandeta isade lood isakande puudumisest on erinevad, kuid üldine meelsus on sarnane – olukorras, kus isa ei osale lapse elus igapäevaselt ning viibib kaugel, on keeruline osaleda ka lapse hooldamisega seonduvate otsuste langetamisel ning jagada muid lapsevanemaks olemisega kaasnevat kohustusi ja vastutust. Seetõttu muudaks isakande olemasolu olukorra kõigile osapooltele keerulisemaks. Siinkohal ilmneb selgelt, et intervjueritute nägemuses on isakande olemasolu ning jagatud hooldusõigus omavahel lahutamatu seotud, kuigi vanemal on võimalik teatud aspektides (näiteks haridust, tervist vmt otsuseid puudutavast) hooldusõigusest teise vanema kasuks loobuda.

Intervjueritud isakandeta mehed ei ole tundnud, et isakande puudumine nende või nende laste elu mõjutaks. Kuigi kõhklusi lapse sünni järel tehtud teadliku või juhusliku isakandest loobumise otsuse osas on olnud, pakub neile turvatunnet teadmine, et nende järeltulijad kasvavad ema ja nende uute partneritega turvalises peres ja hoituna. Teisisõnu on ka isakandeta meeste hinnangul oluline eelkõige mitte „paber“ vaid laste heaolu ning igapäevaselt ei mõelda isakande juriidilistele aspektidele ja tähendusele. Ka isakandeta mehed olid arvamusel, et eelkõige on isakanne oluline just lapsele oma päritolu teadmiseks, sh terviseriskide pärilikkuse vaatenurgast.

Esile tõusis mõttekäik, et isakanne toob kaasa vastutuse, õiguste ja kohustuste keeruka olukorra, mis võib tekitada tülisid ja keerukaid protsesse lahkuminekku või keeruliste peresuhte korral. Näiteks elatist maksvad mehed, kes oma lastega kohtuda ei saa või lapse kohustus täiskasvanuna ülal pidada oma isa, kes teda lapsena väärkohtles. Ilmne oli ka see, et **isadust nähakse eelkõige sotsiaalse, mitte bioloogilise kontseptsioonina**. See tähendab, et isana nähakse eelkõige meest, kes lapse kasvatamisega igapäevaselt tegeleb. Sellest tulenevalt leiti, et lapse kasvatamisel põhivastutuse ja kohustused enda kanda võtnud mees võiks olla isana lapse sünniakti kantud ning tema roll seeläbi ametlikult tunnustatud.

5.4. Isade toetamine

Kõik intervjueritud, nii isakandega kui ilma, olid ühel meelel, et **isakande tegemine on oluline ja soovitav, kuid seda ei saa muuta kohustuslikuks**. Mõnel juhul pole see võimalik, näiteks anonüümse doonori abil kunstliku viljastamise puhul. Samuti leiti, et võib ette tulla keerukaid olukordi, kus isakande tegemine pole mõistlik (näiteks vägivaldsed suhted või muud keerukad peresuhted).

Kõik isad on ka samal meelel, et isakande tegemise otsus peaks olema lapsevanemate ühiselt kaalutud otsus. Kuigi nad tunnistavad, et olukordi on erinevaid ja igale olukorrale tuleks individuaalselt läheneda, siis sellest hoolimata ei näe nad, et see võiks olla vaid ema otsus kuna lapsel on alati kaks vanemat. Kuna tegu on kahe inimese vahelise otsusega, ei peeta mõistlikuks isakande kohustuslikku tegemist ametnike või kohtu otsusel ning leitakse, et lapsevanemaid peab selle otsuse tegemisel toetama muul moel.

Kuna isakande tähendust ja olulisust ei pruugita mõista, peeti oluliseks täiendava teavituse tegemist. Oluliseks peeti ka seda, et isakande tegemisest ei oleks võimalik kergekäeliselt emotsiooni ajel loobuda. Seetõttu peetakse vajalikuks laialdast teadlikkuse tõstmist isakande tähendusest ja olulisusest, näiteks anda sünnitusmajast kaasa teabematerjali isakande teemal, selgitades eelkõige, mida see pikemas perspektiivis lapse jaoks tähendab.

Samuti toodi esile, et isadus ei ole avalikult piisavalt tunnustatud ja tähtsustatud, isad võiksid olla ühiskonnas rohkem nähtaval. Selleks võiks intervjueritute hinnangul laiemalt näidata ja jagada lugusid ja kogemusi isa rollist ning isaks olemisest. Ka sotsiaalsüsteem eelistab intervjueritavate hinnangul pigem emasid. See tähendab, et tunnetuslikult peetakse Eesti ühiskonnas peamiseks lapse hooldajaks, kel on ka lapsega seonduva osas suurem otsustus- ja sõnaõigus, ema ning sellest eeldusest lähtuvalt tehakse ka lapsi puudutavad otsused.

5.5. Kokkuvõtteks

Isakandega ja isakandeta isade intervjuudest joonistub välja, et kuigi isakande tegemata jätmine võib teatud juhtudel olla vanemate sügavalt läbimõeldud ja kaalutletud otsus, jääb see vahel ka keerukate inimsuhete, madala teadlikkuse ja puuduliku info liikumise taha. Teadlikkus on puudulik nii sellest, mida isakande tähendab nii lapse, ema kui isa vaatest, millised õigused ja kohustused sellega kõigile osapooltele kaasnevad kui ka teise vanema kande hilisema muutmise võimalustest. Olulisena tõstetakse esile sotsiaalset isaduse tähtsust ja eemal elava bioloogilise vanema keerukust lapse igapäeva elu puudutavate otsuste tegemisel osalemist.

Teadlikkuse tõstmiseks tuleb intervjueritute hinnangul teha info kättesaadavaks erinevates kanalites – nii elektroonilistes kui ka näiteks ämmaemandate poolt ja sünnitushaiglas lapse sünni järel jagatava paberandjal infomaterjali vormis. Oluline on ka isaduse senisest suurem tähtsustamine ja esiletõstmine ühiskonnas laiemalt.

Teadliku otsuse tegemist toetaks ka see, kui otsus teise vanema kande tegemise osas tuleks teha Soome ja Norra eeskujul juba enne lapse sündi. See annaks võimaluse teadliku otsuse tegemiseks vajaliku info kogumiseks ja kaalumiseks ning vähendaks lapse sünni järel pingestunud suhete olukorras emotsioonide ajel rutakate otsuste tegemist.

6. Ekspertide intervjuu-uuring

Selleks, et välja selgitada erinevate vanemate ja laste õiguste eest seisvate ning vanemakandega seotud osapoolte olukord, hoiakud, vajadused ning võimalikud tõrked vanemakande süsteemi tänase ülesehituse ning võimalike muutuste osas, viisime läbi intervjuu-uuringu ekspertidega. Ekspertide intervjuu-uuringusse kaasati meditsiinisüsteemi (naistearstid ja ämmaemandad), sotsiaalsüsteemi (SKA ja KOV laste heaolu spetsialistid), riigi (ministeeriumite poliitikakujundajad ja järelevalveasutused) ning laste õiguste eest seisvate huvikaitseorganisatsioonide esindajad.

Kokku viidi läbi 14 individuaal-, rühma- või väikerühma intervjuud, millel osales 23 inimest järgmistest organisatsioonidest ja asutustest:

- Ämmaemandad (sh Eesti Ämmaemandate Ühingu liikmed ja ühingusse mittekuuluvad ämmaemandad)
- Naistearstid (Eesti Naistearstide Seltsi liikmed)
- Poliitikakujundajad (sh Sotsiaalministeerium, Siseministeerium, Justiitsministeerium, Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium)
- Andmekaitse Inspektsioon
- Õiguskantsleri büroo
- Sotsiaalkindlustusamet
- Kohalike omavalitsuste laste heaolu spetsialistid
- Eesti Lastekaitse Liit
- SA Lapse Heaolu Arengukeskus

Ekspertintervjuude läbiviimise eel kaardistati õigusanalüüsi ja varasema info põhjal isakande tegemise protsess Eestis. Protsessijoonist täiendati koostöös intervjuueeritud ekspertidega ning selle tulemusena valmis ülevaatlik Eesti isakande protsessi joonis (vt Lisa 3).

6.1. Meditsiinisüsteem: lapseootuse jälgimisega seotud ämmaemandad ja naistearstid

Uuringu raames intervjueriti kuut meditsiinivaldkonna töötajat, kes puutuvad kokku lapseootel naiste ja äsja sünnitanud naiste ja nende partneritega. Viisime läbi:

- kaks individuaalintervjuud naistearstidega, kes kuuluvad Eesti Naistearstide Seltsi
- ühe väikerühma intervjuu Eesti Ämmaemandate Ühingusse kuuluvate ämmaemandatega (kaks respondenti)
- ühe väikerühma intervjuu ühingusse mittekuuluva ämmaemand ning sünnitusabi pakkuva haigla sotsiaaltöötaja.

6.1.1. Meditsiinitöötajate kogemused ja hoiakud

Intervjueritud meditsiinitöötajate kogemused isakande teemadega kokkupuutumisel ning nägemus tänase olukorra tugevustest, parendusvajadustest ja võimalikest ohukohtadest olid sarnased sõltumata nende töö fookusest ja positsioonist.

Nii naistearstid kui ämmaemandad **puutuvad isakande teemadega oma töös väga harva kokku**, vaid üksikutel juhtumitel on olnud vaja lapseootel või äsja emaks saanud naisi toetada

isakande tegemist puudutava info leidmisel. Selle olukorraga on respondendid ka rahul ning rõhutavad, et meditsiinitöötajatenä on nende **peamine ülesanne patsientide tervise eest hoolitsemine**.

Terved paarisuhted ning emade ja laste heaolu on meditsiinitöötajate vaatest olulised ja võivad mõjutada lapseootel või äsja sünnitanud naiste tervist. Siiski leitakse üksmeelselt, et **isakande ja paarisuhete teemaline nõustamine on ja peab ka edaspidi jääma teiste, eelkõige sotsiaalvaldkonna töötajate ja teenusepakkujate vastutusalaks**, kuna:

- ämmaemandatel ja naistearstidel ei ole erialast väljaõpet, mis võimaldaks neil toetada suhteprobleemide lahendamist;
- ämmaemandatel ja naistearstidel ei ole juriidilist haridust, mis võimaldaks neil nõustada juriidiliselt siduvate tagajärgedega (teise vanema kanne, hooldusõigus jmt) teemadel;
- puudub ajaline ressurss lapseootel või äsja sünnitanud naiste nõustamiseks muudel, kui ema ja lapse tervist (sh vaimset ja füüsilist) puudutavatel teemadel;
- usutakse, et paar ämmaemanda või naistearsti pakutud nõustamissessiooni ei lahenda isakande tegemata jätmise taga olevaid probleeme.

Lahendusena nähakse paremat koostööd meditsiini- ja sotsiaalvaldkonna vahel, mis võimaldaks probleemide korral patisient vajaliku spetsialisti juurde suunata. See eeldab nii meditsiinitöötajatele asjakohase info tagamist – kust saab patsient erinevate murede korral abi – kui ka vajalike teenuste (nt vaimse tervise alane nõustamine, raseduskriisi nõustamine) pakkumise ja kättesaadavuse suurendamist ning teenuste ühtlase kvaliteedi tagamist.

Olulise murekohana tõstatati intervjuudel **vajadus säilitada meditsiinitöötaja ja patsiendi usalduslik koostöösuhet**, mis võib meditsiinitöötajale suurema rolli andmisel isakande teemalisel nõustamisel ja suunamisel ohtu sattuda. Kõige enam kardetakse kohustust lapseootel naisi lapse isa teadasaamiseks ja isakande tegemiseks survestada. Juba täna lasub rasedust jälgivatel ämmaemandatel ja arstidel kohustus uurida rasedakaardi väljaandmisel riikliku statistika tarbeks naistelt detaile lapse isa kohta, nt tema töökoht, haridustase jmt. Intervjueeritute kogemuse kohaselt mõjub juba selline infokorje lapseootel naistele ärritavalt ja patsiendisuhet kahjustavalt.

Kõigil intervjuudel tõstatati **küsimus probleemi rõhuasetuse õigsusest** – isakanne puudub vaid väikesel hulgal lastest ning intervjueeritute hinnangul mõjutavad laste ja vanemate õigusi oluliselt enam elatis- ja hooldusõiguse vaidlused vanemakandega vanemate vahel. Seega peaks intervjueeritute hinnangul **isakande asemel olema muudatuste rõhuasetus sisulise isaduse edendamisel**, et isana lapse sünnitõendile kantud mehed osaleksid oma lapse elus ja ülalpidamises.

6.1.2. Eesti isakande süsteemi tugevused ja muutmisvõimalused

6.1.2.1. Eesti süsteemi tugevused

Meditsiinitöötajate hinnangul on Eesti isakande süsteem hästi üles ehitatud ning nende tööd puudutavates lõikudes olulisi muudatusi sisse viia ei ole vaja. Süsteemi tugevusena nähakse digitaalset isaduse omaksvõttu, vanemakande vabatahtlikkust ja meditsiinitöötajate piiratud rolli kande tekkimisel.

Isaduse omaksvõtt on digitaalne⁷⁴, mis tähendab, et bürokraatlik protsess on kasutajale mugav ja protseduurilised tõkked isakande tekkimisel on minimeeritud.

Teise vanema kanne on vabatahtlik, mis toetab nii inimeste õiguste kaitset (nt vägivallakogemusega naised ja nende lapsed, doonorid, isad) kui ka teadlikku vastutuse võtmist.

Tervishoiutöötajate piiratud vastutus ja kohustus isakande tagamisel, mis võimaldab tervishoiutöötajatel keskenduda oma põhitööle, so naise ja lapse tervise eest hoolitsemisele ega sunni neid võtma üle teise valdkonna töökohustusi, milleks neil pole piisavalt ressursse (aeg, teadmised, rahastus).

6.1.2.2. Eesti isakande süsteemi kitsaskohad parendamisvõimalused

Kuigi tänase korraldusega on meditsiinitöötajad üldiselt rahul, toodi välja mitmeid kitsaskohti ja parendamisvõimalusi.

Madal teadlikkus. Murekohaks peetakse seda, et inimeste teadlikkus teise vanema kande juriidilisest ja sotsiaalsest tähendusest, selle mõjust vanemate ja lapse õigustele ja kohustustele ning vanemakande hilisema muutmise võimalustest on madal. Puudub usaldusväärne ja neutraalne infoallikas, mis ausalt ja selgelt annaks ülevaate erinevatest vanemakande tegemise või tegemata jätmisega kaasnevatest riskidest, kuhu lapseootel peresid tutvuma suunata.

Lisaks teadlikkusele tõstatasid meditsiinitöötajad olulise isakande tegemata jätmise ennetamise meetmena vajaduse laiendada ja tõhustada vanemaharidust, mis annab noortele peredele oskuse suhteprobleeme ennetada ja lahendada ning lapsevanemana lapse heaolu arvestavaid otsuseid langetada. Oluliseks peetakse ka ühiskondlike hoiakute kujundamist, mis väärtustaksid isadust ja isa rolli ning motiveeriksid mehi lapse eostamise, sünni ja kasvatamise eest vastutust võtma.

Tugiteenuste killustatus, piiratud kättesaadavus, ebaühtlane tase ja probleemne ajastus. Meditsiinitöötajate hinnangul on laste ja vanemate õiguste kaitseks oluline tagada süsteemsed ja ühtlase kvaliteediga tugiteenused, nt sotsiaal- ja vaimse tervise valdkonna teenused kriiside leevendamiseks ning juriidiline nõustamine. Täna on probleemiks paljude teenuste projektipõhisus, st rahastusmeetme või -perioodi lõppemisel teenused kaovad ning puudub järjepidevus. Murekohaks on ka teenuste ebaühtlane tase eri piirkondades, eriti valmistab muret teenuse nõrgem kvaliteet neis piirkondades, kus esinevad ka teised ema ja/või pere olukorda raskendavad asjaolud, nt tööpuudus.

Probleemseks peetakse ka teenuste kättesaadavust nii geograafilises kui ajastuse mõttes. Paljude tugiteenuste pakkumine on geograafiliselt piiratud, spetsialiste (nt vaimse tervise spetsialistid, raseduskriisi nõustamise koolitusega ämmaemandad) on liiga vähe ning väiksemates kohtades on patsientide mureks sageli ka tundliku teemaga nõustamisele pöördumise privaatsus. Ka teenuste ajastus ei vasta alati vajadustele. Näiteks on vanemate lepitamise ja/või nõustamise teenuseid sageli vaja kiirkorras, kuid võimalust seda õigel ajal suuremate probleemide ennetamiseks saada ei ole – takistuseks on nii teenusepakkujate nappus

⁷⁴ V.a. spetsiifilistel juhtudel, vt isaduse omaksvõtu regulatsiooni täpsemalt ptk Isaduse omaksvõtt.

kui ka teenuste korraldus, mis näiteks perelepitusse võimaldab vanematel siirduda alles peale lapse sündi.

Emabaproportsionaalselt suur vastutus. Meditsiinitöötajate hinnangul on isakande saamise protsess ja vastutus (sh protsessi algatamine, kulude katmine) juhul, kui lapse isa sellest keeldub, täna ebaproportsionaalselt ema kanda. Juhul, kui süsteemi ja regulatsioone muuta, peetakse oluliseks lapse isale vastutuse lisamist. Üheks võimaluseks on suurendada isakande tegemisel riigi või KOV rolli, nagu see on korraldatud Soomes, Norras ja Islandil. Siiski on meditsiinitöötajad ettevaatlikult meelestatud riigi ja KOV osaluse suurendamises pereelu korraldamisel.

Riikliku statistika kogumise protsess. Täna kogub ämmaemand ja/või naistearst rasedusega arvele võttes (ja vajadusel ka hiljem) naistelt infot lapse isa kohta. Infot kasutatakse riikliku statistika kogumiseks ning selle raames küsitakse naiselt lapse isa kohta erinevat üsna spetsiifilist teavet – nt tema haridustase, hõivestaatus, amet jmt – mis meditsiinitöötajate hinnangul on sageli ebamugav ja kahjustab patsiendisuhet. Seetõttu soovivad meditsiinivaldkonna eksperdid kaaluda võimalust andmekogumist lihtsustada, nt küsida emalt vaid isa isikukoodi ja siduda muud andmed sellega teistest riiklikest registritest.

Andmevahetus eri valdkondade ja registrite vahel. Paremate teenuste pakkumiseks ning teenuste ajastuse ja klienditeekonna sujuvuse tagamiseks peetakse oluliseks analüüsida ja võimalusel muuta andmete vahetamise õigust erinevate osapoolte (meditsiinisüsteem, sotsiaalsüsteem) ja registrite vahel.

6.2. Sotsiaalsüsteem: laste heaolu spetsialistid (KOV ja SKA tase)

Uuringu raames intervjueriti kolme laste heaolu spetsialisti erinevatest Eesti kohalikest omavalitsustest, üht KOV sotsiaalvaldkonna eest vastutavat abilinnapead ja üht SKA laste heaolu valdkonna spetsialisti, st kokku viidi läbi viis individuaalintervjuud. Laste heaolu spetsialistide (edaspidi spetsialistid) kogemus on spetsiifiline, kuna kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajate ja laste heaolu spetsialistide vaatevälja satuvad perekonnad, kes vajavad tuge majanduslikus ja/või sotsiaalses toimetulekus. Pered, kus toimetuleku või suhetega probleeme ei esine, üldjuhul KOV spetsialistide vaatevälja ei satu. SKA pakutavale riiklikule perelepitusteenusele jõuavad samuti vanemad, kel on juba probleem tuvastatud ning on esitanud ise taotluse perelepitusteenuse saamiseks või on sinna suunatud kohtu kaudu.

6.2.1. Sotsiaalvaldkonna spetsialistide kogemused ja hoiakud

Üldjuhul on KOV spetsialistidel otseseid **kokkupuuteid isakande teemaliste probleemidega pigem harva** ning eelkõige on probleemsed olukorrad, kus mõlemad vanemad on sünnikandes olemas, kuid üks ei soovi oma ülalpidamiskohustust täita. Kui isakande puudumisega, selle lisamise või eemaldamisega seotud teemad KOV spetsialistideni jõuavad, siis toimub see üldjuhul seoses mõne teise tähelepanu ning spetsialisti sekkumist vajanud olukorraga.

Töö käigus on intervjueritud spetsialistidel ette tulnud nii probleemidega isakande tegemisel, hooldusõiguse teostamisel kui ka isakandest loobumise soovidega. Läbivate põhjustena võib välja tuua keerulised inimsuhted, sh vanemate erinevad vaated lapse igapäevahooldusega

seonduvates küsimustes, raha, puuduliku sotsiaalse toimetuleku võimekuse, alkoholi ja teiste meelemürkide kuritarvitamise ja vägivalda.

Keerulised suhted ja erimeelsused lapse igapäevahooldust puudutavates küsimustes päädivad sageli isakande tegemata jätmisega hoolimata sellest, et isakannet alles jättes on võimalik loobuda täielikult või osaliselt hooldusõigusest lapse ema kasuks. Viimast on kasutatud näiteks juhul, kui lapse üks vanem elab teises riigis ning igapäevase hooldusõiguse teostamine, sh haridust ja tervist puudutavate otsuste tegemine koostöös teise vanemaga, oleks keerukas.

Olukorras, kus vanemate nägemus lapse hooldamisega seotud küsimustest ei lange kokku, vanemad ei jõua kokkuleppele ning isa ei ole nõus osaliselt hooldusõigusest ema kasuks loobuma, tõkestab isakande tegemist ema. Seejuures joonistub välja ka see, et isakande tegemise tõenäosus langeb ajas, st kui lapseootuse ajal on mõlemad osapooled olnud valmis isadust omaks võtma ja seda tunnustama, siis lapse sünni järel juhul, kui isakannet ei ole võimalik kohe koos lapse sünni registreerimisega mingil põhjusel teha, kahaneb selle tegemise tõenäosus märgatavalt, vanematevahelised erimeelsused süvenevad ning põhihooldaja ja eemaloleva bioloogilise vanema rollid juurduvad.

Raha on ühtviisi ajendiks nii isakande tegemise kui ka selle vältimise soovi puhul. Spetsialistide praktikas on esinenud juhtumeid, kus mees on valmis partneri eelnevatest suhetest sündinud lapsed, kelle kasvatamises ta igapäevaselt osaleb, „oma nimele võtma“. Kuigi soov langeb kokku sotsiaalse isaduse kontseptsiooniga, selgus juhtumiga tegelemise käigus, et peamiseks ajendiks sellise soovi taga võis olla püüd vähendada kohustust tasuda elatist oma bioloogilise lapse emale, kellega mees koos ei ela ning, et mees ei olnud teadlik isakandega kaasnevatest kohustustest. Teisalt on raha ajendiks ka isakande tegemata jätmisel, kuna hapramas majanduslikus olukorras olevale perele on üksikvanema toetus lississetulekuks.

Madal sotsiaalse toimetuleku võimekus võib samuti saada isakande tegemisel takistuseks nii seetõttu, et inimestel ei ole piisavat teadlikkust isakande tähendusest ja olulisusest kui ka seetõttu, et vanematel ei ole vajalikke oskusi omavaheliste erimeelsuste lahendamiseks. Siin saavad sotsiaaltöötajad ja laste heaolu spetsialistid perekonda suunata lapse huvisid kaitsvate lahendusteni jõudmiseks, kuid kõik tuge vajavad pered ei pruugi õigel ajal KOV sotsiaalhoolekande osakonna vaatevälja sattuda.

Eesti olukorra parendamiseks toodi võimalustena välja nii isaduse varajase omaksvõtu kehtestamist sarnaselt Soome ja Norra isakande korraldusele, sotsiaalse vanemluse kontseptsiooni lisamist vanemakandega seotud regulatsioonidesse ning riigi tasandil sekkumiste ja lastekaitsetöö ühtlustatud käsitluse loomist. Lisaks neile on Eesti olukorra kitsaskohti käsitletud järgnevalt ptk-s Eesti isakande süsteemi kitsaskohad parendamisvõimalused.

- **Isaduse varajane omaksvõtt.** Spetsialistid hindasid heaks ja ülekantavaks Soome ja Norra isakande süsteemis rakendatud varast, so rasedusaegset, isaduse omaksvõtu võimalust. Isaduse omaksvõtmine raseduse III trimestril enne lapse sünni annab piisava võimaluse teadliku otsuse tegemiseks vajalikkude infot ja nõustamist hankida ning vähendab lapse sünni järel pingestunud suhete tõttu emotsioonide ajal isakande tegemisest keeldumise (sh nii ema kui isa soovil) võimalust.

- **Sotsiaalse vanemluse kontseptsiooni toomine Eestisse.** Kuigi sotsiaalse vanemluse kontseptsioon⁷⁵ on erialaterminoloogias tuttav, ei ole Eestis sõltumata kärgpere formaadi üha suuremast levimusest seda regulatsioonidesse veel viidud. Spetsialistide hinnangul oleks sotsiaalse vanemluse kontseptsiooni mõtestamine ja väärtustamine ühiskonnas ning selle reguleerimine (st õiguste, kohustuste ja vastutuse defineerimine) laste ja vanemate õiguste tagamise seisukohalt oluline. Muuhulgas toetaks see spetsialiste oma töö tegemisel ja parandab täna vaid hooldusteenust osutavates hooldusperedes kasvavate laste kindlustunnet.
- **Riigi tasandil ühtlustatud käsitlus ja sekkumine.** Spetsialistid peavad oluliseks et lastekaitsetöös oleks üleriigiliselt kokku lepitud vanemakande teemaline ühtlustatud käsitlus ja sekkumine. See tähendab, et selgelt peab olema mõtestatud ja defineeritud see, millise osapoole õigused (vanem, laps, sotsiaalne vanem) tuleb teatud olukordades esikohale seada. Ühtlustatud käsitlus eeldab laste heaoluspetsialistide koolitamist ja eneserefleksiooni ning tagab sama sekkumise/teenuste taseme kogu riigis.

6.2.2. Eesti isakande süsteemi tugevused ja muutmisvõimalused

6.2.2.1. Eesti süsteemi tugevused

Eesti teise vanema kande süsteemi tugevusena toodi välja teise vanema kande vabatahtlikkus, võimalus vanemakande tegemisel otsustada hooldusõiguse teostamise ulatuse üle ja riiklikult algatatud vanemlusprogrammi olemasolu.

Vanemakanne ja hooldusõiguse teostamine on teineteisest lahutatud. Sünni registreerimisel on võimalik määrata hooldusõiguse teostamine vastavalt perekonna vajadustele ja võimalustele. See tähendab, et näiteks elukorralduse puhul, kus üks vanem elab teises riigis, on võimalik kokku leppida, et teatud ulatuses või valdkondades teostab hooldusõigust üks vanem.

Vabatahtlik teise vanema kanne. Asjaolu, et teise vanema kande tegemine on vabatahtlik hinnatakse tugevuseks nii vanema õiguste tagamise, traumaatiliste ja vägivaldsete suhete riskide maandamise, tervise- ja sotsiaalvaldkonna spetsialistide usaldusliku kliendisuhete säilitamise kui ka anonüümse spermadoonori kasutamise võimaluse tagamiseks. Oluliseks peetakse, et inimestele jääks õigus teadliku otsustusprotsessi tulemusena valida lapse üksinda kasvatamine ka edaspidi, st teise vanema kanne peab jääma vabatahtlikuks ka tulevikus.

Riiklikult toetatud vanemlusprogrammi „Imelised aastad“ rakendamine. Tervise Arengu Instituut koordineerib tõendus põhise vanemlusprogrammi „Imelised aastad“ rakendamist Eestis ning annab välja toetusi kohalikele omavalitsustele programmi elluviimiseks⁷⁶. Programm on suunatud lapsevanemate vanemlike oskuste, sh suhtlemise ja enesekehtestamise oskuse, tõstmisele ja vanemliku stressi vähendamisele, mis toetavad ka lapsevanemate omavaheliste konfliktide lahendamise võimekust.

⁷⁵ Sotsiaalne vanem on täiskasvanu, kelle peres laps elab ning kes jagab lapsega argipäeva, seejuures ei ole määrav lapse ja vanema bioloogiline sugulus.

⁷⁶ Vt täpsemalt <https://www.terviseinfo.ee/et/valdkonnad/vanemlus/vanemlusprogramm-imelised-aastad>

6.2.2.2. Eesti isakande süsteemi kitsaskohad parendamisvõimalused

Spetsialistide hinnangul on täna peamised teise vanema kandega seotud kitsaskohad inimeste madal teadlikkus, info liikumise piiratus või ebapiisav kiirus erinevate valdkondade spetsialistide ja infosüsteemide vahel ja teise vanema kandega seotud hilisemate muudatuste keerukus.

Madal teadlikkus. Vanemad ei ole teadlikud teise vanema kande juriidilisest tähendusest, sh sellega kaasnevatest lapse ja vanema õigustest ja kohustustest ning kande hilisema muutmise võimalustest. Samuti ei ole piisavalt teadvustatud, et isakannet on võimalik teha ka juhul, kui soovitakse lapse hooldusõigusest teostada osaliselt. Just selle aspekti parem teadvustamine võiks pakkuda leevendust paljude vanemate praktilisele murele ühise hooldusõiguse teostamise võimalikkusest eri riikides elades või väga erinevate lapse hooldamisega seotud nägemuste korral. Perede, laste heaolu spetsialistide ja teiste perega kokku puutuvate spetsialistide toetamiseks on oluline, et informatsioon, mis puudutab teise vanema kannet, selle tähendust, kaasnevaid õiguseid ja kohustusi ning ka selle hilise muutmise võimalusi, oleks kõigile lihtsalt ning mõistetavas vormis kättesaadav.

Infovahetuse puudumine meditsiini- ja sotsiaalvaldkonna vahel. Andmekaitsereeglid ja Eesti süsteemi ülesehitus ei võimalda infot liikumist meditsiinisüsteemi (nt ämmaemandad, sünnitushaigla) ja sotsiaalsüsteemi (KOV sotsiaal- ja lastekaitsevaldkond) vahel.

Täna jõuab info tuge vajavate perede kohta sotsiaaltöötajate ja laste heaolu spetsialistideni juhul, kui tegu ei ole juba sotsiaalhoolekandesüsteemi klientidega, juhuslikult ja vahel liiga hilja alles siis, kus pingestunud olukorra lahendamine on keerukas või võimatu. Kui info toevajaduse kohta liiguks sotsiaalsüsteemi lapseootust jälgiva ämmaemanda või sünnitushaigla kaudu, oleks võimalik olukordade kiirem ja tõhusam lahendamine.

Info aeglane liikumine infosüsteemide ja registrite vahel. Praegu võtab info liikumine hooldusõiguse muutmise kohta määrusega registrisse aega paar kuud. Sellest infost sõltuvad erinevad toetused ja hüved, mille tagamist Sotsiaalkindlustusamet ei saa enne menetleda, kui info on jõudnud registrisse. See tähendab, et riigil ei ole alust hooldusõigusega jäetud vanemalt hüvesid ära võtta. Samuti võimaldab selline viivitus hooldusõigusega jäetud vanemal, kes on veel registris hooldusõigusega kirjas, viia laps takistusteta välismaale. Lapse ja hooldusõigusega vanema õiguste kaitseks on oluline:

Süsteemi kallutatus ema õiguste tagamise poole. Spetsialistid tõid välja, et tänane süsteem on väga tugevalt kaldu ema õiguste tagamise poole. Seda toetab nii ema nn värvavahiks olemine vanemakande tegemisel – ilma ema nõusolekuta ei ole (abielus mitte olevate vanemate puhul) isal võimalust lihtsalt ja kiirelt, so kohtu sekkumiseta, vanemakannet ning sellega kaasnevaid õigusi ja kohustusi saada. Oma õiguste realiseerimine on sellisel juhul väga aeganõudev, sageli ka kulukas. Kombineerituna vanemate madala teadlikkusega, loob see hea pinnase teise vanema (enamasti isa) õiguste piiramiseks ja takistab vanemal luua võimalikult vara suhe oma lapsega.

Puudulik klienditeekond ja vanema rolliga seotud õiguste muutmise keerukus. Spetsialistid tõid välja, et madala teadlikkuse või keerukate inimsuhete tõttu lapse sünni registreerimisel tegemata jäänud teise vanema kande või vastavalt perekonna elukorraldusele mõistlikult jagamata jäänud hooldusõiguse hilisem muutmine on keeruline. Muudatuste tegemine nõuab eri

seisukohtadel olevate vanemate puhul kohtumenetlust, on aeglane ning toob osapooltele kaasa lisakulusid.

Teiseks viidati, et praegu on klienditeekond vanemakande ja/või hooldusõiguse muutmiseks puudulik ning blokeeritud sisenemispunktidega. Kui vanemal ei ole vanemakannet ja ta soovib selle lisada, on teekonna alustamine juhuslik ja sõltub sellest, millise spetsialisti juurde ta satub. Samuti on teenuseosutajate tase erinev ja teadlikkus vahel puudulik, mistõttu võib abi saamine olla takistatud või viibida.

Klienditeekond peab olema katkematu ja algama ennetusest, so lapseootusele eelneval ajal (sh haridussüsteemis) teadlikkuse tõstmisega ning lapseootuse algusest vajaliku nõustamise, suunamise ja toetamisega.

6.3. Riigi tasand: poliitikakujundajad ja järelevalve

Riigi tasandi vaate saamiseks viisime läbi neli intervjuud – kaks rühmaintervjuud ministeeriumite esindajatega (Justiitsministeerium, Siseministeerium, Sotsiaalministeerium, Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium, kokku kuus inimest), ühe väikerühma intervjuu Õiguskantsleri büroo esindajatega (kaks inimest) ja ühe individuaalintervjuu Andmekaitse Inspektsiooni esindajaga. Kokku viidi läbi neli intervjuud üheksa respondendiga. Riigiasutuste esindajad puutuvad vanemakande teemadega kokku **poliitika ja meetmete kujundamise ning järelevalve tasandil**.

Intervjueeritute hinnangul **ei ole isakande tegematajätmine Eestis väga suure kaaluga probleem** – vaid väike osa kõigist registreeritud sündidest registreeritakse teise vanema kandeta ning süsteem on piisavalt paindlik ja lihtne, et tegemata jäänud kanne hiljem lisada. Seejuures rõhutasid intervjueeritud, et erinevalt sagedasest eksiarvamusest on kande hilisem lisamine võimalik ka ilma kohtu vahendusega perekonnaseisuametniku abil. Üle 80% sünni registreerimise avaldustest esitatakse e-teenuses ning neist omakorda orienteeruvalt 80% juhtudel tehakse automaatkanne. Teenus on populaarne ja sellega ollakse väga rahul.

Süsteemi muutmise kaalumisel peetakse oluliseks, et ei lõhutaks tänase süsteemi tugevaid külgi – nt liberaalsus, vabatahtlikkus, paindlikkus ja lihtsus - ning tagataks kõigi osapoolte õiguste kaitse. Kuna erinevate osapoolte huvid võivad olla vastandlikud, eeldab kõigi osapoolte õiguste kaitsmine selget avalikku arutelu ja seisukohavõttu, millisel hetkel ja tingimustel on millise osapoole õigused prioriteetsemad.

Isakande kohustuslikuks muutmist soovitakse vältida, kuna see on liigne eraellu sekkumine, kodanike vastu usaldamatuse ülesnäitamine ja seab asjatu surve alla need, kel on sisulised ja adekvaatsed põhjused isakande tegemise vältimiseks. Samuti kardetakse, et isakande kohustuslikuks muutmise läheb fookus lapse õiguste tagamiselt formaalsele asjaajamisele. Kuigi ühe võimalusena isakande tegemist lapse sünni registreerimisel paremini jõustada on hilisema omaksvõtu protsessi keerukamaks muutmise. Siiski usutakse, et selline muudatus mõjutab pigem negatiivses suunas hilisema omaksvõtu arvukust, mitte isakande tegemist sünni registreerimisel.

Kuigi Soome süsteemi rakendamises – st isakanne on vabatahtlik, kuid isaduse omaksvõtt on võimalik raseduse ajal ning tervishoiutöötaja toetab ja nõustab naist ja tema kaaslast selles

küsimuses – nähakse üht võimalust Eestis isakande tegemise soodustamiseks, ei usuta, et see kõrvaldaks **isakande tegemata jätmise juurpõhjuseid, milleks on ühiskondlikud normid ja madal teadlikkus**. Üksmeel on soovis jätkata liberaalse lähenemisega isakandele ning suurendada teadlikkust ja toe pakkumist isakande teemadega seonduvas.

6.3.1. Eesti isakande süsteemi tugevused ja muutmisvõimalused

6.3.1.1. Eesti süsteemi tugevused

Riigi esindajate hinnangul on Eesti süsteem üldjoontes hästi üles ehitatud ja toimiv. Suurimateks tugevusteks peetakse paindlikkust, isakande tegemise vabatahtlikkust ja lihtsust, ulatuslikku registri olemasolu, usaldust meditsiinisüsteemi vastu ja seda, et riik ei motiveeri sotsiaaltoetustega isakande tegematajätmist ega sekku pere otsustesse ülemäära.

Eesti teise vanema kande süsteem on paindlik. Eestis on võimalik isadus omaks võtta lapse sünni registreerimisel, kuid ka hiljem. Hilisem isaduse omaksvõtt on muudetud lihtsaks ja kättesaadavaks, see ei eelda kohtumenetluse algatamist ning seda on mõlema vanema nõustumisel võimalik teha elektrooniliselt.

Teise vanema kande tegemine on lihtne. Üldjuhul on võimalik isakande menetlemine täielikult läbi viia digitaalselt, st see ei eelda vanemate üheaegset viibimist samas riigis või piirkonnas.

Teise vanema kande tegemine on vabatahtlik. Teise vanema kande vabatahtlikkus võimaldab kaitsta nii emade, laste kui ka isade huvisid ning välistab vanemakande tegemise survestamise ning vanemakande kasutamist relvana teise lapsevanema vastu.

Ulatuslik rahvastikuregister. Rahvastikuregistrisse on koondatud kogu põlvnemise, hoolduse ja eestkosteõiguse info, mis muudab vanemate hooldus- ja esindusõiguse ning põlvnemisega seotud protseduurid ja teenused lihtsalt hallatavaks.

Usaldus tervishoiutöötajate vastu. Eestis on usaldus tervishoiutöötajate vastu, mis tagab väga põhjaliku ja hea katvusega raseduseaegse jälgimise, toetades emade ja laste tervist ning võimaldades murede varajast märkamist.

Sotsiaaltoetused ei motiveeri üksikvanemlust. Eestis riik ei motiveeri kõrgete sotsiaaltoetustega üksikvanematele isakannet tegemata jätma. See tähendab, et ei soodustata toetuste „äri“.

Riigi vähene sekkumine. Eesti riigis on tagatud suur kodaniku autonoomsus oma eraelu ja pereasjade korraldamisel. See tähendab, et puudub ülemäärane sekkumine ja survestamine ning riik usaldab oma kodanikku.

Andmekogude toimimise hajuspõhimõte. Eesti andmekogude toimimise hajuspõhimõte on ainulaadne ja toimib andmekaitse seisukohalt lisaturvameetmena.

6.3.1.2. Eesti isakande süsteemi kitsaskohad parendamisvõimalused

Sarnaselt meditsiini- ja sotsiaalvaldkonna töötajatele töid ka poliitikakujundajad peamiste kitsaskohtadena välja madala teadlikkuse, puuduliku ennetuse, isarolli vähese väärtustamise, teenuste kättesaadavuse ja valdkondade vahelise andmete liikumise probleemid.

Madal teadlikkus ja puudulik ennetustöö. Eestis on probleemiks teadlikkuse puudus peresuhetest ning konfliktide lahendamise oskusest laiemalt ja vanemakande juriidilistest ja sotsiaalsetest tagajärgedest konkreetsemalt. See tähendab, et olukorra parandamiseks tuleb tõhustada ennetustegevust parendades üldhariduskoolides antavaid teadmisi ja oskusi pereplaneerimise ja peresuhete teemal, aga ka suurendada inimeste teadmisi sellest, mis on vanemakande ning millised õigused ja kohustused erinevatele osapooltele sellega kaasnevad.

Isaduse ja isa rolli vähene väärtustamine. Intervjueeritute hinnangul ei ole Eestis isadus piisavalt väärtustatud ja hinnatud, mistõttu oma vanemakohustuste täitmatajätmist ei käsitleta meie ühiskonnas meeste puhul endiselt häbiväärsena. Vanemate võrdse kohtlemise ja meeste vastutuse võtmise edendamiseks on oluline isarolli suurem teadvustamine ja tähtsustamine ühiskonnas ning lisaks naisele ka mehe vastutuse esiletoomine pere loomisel.

Tugiteenuste ja asjakohase info kättesaadavus. Oluline on tagada selged sekkumispunktid, mil teise vanema kande võimalusi tutvustatakse, selle olemust selgitatakse ja peresid otsuse tegemisel nõustatakse. Oluline on info ja tugiteenuste võimaluste tutvustamine juba esimesel kokkupuutepunkti, so naise rasedusega arvele võtmisel. Samuti on mõistlik rakendada personaalse riigi põhimõtet ja pakkuda proaktiivset teenuseid sündmusteenuse põhimõttel.

Andmevahetuse lihtsus ja kiirus erinevate valdkondade ja infosüsteemide vahel. Poliitikakujundajate hinnangul on oluline tagada, et andmete ja info vahetus erinevate ametkondade vahel oleks kiire ja tõhus. Siin tuleb leida tasakaal teenuste ja protsesside tõhustamise ning inimeste õiguste kahjustamise vältimise vahel. Lahendus tuleb leida nii hooldusõigust puudutava info viivitamatuks jõudmiseks kohtute süsteemist rahvastikuregistrisse ning perekonnaseisumetrike vaatevälja kui ka parema seose loomiseks rasedakaardile kantud info ja sünni registreerimise vahele, et vähendada korduvat andmete kogumist kodanikelt. Andmekaitse inspeksiooni hinnangul on erinevad muudatused tehtavad eeldusel, et nad on hästi läbimõeldud, olemas on adekvaatne eesmärk ja õiguslik alus ning lähtutakse minimaalsuse põhimõttest.

Õigusselguse ja ühtse praktika puudumine hooldusõiguse määramisel. Oluline on luua õigusselgus selles, milline on isakande mõju ja tagajärjed (hooldusõigus, suhtlusõigus, ülalpidamine) ja garanteerida ühtlustatud praktika hooldusõiguse määramisel kohtutes (vt ka ptk Intervjuud kohtunikega).

6.4. Kodanikuühiskond: laste õiguste eest seisvad huvikaitseorganisatsioonid

Kodanikuühiskonna esindajatena intervjueeriti Eesti Lastekaitse Liidu ning SA Lapse Heaolu Arengukeskus esindajaid. Kokku viidi läbi kaks intervjuud, kus osales kokku kolm inimest.

Laste huvikaitseorganisatsioonide esindajad rõhutavad, et [Lapse õiguste konventsiooni](#) artikkel 7 kohaselt on igal lapsel õigus nimele, kodakondsusele ja kui vähegi võimalik, ka tunda oma vanemaid ja olla nende hooldada. Lisaks peavad nii vanemad kui riik oma otsustes lähtuma lapse parimatest huvidest. Vanem, kes otsustab teist vanemat lapse ellu mitte kaasata, võtab sellega lapselt võimaluse realiseerida oma õigusi teise vanema suhtes. Seejuures rõhutatakse, et konventsioonist lähtudes rikub lapse õigusi ka ema, kes lepib isa keeldumisega isaduse

omaksvõtmisest ning ei nõua isalt lapsele ülalpidamist. Laste õiguste eest seisjate hinnangul tuleks seda asjaolu Eesti ühiskonnas laiemalt seda laiemalt teadvustada.

Ideaalsena nähakse süsteemi, mis lähtub lapse parimatest huvidest ega võimalda vanemate egoistlike vajaduste esikohale seadmist. Oluline on leida tasakaalupunkt erinevate osapoolte – lapse, ema ja isa – huvide ja vajaduste vahel, eriti juhul, kui need huvid on konfliktised. Intervjueeritute hinnangul on selle tasakaalupunkti leidmisel vajalik mõista, et kõigile sobivat kompromissi ei ole alati võimalik saavutada, kuid tähtis on, kuidas tehtud valikuid avalikkuses kommuniqueeritakse ning ühiskondlikke hoiakuid kujundatakse. Kuna väärtusruumi muutumine on väga aeglane protsess, on oluline tähelepanu pöörata ka sanktsioonidele. See tähendab, et süsteemi muutes tuleb tagada selle järgimine ning selle tõhustamiseks on sageli vaja kehtestada järelevalve ja sanktsioonid.

Juhul, kui teise vanema kande süsteemi muuta, on oluline silmas pidada, et säilitada tuleb perede paindlikkus endale sobivaid otsuseid teha ning vältida tänaste probleemide ja kohtuvaidluste võimendamist. Nii otsuste kui muutuste tegemisel peab olema keskmes laps, kelle perspektiivist olukorda hinnatakse võttes seejuures arvesse ka konkreetse perekonna suutlikust.

6.4.1. Eesti isakande süsteemi tugevused ja muutmisvõimalused

6.4.1.1. Eesti süsteemi tugevused

Eesti süsteemi tugevustena toodi esile **Eesti õiguslikku keskkonda**, mis toetab laste huvisid. Lisaks hindasid intervjueeritud kõrgelt seda, et Eestis on **heal tasemel hädasoleva lapse märkamine ning lapseootel vanemate toetamine**, loodud ja kättesaadavad on erinevad **tugiteenused** laste ja vanemate toetamiseks.

6.4.1.2. Eesti isakande süsteemi kitsaskohad parendamisvõimalused

Laste õiguste eest seisvate huvikaitseorganisatsioonide esindajad tõid peamiste kitsaskohtadena välja puuduliku kommunikatsiooni ja nõustamise ning ema ebaproportsionaalselt suure mõju ja otsustusõiguse praeguses süsteemis. Oluliseks peetakse ennetus- ja teavitustegevuse tõhustamist ning laste ja vanemate õiguste ja vajaduste selgemat defineerimist.

Ebapiisav kommunikatsioon ja nõustamisteenused. Intervjueeritute hinnangul on kommunikatsioon teise vanema kande vajalikkusest puudulik ning peaks enam keskenduma sellele, mida lapsele tähendab teise vanema kande puudumine. Teave ja nõustamine juriidilistes küsimustes peab vastama sihtrühmale, st olema sihtrühmale mõistetavas keeles (sh vene keeles) ja arusaadav ka inimestele, kes ei ole võimelised mõistma juriidilises keeles koostatud teksti. Info vanemakande, selle tähenduse ja mõju kohta peab olema lihtsalt kättesaadav ja mõistetav ning seda tuleb anda juba põhihariduse raames.

Ema ebaproportsionaalselt suur mõju ja otsustusõigus teise vanema kande tegemisel. Eestis kehtiv õigussüsteem annab ühele lapsevanemale (emale) võimaluse otsustada selle üle, kas laps saab realiseerida õigust oma identiteedile ja päritolu infole, samuti võimaldab see takistada lapse õigust suhelda oma teise vanemaga.

Tervikliku klienditeekonna puudumine. Kaalutletud otsuse tegemisel on vaja lapsevanemaid tänasest paremini toetada arvestades, et muredega maadlev või vähevõimekas lapsevanem ei

pruugi olla võimeline üksinda tegema kaalutletud otsust teise vanema kande tegemise osas. Klienti tuleb toetada süsteemselt kogu protsessi vältel ning vältida tema „väljakukkumist“ protsessi keskel.

Puudulik ennetustegevus. Eesti süsteem on üles ehitatud tagajärgedega tegelemisele – lapsevanem ja laps saavad tuge siis, kui on esinenud tõrked ning kellegi õigused on ohus. Oluline on panna senisest enam rõhku ennetustegevustele. Ennetus peaks algama juba lapseest, kuidas ära tunda manipuleerimist suhetes, teada, milline on vanemate vastutus ja lapse õigused ning kuidas toimub soovimatute raseduste ärahoidmine.

Tugiteenused on stigmatiseeritud. Paljud peredele parimaks toimimiseks ja lapse ning vanemate õiguste kaitseks mõeldud tugiteenused, nt perelepitusteenus, lapse heaolu spetsialistide tugi jmt, on stigmatiseeritud ning seetõttu ei pruugi pered olla valmis vastu võtma vajalikku tuge. Oluline on sedalaadi tugiteenused normaliseerida, näiteks muutes need teatud juhtudel kohustuslikuks ka tõsiste probleemide puudumisel.

Vanemlus (sh erinevad vanemluse viisid), perekond ja lapse õigused on ühiskondlikus narratiivis defineerimata. Nimetatud kontseptsioonid tuleks sisustada ning luua ühiskonnas ühtne narratiiv. Seejuures on oluline mõtestada ka erinevad vanemluse vormid (juriidiline, sotsiaalne, bioloogiline) ning leida võimalused erinevate peresüsteemide ja vanemlusviiside toetamiseks.

6.5. Ekspertintervjuude kokkuvõte

Eri valdkondade eksperdid on isakandega seonduvates küsimustes üsna üksmeelsed ning vajaduste, ootuste ja hoiakute konflikti ei kerkinud. Üldjoontes peetakse Eestis kehtivat teise vanema kande süsteemi heaks, kuid üksmeelselt leitakse ka mitmeid parendamisvõimalusi.

Leitakse, et Eestis isakande süsteem on üldjoontes hea ja paindlik ning selle suurel määral muutmist ei peeta vajalikuks, kuna probleem ei nähta isakande tegemata jätmises, vaid madalas teadlikkuses, oskamatuses vanemate vahel kerkinud erimeelsusi ja suhteprobleeme lahendada, väheses vastutuse võtmises ning ühiskondlikes hoiakutes. Kuigi varane isaduse omaksvõtt, nagu see on korraldatud Norras ja Soomes, oleks üheks võimaluseks ka Eestis vanemate teadlikku otsust teise vanema kande osas toetada, ei adresseeri see siiski probleemi teravikku ega ole lahenduseks. Murekohaks peetakse eelkõige hooldusõiguse ja ülalpidamiskohustuse jagamist vanemate vahel, kes on mõlemad vanemana lapse sünnitõendile kantud.

Väga tugevalt seistakse vastu hüpoteetilisele võimalusele isakande kohustuslikuks muuta. Ühelt poolt ei lahendaks intervjuueeritute hinnangul kohustuslik isakande peamist probleemi - vastutuse ja kohustuste võrdset jagamist ning lapse õiguste tagamist – teisalt kardetakse sel viisil haavatavate osapoolte (nt vägivaldsest suhtest väljunud naiste) veelgi haavatavamaks tegemist.

Selleks, et laste ja vanemate õigused oleksid Eestis paremini tagatud, peetakse eelkõige vajalikuks teadlikkuse tõstmist, ühiskondlike hoiakute kujundamist, tugiteenuste kättesaadavuse ja kvaliteedi parandamist ning valdkondadevahelise koostöö ja infovahetuse tõhustamist. Selles, milline roll on vanemakande kohta info andmisel ja nõustamisel tervishoiutöötajatel, ollakse erineval arvamusel – meditsiinivaldkonna esindajate sõnul ei ole neil piisavat ettevalmistust,

õigust ega ressursse selle ülesande enda õlule võtmiseks, teised osapooled aga näevad, et just tervishoiutöötajal on esmase kokkupuutepunktina hea positsioon, et juhatada lapseotel naine ja tema partner isakandega seotud info ja tugiteenusteni.

Kõik osapooled pidasid oluliseks, et peremudelite mitmekesisuse kasvu arvestades avataks Eestis diskussioon sotsiaalse vanemluse kontseptsiooni rakendamise ja reguleerimise võimalustest. Samuti peeti oluliseks määratleda, millisel hetkel tuleb millise osapoole (ema, isa, laps, sotsiaalne, bioloogiline või doonorvanem jne) vajadustest lähtuda ja kelle õiguste kaitset prioriteediks seada.

Rõhutati seda, et süsteemi võimalikul muutmisel tuleb hoolikat tähelepanu pöörata kõikide osapoolte kaasamisele, kommunikatsioonile ja selgete sõnumite edastamisele. Vanemate ja laste heaolu ja õiguste eest seismine on väga mitme valdkonna ülene kohustus, mis eeldab koostööd ning eri valdkondade koostöö tagamiseks on just kaasamisel, kommunikatsioonil ja selgete põhistatud eesmärkide seadmisel suur tähtsus.

Eesti teise vanema kande süsteemi tugevuseks peetakse järgnevat:

- **Riigi vähene sekkumine.** Eesti riigis on tagatud suur kodaniku autonoomsus oma eraelu ja pereasjade korraldamisel. See tähendab, et puudub ülemäärane sekkumine ja survestamine ning riik usaldab oma kodanikku.
- **Teise vanema kande tegemine on vabatahtlik.** Teise vanema kande vabatahtlikkus võimaldab kaitsta nii emade, laste kui ka isade huvisid ning välistab vanemakande tegemise survestamise ning vanemakande kasutamist relvana teise lapsevanema vastu.
- **Isaduse omaksvõtt sünni registreerimisel on digitaalne,** mis tähendab, et bürookraatlik protsess on kasutajale mugav ja protseduurilised tõkked isakande tekkimisel on minimeeritud.
- **Teise vanema kande tegemine on lihtne.** Üldjuhul on võimalik isakande menetlemine täielikult läbi viia digitaalselt, st see ei eelda vanemate üheaegset viibimist samas riigis või piirkonnas.
- **Süsteem on paindlik.** Eestis on võimalik isadus omaks võtta lapse sünniregistreerimisel, kuid ka hiljem. Hilisem isaduse omaksvõtt on muudetud lihtsaks ja kättesaadavaks, see ei eelda kohtumenetluse algatamist ja sisse on seatud automaatmenetluse süsteem.
- **Vanemakande ja hooldusõiguse teostamine on teineteisest lahutatud.** Sünni registreerimisel on võimalik määrata hooldusõiguse teostamine vastavalt perekonna vajadustele ja võimalustele. See tähendab, et näiteks elukorralduse puhul, kus üks vanem elab teises riigis, on võimalik kokku leppida, et teatud ulatuses või valdkondades teostab hooldusõigust üks vanem.
- **Sotsiaaltoetused ei motiveeri üksikvanemlust.** Eestis riik ei motiveeri kõrgete sotsiaaltoetustega üksikvanematele isakannet tegemata jätma. See tähendab, et ei soodustata toetuste „äri“.
- **Ulatuslik rahvastikuregister.** Rahvastikuregistrisse on koondatud kogu põlvnemise, hoolduse ja eeskosteõiguse info, mis muudab vanemate hooldus- ja esindusõiguse ning põlvnemisega seotud protseduurid ja teenused lihtsalt hallatavaks.

- **Andmekogude toimimise hajuspõhimõte.** Eesti andmekogude toimimise hajuspõhimõte on ainulaadne ja toimib andmekaitse seisukohalt lisaturvameetmena.
- **Usaldus tervishoiutöötajate vastu.** Eestis on usaldus tervishoiutöötajate vastu, mis tagab väga põhjaliku ja hea katvusega raseduseaegse jälgimise, toetades emade ja laste tervist ning võimaldades murede varajast märkamist.
- **Tervishoiutöötajate piiratud vastutus ja kohustus isakande tagamisel,** mis võimaldab tervishoiutöötajatel keskenduda oma põhitööle, so naise ja lapse tervise eest hoolitsemisele ega sunni neid võtma üle teise valdkonna töökohustusi, milleks neil pole piisavalt ressursse (aeg, teadmised, rahastus).
- **Riiklikult toetatud vanemlusprogrammi „Imelised aastad“ rakendamine.** Tervise Arengu Instituut koordineerib tõenduspõhise vanemlusprogrammi „Imelised aastad“ rakendamist Eestis ning annab välja toetusi kohalikele omavalitsustele programmi elluviimiseks⁷⁷. Programm on suunatud lapsevanemate vanemlike oskuste, sh suhtlemise ja enesekehtestamise oskuse, tõstmisele ja vanemliku stressi vähendamisele, mis toetavad ka lapsevanemate omavaheliste konfliktide lahendamise võimekust.

Kitsaskohad, mille lahendamisega tuleb Eestis tegeleda, on järgnevad:

- Madal teadlikkus vanemakande juriidilisest ja sotsiaalsest tähendusest.
- Ebapiisavad vanemlikud- ja suhteoskused.
- Tugiteenuste killustatus, piiratud kättesaadavus ja õigeaegsus.
- Tugiteenuste ebaühtlane tase ja puudulik klienditeekond.
- Andmete liikumine erinevate osapoolte ja registrite vahel, sh andmete vahetamise võimalus ja andmete liikumise kiirus.
- Vanemakande muutmise keerukus probleemsete suhte korral ja katkendlik klienditeekond.
- Õigusselguse ja ühtse praktika puudumine hooldusõiguse määramisel.
- Ema rolli ja vastutuse ebaproportsionaalsus teise vanema kande tegemisel, sh nii ema kui võimalik vanemakande piiraja kui ka põhiline vastutaja olukorras, kus teine pool ei soovi vastutust võtta.
- Isa rolli ja vastutuse vähene väärtustamine ühiskonnas.

⁷⁷ Vt täpsemalt <https://www.terviseinfo.ee/et/valdkonnad/vanemlus/vanemlusprogramm-imelised-aastad>

7. Soovitused

Uuringu erinevate komponentide põhjal koostasime soovitusel teise vanema kande süsteemi parendamiseks ning vanemate ja laste õiguste kaitse tõhustamiseks Eestis. Soovitused on võimalike muudatuste ja arenduste ettepanekud ning oluline on meeles pidada, et iga võimaliku muudatuse või arenduse ellurakendamine eeldab pädevatelt ametkondadelt vastavat otsust ning sageli ka lisaanalüüsi soovitusel täpse rakendamise võimaluste, mõju ja vajalike ressursside kohta.

Kokku on esitatud kaheksa peasoovitust koos 1-4 täpsema alamsoovitusega.

- I. Elanike teadlikkuse suurendamine vanemakandega seotud õigustest ja kohustustest ning tõhusam ennetustegevus.**
 - A. Koostada lihtsalt mõistetav ja kasutatav nn otsustuspuu, mis visualiseerib teise vanema kande tegemisel või tegemata jätmisel kaasuvaid tagajärgi. Materjal peab olema kergelt kasutatav ja sobiv erinevatele elanikkonnarühmadele, piisavalt ülevaatlik ja kompakne. Üheks võimalikuks lahenduseks on luua nii paberil esitatav kui ka veebis kuvatav interaktiivne infomaterjal⁷⁸.
 - B. Pakkuda vanematele, kes esitavad lapse sünni registreerimise avalduse üksikvanemana, nõustamist, mis selgitab tehtava otsuse mõjud vanematele ja lapsele. Nõustamisel on oluline vältida üksikvanema taasohvristamist, st otsuse taga võivad olla traumaatilised sündmused ja suhted ning tuleb tagada, et nõustamisprotsess ei traumeeri vanemat uuesti ning vajadusel pakutakse (psühholoogilist) lisatuge.
 - C. Tõhustada vanemaharidust ja selle kättesaadavust pakkudes vanemlusprogrammis osalemise võimalust kõigile lapseootel vanematele juba lapseootuse ajal.
 - D. Tõhustada üldhariduskoolis pakutavat vanemaharidust tõstes selle mahtu ja sisu kvaliteeti ning pakkuda täiendavaid haridusprogramme üldhariduskoolide õpilastele.
- II. Isa rolli ja vastutuse väärtustamine ühiskondlikus diskussioonis ja hoiakutes.**
 - A. Ergutada avalikku arutelu isa rollist ja vastutusest pere loomisel ja laste kasvatamisel, sh vanemate lahkuminekul järel või olukorras, kus laps ei sünni koosellu.
 - B. Jälgida, et üldhariduskooli perekonnaõpetuse sisus ning täiendavates haridusprogrammides väärtustatakse isa rolli ja vastutust.
- III. Vanematele suunatud tugiteenuste kvaliteedi ja kättesaadavuse suurendamine.**
 - A. Tagada ühtlustatud kvaliteediga tugiteenuste õigeaegne kättesaadavus Eesti eri piirkondades, sh suurendada vaimse tervise spetsialistide teenuse ja raseduskriisi nõustamise kättesaadavust lapseootel või äsja sünnitanud naistele ja nende partneritele.
 - B. Tagada klienditeekonnal tugiteenuste õige ajastus ning sujuvus ja katkematus erinevate teenuste vahel.

⁷⁸ Otsustuspuu kontseptsiooni mustand on esitatud lisas 4. Tegu on ideekavandiga, so visandatud on otsustuspuu idee, kuid tagatud ei ole informatsiooni täielikkus.

- C. Tagada tugiteenuste järjepidev rahastus ja üleriigiline katvus. Tugiteenuste pakkumine ei tohi sõltuda juhuslikust projektirahastusest, mis on ajutine, millel puudub järjepidevus ning mis soodustab teenuste ebaühtlast kättesaadavust ja erinevat fookust piirkonniti.

IV. Õigusselguse ja ligipääsetava katkematu klienditeekonna tagamine.

- A. Tagada vanemate võrdne kohtlemine vanemakande ja hooldusõiguse menetlemisel kohtus. Selleks on vaja kokku leppida ühtne arusaam ja ühesugune rakendamine, samuti on vajalik vanemate teavitamine vanemakande ja hooldusõiguse seostest kohtumenetluse alguses.
- B. Vanemakande ja/või hooldusõiguse muutmise protsessis tuleb tagada selged sisenemispunktid klienditeekonnale ning selle selgus, lihtsus, ühetaolisus ja kättesaadavus. Klienditeekond peab olema katkematu ja algama ennetusest, so lapseootusele eelneval ajal haridussüsteemis ning lapseootuse algusest vajaliku nõustamise, suunamise ja toetamisega.

V. Mõlema vanema võrdse kohtlemise tagamine.

- A. Tagada mõlema vanema õiguste kaitse korrastades vanemakande tegemise ja muutmise süsteem selliselt, et see ei annaks ühele vanemale võtmerolli teise vanema kande tegemise takistamiseks ega asetaks kogu vastutust teise vanema kande saamisel ühele vanemale. Kehtiv regulatsioon annab nii otsustusõiguse kui paneb vastu tuse teise vanema kande tekkimisel ebaoproportsionaalselt suures osas ema õlule.

VI. Tõhustada andmevahetust erinevate valdkondade ja andmekogude vahel.

- A. Selleks, et perekondi ja vanemaid teise vanema kandega seonduvate otsuste tegemisel ja asjaajamisel toetada ning tagada laste õigustest lähtumine, on oluline luua võimalus info liikumiseks meditsiini- ja sotsiaalsüsteemi vahel.
- B. Analüüsida hooldusõiguse muudatusi puudutava informatsiooni kohtute infosüsteemi ja rahvastikuregistri vahelise liikumise kiirendamise ja tõhustamise võimalusi.
- C. Leida võimalusi riikliku statistika kogumiseks rasedakaardile kantud info vähendamiseks ja sidumiseks teiste registrite andmetega. See tähendab, et lapseootel naiselt tuleks küsida vaid minimaalset infot lapse isa kohta ning kõik muu statistikaks vajalik informatsioon tuleb siduda isikukoodi alusel teistest registritest.

VII. Kaaluda isaduse varajase (sünnieelse) omaksvõtu rakendamist Eestis.

- A. Viia läbi õigusanalüüs isaduse varajase, so rasedusaegse, omaksvõtu rakendamisest Eestis ning sellega seonduvast õigusnormide muutmise vajadusest.
- B. Teostada analüüs isaduse varajase omaksvõtu võimalikest positiivsetest ja negatiivsetest mõjudest Eestis, sh anda hinnang isaduse varase omaksvõtu mõjust vanemakandeta laste ja kohtus menetletavate hooldusõiguse kaasuste vähendamise potentsiaalile.
- C. Kaaluda rasedakaardile talletatud informatsiooni kasutamist isaduse varajase omaksvõtu protsessis.

VIII. Kaaluda sotsiaalse vanemluse kontseptsiooni rakendamise võimalusi ja potentsiaalset mõju Eestis.

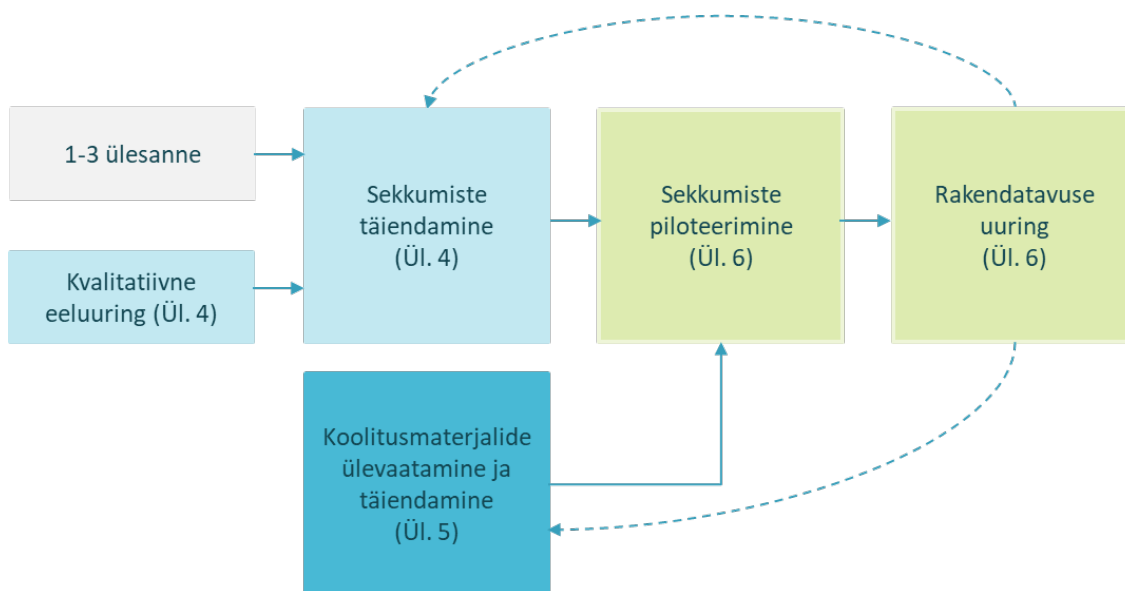
- A. Viia läbi õigusanalüüs sotsiaalse vanemluse kontseptsiooni rakendamise võimalustest Eestis ning sellega seonduvast õigusnormide muutmise vajadusest.

- B. Teostada analüüs sotsiaalse vanemluse kontseptsiooni rakendamise võimalikest positiivsetest ja negatiivsetest mõjudest Eestis, sh anda hinnang sotsiaalse vanemluse kontseptsiooni rakendamise mõjule lapse õiguste paremale tagamisel.

LISA 1: Projekti muudatused võrreldes algse kavaga

Projekti käik on erinevate tegurite, sh andmekaitsega seotud küsimuste, sihtrühma leidmise keerukuse ning sidusrühmade ootamatu sekkumise ja reaktsiooni tõttu kujunenud algselt plaanitust erinevaks, seejuures on mõjutatud nii kvalitatiivne eeluuring kui sekkumiste planeerimine ja pilootimine. Algse projektiplaani järgi (vt ka Joonis 4) oli perioodil kuni 01.06.2024 kavas läbi viia:

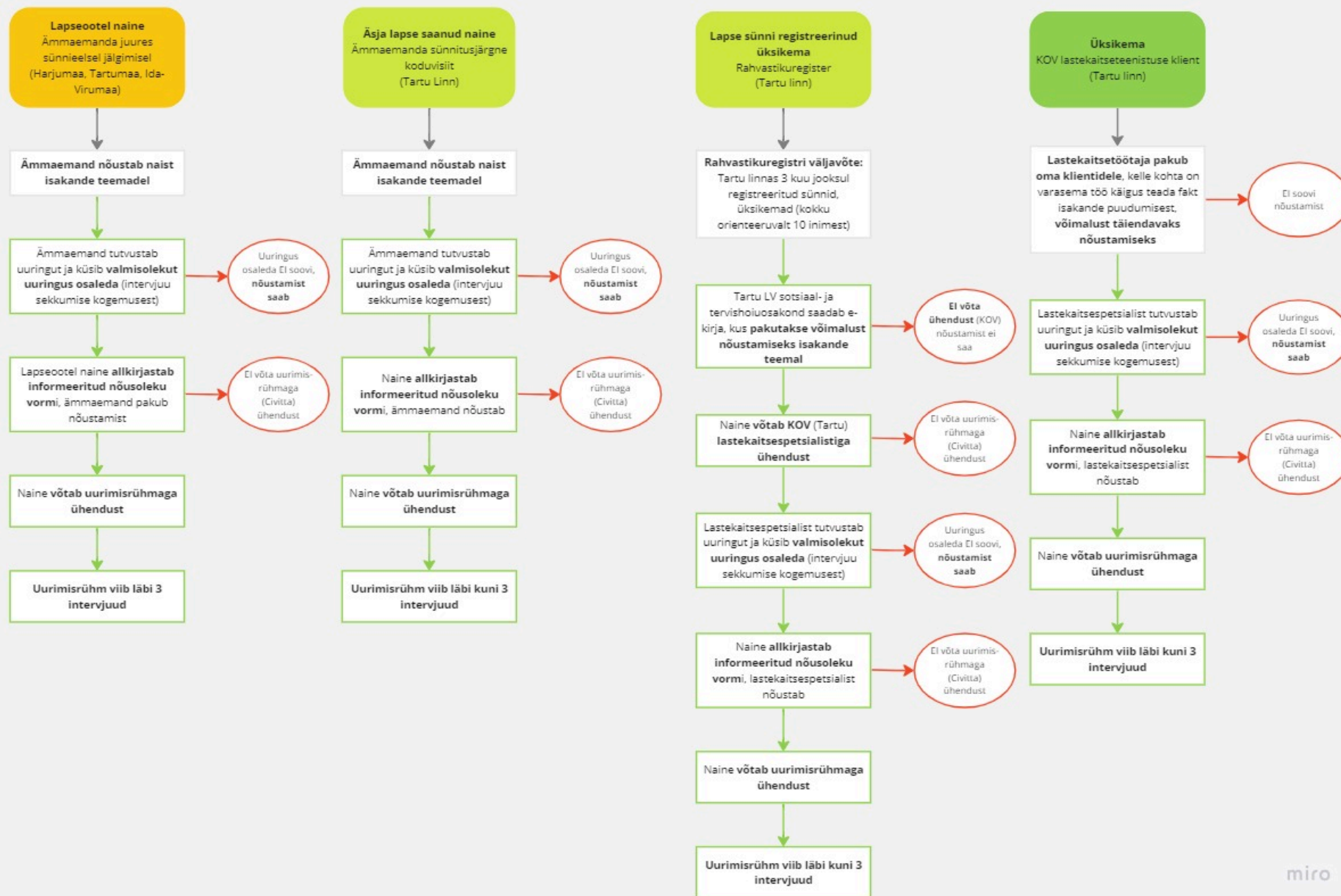
1. **Isade intervjuu-uuring**, millega selgitada välja isade vaade isakande tegematajätmise põhjustest (uurimisülesanne 1). Selleks soovisime läbi viia kuni kaheksa poolstruktureeritud intervjuud isadega (sh kuni 6 isakandeta ja 2 isakandega meestega).
2. **Kvalitatiivne eeluuring** (uurimisülesanne 4), millega soovisime anda eelhinnangu sekkumiste rakendatavusele. Selle raames soovisime intervjuuerida kuni 12 poolstruktureeritud intervjuud sekkumiste sihtrühma (emad), rakendajate (ämmaemandad) ja teiste osapooltega (esindusorganisatsioonid, poliitikakujundajad).
3. **Koolitusmaterjalide ülevaatamine ja täiendamine** (uurimisülesanne 5).
4. **Sekkumiste piloteerimine** (uurimisülesanne 6, vt täpsem kirjeldus all) 3-4 kuu jooksul Tallinnas, Tartus ja Ida-Virumaal koos piloteerimisele järgneva **rakendatavuse uuringuga**, kus poolstruktureeritu sekkumiste sihtrühma ja rakendajate intervjuude (kuni 12) abil soovisime anda hinnangu sekkumiste teostatavusele, muutmise või täiendamise vajadustele ja koolitus- ning abimaterjalide asjakohasusele sekkumiste rakendamisel.

Joonis 4 Uurimisülesannete järjestus ja seos esialgse projektiplaani järgi

Koostöös kliendi ja koostööpartneritega (Siseministeerium, Tartu Linnavalitsus, ämmaemandate esindajad) töötati välja neli erinevat sekkumist, sh üks sünnieelsel ja kolm sünnijärgsel perioodil rakendamiseks (vt joonis järgmisel lehel).

RAKENDATAVUSE UURING

miro

ANDMEKAITSE INSPEKTSIOONI LUBA UURINGU ELLUVIIMISEKS JA SEKKUMISTE PILOTEERIMISEKS

Selleks, et tagada uuringu ja sekkumiste piloteerimise andmekaitsealane ja eetiline korrektsus taotlesime luba Sotsiaalministeeriumi sotsiaal- ja töövaldkonna uuringute ja analüüside ajutiselt eetikakomiteelt ja Andmekaitse Inspeksioonilt.

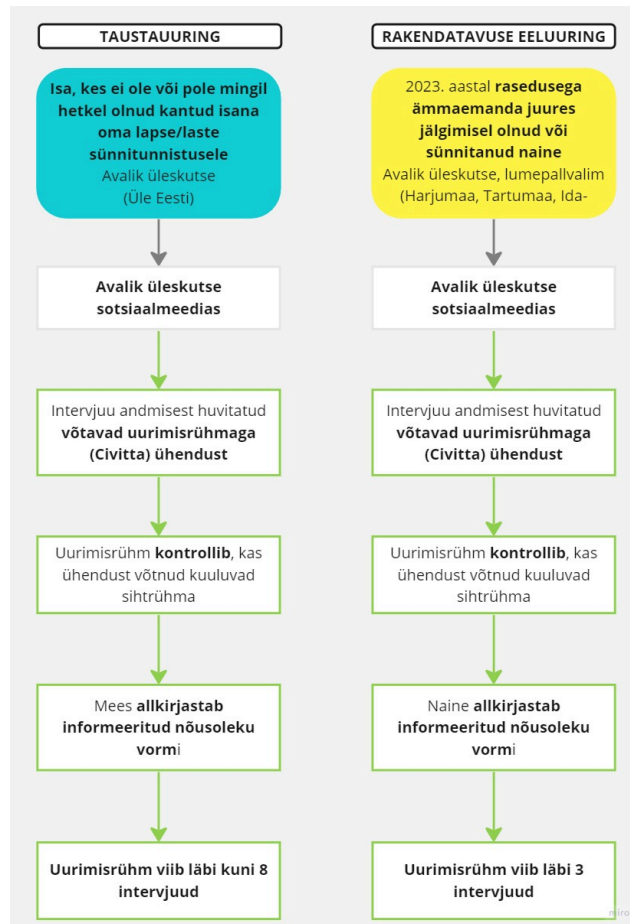
Eetikakomitee taotlus esitati 14.12.2024, täiendavatele lisaküsimustele vastati jaanuaris 2024 ning luba projekti teostamiseks saadi 25.01.2024.

Andmekaitse Inspeksioonile esitati taotlus 14.12.2024. Täiendavatele küsimustele vastati korduvalt jaanuaris, veebruaris ja märtsis 2024 ning lõplik AKI otsus tehti 22.03.2024. AKI otsustas rahuldada taotluse osaliselt – sünnieelse sekkumise (ämmaemandate poolt teostatav nõustamine), ämmaemandate sünnitusjärgse koduviisi käigus toimuva nõustamise ning Tartu LV sotsiaaltöötajate ja laste heaolu spetsialistide klientidega teostatavale sekkumisele anti luba. Sekkumisele, mis oleks nõudnud kuni 10 isakandeta registreeritud ema andmete küsimist Rahvastikuregistrist, luba ei antud. AKI otsusega välistati ühe olulise sihtrühma kaasamine – äsja lapse sünni üksikvanemana registreerinud emad – sekkumiste piloteerimisse ning seeläbi ka olulise info kogumine sedalaadi sekkumise tulevikus rakendamiseks.

AKI keeldumine rahvastikuregistrist vajalike andmete väljastamiseks loa andmisest on oluliseks indikatsiooniks ka sellele, et vastuseisu võib oodata ka planeeritud sekkumise rakendamisele väljaspool piloteerimist, kuna teavet üksikvanema staatuse kohta peetakse tundlikuks ning vanemale info- ja toepakkumise saatmist liigselt eraellu sekkuvaks. Samalaadset andmekatisealist tõket võib eeldada ka siis, kui soovitakse regulatsioonide muutmisega lubada üksikvanemaks jäämise tõenäosust puudutava info liikumist meditsiinisüsteemist sotsiaalsüsteemi.

ISADE INTERVJUU-UURING

Isade intervjuu-uuringu ning rakendatavuse eeluuringu emade respondentide leidmiseks oli plaanitud all joonisel kirjeldatud protsess, kus respondente otsitakse sotsiaalmeedias avaldatud avaliku üleskutsega.

Kirjeldatud protsess, kus isade intervjuu-uuringu, rakendatavuse eeluuringu ja rakendatavuse uuringu respondendid pöörduvad ise uurimisrühma poole oli kavandatud tundlike isikuandmete kogumise ja liigutamise vältimiseks, isade sihtrühma puhul ka seetõttu, et infot laste olemasolu kohta isakande puudumisel ühestki registrist või administratiivsest andmekogust pole võimalik saada.

AKI loa menetlemise viibimine pärssis planeeritud isade intervjuu-uuringu ja sekkumiste testimise eeluuringu läbiviimist. Kokkuleppel tellijaga ning AKI-lt saadud eelinfo alusel alustasime isade otsimise üleskutse avaldada enne AKI ametliku loa laekumist 8. märtsil 2024. Üleskutse avaldati Civitta ja Sotsiaalministeeriumi Facebooki kanalites ja Sotsiaalministeeriumi Instagrami kontol, samuti levitati seda taasjagamise kaudu.

Kuna avalik üleskutse ei olnud tulemuslik, võtsime ühendust erinevate isaduse, lastekasvatuse ja vanemlusega seotud ühenduste ja kanalitega. Üleskutset jagasid Ühendus Isade Eest MTÜ ja Eesti Lastevanemate Liit oma kanalites, samuti postitasime üleskutse Perekooli foorumisse. Respondente sel teel ei leitud. Kontaktid Facebooki grupi „Rahumeelne vanemus“ moderaatori, MTÜ Lapsele Vanemad juhatause ja ajakirja „Pere ja Kodu“ Facebooki lehe halduriga ei kandnud vilja. Muude allikate ammendumisel pöördusime uurijate isikliku kontaktivõrgustiku poole, mille abil tuvastasime viis sihtrühma liiget, kellest kaks nõustusid oma lugu ja kogemust intervjuu käigus jagama.

Kuna edasised jõupingutused isakandeta isade leidmiseks luhtusid, otsustati koostöös tellijaga uurida laste heaolu spetsialistide kogemust isakandega seonduvate juhtumite kohta kahe KOV-i näitel. Nõusoleku kogemuse jagamiseks andis üks KOV.

Keerukused isakandeta isade leidmisel tõid välja olulise valupunkti, millega tuleb sekkumiste planeerimisel arvestada – isakandeta isasid leidub igas vanusegrupis ja ühiskonnakihis ning nende leidmine uurimiseks või sekkumiste rakendamiseks ka juhul, kui nad on oma isadusest teadlikud, on keeruline. Isakandeta isaduse kohta kehtiv narratiiv ei võta arvesse erinevate lugude ja olukordade mitmekesisust ning süüdistab isakande puudumises mehe soovimatust vastutust võtta, st see on ühiskonnas stigmatiseeritud. Lisaks on isakanne paljudel juhtudel tegemata jäänud keeruliste inimsuhete, ema soovimatuse või ka ema ametliku abielu välisest suhtest sündinud laste puhul. Teema on tundlik, sageli kaasnevad sellega tugevad emotsioonid ja lahendamata tülid, mistõttu eelistatakse teemaga mitte tegeleda.

Isakandeta isade leidmine oli rakse, et uurida neilt nende olukorra ja otsuste tagamaade kohta. Võib vaid eeldada, et isade sihstatud leidmine selleks, et panna neid kord tehtud otsust ümber mõtestama ja pöörama on olukorras, kus sihtrühma on raske defineerida ning osa sihtrühmast ei pruugi oma isadusest teadlik olla, oluliselt keerukam. Seetõttu on mõistlik sekkumiste planeerimisel keskenduda eelkõige kolmele aspektile:

1. Isaduse väärtustamine ja esiletõstmine ühiskonnas, st ühiskondliku hoiaku kujundamine.
2. Teise vanema kande (isakande) kohta, sh sellega kaasnevate õiguste, kohustuste ja vastutuse kohta ligipääsetaval ja erinevatele sotsiaalsetele rühmadele mõistetaval moel informatsiooni jagamine, sh eri kanalites ja infokandjatel.
3. Lapse sünnile eelneval ja vahetult lapse sünnile järgneval perioodil ema ja isa nõustamine ja teavitamine teise vanema kande tähendusest ja olulisusest.

Kindlasti tuleb võimalusel toetada teise vanema kandega seonduvate otsuste tegemist, suhete parandamist ja bürokraatlike protsesside algatamist ka juba sündinud ja vanemate laste puhul, kuid kõige tõhusamaks sekkumiskohaks on uuringu käigus kogutud infole tuginedes lapse sünnile eelnev või vahetult järgnev aeg, mil vanemate otsust teise vanema kande tegemiseks on võimalik enim suunata.

EESTI NAISTEARSTIDE ÜHENDUSE AVALIK PÖÖRDUMINE

Isade uuringu ja sekkumiste rakendamise ettevalmistamise protsessi ajal märtsi 2024 keskel tegi Eesti Naistearstide Selts (ENS) pöördumise Sotsiaalministeeriumi ning avaliku pöördumise meedia poole, milles seati kahtluse alla projekti eesmärk, valitud sekkumised ning nende lubatavus. Samuti tõstatati küsimus sellest, kas Sotsiaalministeeriumi töö- ja sotsiaaluuringute ajutine eetikakomitee on sobiv eetikakomitee plaanitud sekkumiste rakendamise eetilisele hinnangu andmiseks.

ENS pöördumine pani sekkumiste piloteerimisel osalemises kõhklema Eesti Ämmaemandate Ühingu, Tartu Ülikooli Kliinikumi, Ida-Tallinna Keskaigla ja Ida-Viru Keskaigla ämmaemandad ning sundis peatama sekkumiste piloteerimise ettevalmistuse. 2024. aasta juuni keskpaigaks on hoolimata Sotsiaalministeeriumi pingutustest ENS-iga projekti vajaduse ja lähenemise osas ühele meelele jõuda selge, et vastuseis jätkub ning sekkumisi algselt planeeritud kujul rakendada ei ole võimalik.

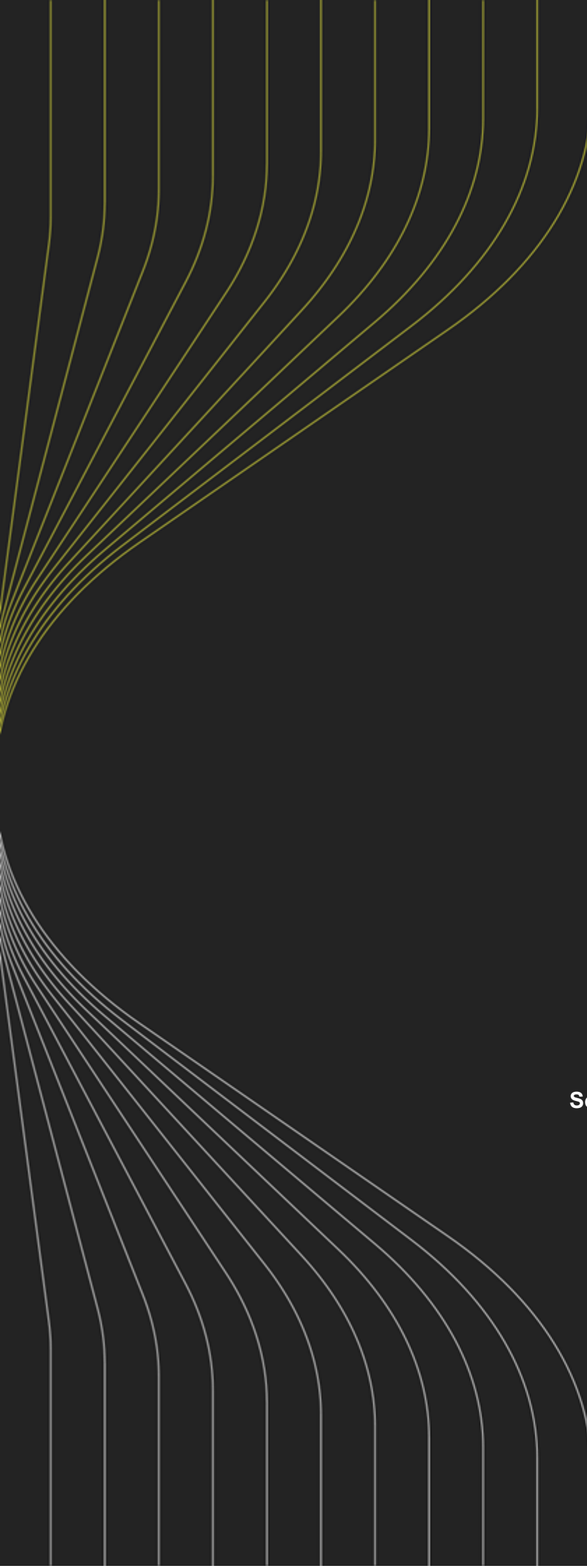
Kerkinud vastuseis viitab vajadusele siht- ja sidusrühmade tõhusamaks kaasamiseks isakande tegemise edendamise tegevustesse, samuti vajadusele saada parem ülevaade erinevate asjassepuutuvate sihtrühmade – günekoloogid, ämmaemandad, laste heaolu töötajad ja poliitikakujundajad – nägemusest ja hoiakutest. Hoiakute, tõkete ja võimaluste täpsem analüüs võimaldab välja selgitada kitsaskohad sekkumiste rakendamiseks ning valmistada ette sellised sekkumised teise vanema kande tegemiseks, mis on vastuvõetavad kõigile olulistele osapooltele.

Kokkuvõtvalt saab uuringu ja sekkumiste planeerimisel esinenud tõrgete põhjal teha järgmised olulised järeldused:

1. Andmekaitsereeglitest tulenevalt on keeruline planeerida sekkumisi, mis eeldavad teabe- ja toe pakkumist Rahvastikuregistrist või teistest administratiivsetest andmekogudest saadud üksikvanema staatust puudutava info põhjal.
2. Kõige tõhusam võimalus vanemate otsuse suunamiseks teise vanema kande tegemiseks on lapse sünnile eelneval või vahetult järgneval perioodil. Isasid, kes on isakande tegemisest loobunud varem, on keeruline leida, samuti on suhted ajaga vanemate vahel pingestunud või kaugenunud ning soovi kord „suletud“ teema uuesti avada, ilmselt napib.
3. Oluline on inimeste teadlikkuse tõstmine isarollist, selle olulisusest ning teise vanema kandega kõigile osapooltele kaasnevatest kohustustest ja õigustest.
4. Oluline on senisest enam pöörata tähelepanu otseste ja kaudsemate sidusrühmade informeerimisele ja kaasamisele, sh nende hoiakute ja vajaduste väljaselgitamisele.

Muudatused: piloteerimine asendati ekspertide intervjuu-uuringuga.

Eelnevalt kirjeldatud tõrgete tulemusena otsustati 2024. aasta juunis projekti viimane osa ümber disainida jättes ära välja töötatud sekkumiste piloteerimise ning sellega seotud uurimistegevused. Selle asemel otsustati läbi viia ekspertide intervjuu-uuring, et välja selgitada erinevate teise vanema ja vanemluse toetamisega seotud osapoolte nägemus, võimalused, vajadused ja seisukohad. Ekspertintervjuudele kaasati meditsiinisüsteemi, sotsiaalsüsteemi, riigi ning huvikaitseorganisatsioonide esindajad.

Sotsiaalministeeriumi projekti koordinaator

Ulvi Tüllinen

Ulvi.tullinen@sm.ee

Civitta Eesti AS projektijuht

Helen Biin

helen.biin@civitta.com

Question **the answer**